

Academiejaar 2008 - 2009

**Van mestrapers tot beerruimers:
over afval en afvalverwerking in Aalst
(1800-1901)**

Jannes VAN EECKHOUT

Promotor: Prof. Dr. E. THOEN

Scriptie voorgedragen voor het behalen van de Master in de Geschiedenis

Verklaring in verband met de toegankelijkheid van de scriptie

Ondergetekende, **Van Eeckhout Jannes**.....
afgestudeerd als Master in de Geschiedenis aan Universiteit Gent in het academiejaar 2008-2009
en auteur van de scriptie met als titel:

.....
**Van mestrapers tot beerruimers: over afval en afvalverwerking in Aalst
(1800-1901)**

.....
verklaart hierbij dat hij geopteerd heeft voor de hierna aangestipte mogelijkheid in verband met de
consultatie van haar/zijn scriptie:

- (X) de scriptie mag steeds ter beschikking worden gesteld van elke aanvrager;

- de scriptie mag enkel ter beschikking worden gesteld met uitdrukkelijke, schriftelijke goedkeuring van de auteur (maximumduur van deze beperking: 10 jaar);

- de scriptie mag ter beschikking worden gesteld van een aanvrager na een wachttijd van jaar (maximum 10 jaar);

- de scriptie mag nooit ter beschikking worden gesteld van een aanvrager (maximumduur van het verbod: 10 jaar).

Elke gebruiker is te allen tijde verplicht om, wanneer van deze scriptie gebruik wordt gemaakt in het kader van wetenschappelijke en andere publicaties, een correcte en volledige bronverwijzing in de tekst op te nemen.

Gent,07/08/2009.....(datum)

.....(handtekening)

Van mestrapers tot beerruimers: Over afval en afvalverwerking in Aalst (1800-1901)

Figuur 1: “Le chiffonnier parisien”
(L.Figuier, *Les Merveilles de l’industrie*, 1873, 2, p. 213.)¹

¹ Bogaert (D.). “Stedelijke milieuhinder in de pre-industriële tijd (18^e en begin 19de eeuw)”, in: *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*. 1995, p. 21

DANKWOORD

Vooreerst ben ik dank verschuldigd aan mijn promotor Prof. Dr. Erik Thoen voor de begeleiding en de tijd die hij – ondanks zijn drukke agenda – vrij maakte om mij van adequate feedback te voorzien. Ook gaat mijn dank uit naar het stadsarchief Aalst en haar medewerkers, voor de hulp die zij hebben geboden. Verder dank ik iedereen die bewust of onbewust mee bijgedragen heeft tot het tot stand komen van deze verhandeling.

Inhoudsopgave

OVERZICHT VAN DE GEBRUIKTE AFKORTINGEN	7
OVERZICHT VAN DE GEBRUIKTE ILLUSTRATIES	8
INLEIDING	9
DEEL I: ALGEMENE BEPALINGEN	15
1 Definiëring	15
2 Actoren & bevoegdheden.....	17
2.1 Lokaal niveau	17
2.1.1 Gemeenteraad en college van burgemeester en schepenen.....	17
2.1.2 Gemeentelijke adviserende commissies: commissie van geneeskundig toevoorzicht, het comité van openbare gezondheid en de lokale medische commissie...	21
2.1.3 Politiecommissaris en politiekorps.....	23
2.1.4 Stadsarchitect	23
2.2 Provinciaal niveau	24
2.2.1 De provinciale raad en de bestendige deputatie	24
2.2.2 De Provinciale Medische Commissie	25
2.2.3 Provinciale Technische Dienst	26
2.2.4 Arrondissementscommissariaten.....	26
2.3 Nationaal niveau	27
2.3.1 Ministerie van Binnenlandse zaken.....	27
2.3.2 Adviesorganen voor de openbare hygiëne	29
2.4 Besluit.....	30
DEEL II: VASTE AFVALSTOFFEN	32
1 Algemeen	32
1.1 Definiëring.....	32
1.2 Samenstelling.....	34
2 Straatreiniging	37
2.1 Algemeen.....	37
2.2 Onderhoud van de straten: een collectieve verantwoordelijkheid?	39
2.3 ‘Mestrapers’	43
2.4 De invloed van de opkomst van nieuwe meststoffen	48
2.5 De jaren 1860: Op zoek naar een nieuw systeem van straatreiniging	51
2.6 Naar een openbare aanbesteding?.....	61
2.7 Modernisering.....	65
3 Verwerking van vaste afvalstoffen.....	73
3.1 Vuilverbranding.....	73
3.2 Recuperatie/recyclage.....	75
3.3 Storten/composteren	76
3.3.1 Algemeen	76
3.3.2 Mesthoppen en mestputten.....	78
3.3.3 Mestpleinen	80
4 Het transport en de verspreiding van de stadsmest.	94

DEEL III: HUISHOUELIJK AFVALWATER EN FECALIEN	99
1 Inleiding	99
2 Huishoudelijk afvalwater	100
2.1 Afvoer van het huishoudelijk afvalwater naar diverse afwateringskanalen	100
2.2 Zinkputten of teerputten	103
2.3 Riolering	105
3 Fecaliën	116
3.1 latrines en urinoirs	118
3.2 Aal- of beerputten	123
3.3 Het ruimen en transport van beer	126
ALGEMEEN BESLUIT	138
BRONNEN.....	143
BIBLIOGRAFIE	146

OVERZICHT VAN DE GEBRUIKTE AFKORTINGEN

-EEG	Europese Economische Gemeenschap
-KB	Koninklijk Besluit
-MAA	Modern Archief Aalst
-PAOV	Provinciearchief Oost-Vlaanderen
-PMC	Provinciale Medische Commissie
-RAG	Rijksarchief Gent
-SAA	Stadsarchief Aalst

OVERZICHT VAN DE GEBRUIKTE ILLUSTRATIES

- Figuur 1. *“Le chiffonnier parisien”*
- Figuur 2. Samenstelling van 1000 kg Brussels stadsafval in 1889
- Figuur 3. Demografische evolutie in Aalst (1830-1901)
- Figuur 4. Cyclusdiagram van de relatie tussen stad en platteland i.v.m. stadsmest
- Figuur 5. Dienstregeling straatreiniging en afvalophaling 1862-1874
- Figuur 6. Dienstregeling straatreiniging/ afvalophaling 1862-1874: weekdag
- Figuur 7. Dienstregeling straatreiniging/ afvalophaling 1862-1874: voormiddag (6 tot 9 uur)
- Figuur 8. Dienstregeling straatreiniging/ afvalophaling 1862-1874: voormiddag (9 tot de middag)
- Figuur 9. Dienstregeling straatreiniging/ afvalophaling 1862-1874: namiddag
- Figuur 10. Weekendregeling straatreiniging en vuilnisophaling 1862-1864
- Figuur 11. Dienstregeling straatreiniging/vuilophaling 1862-1864: zaterdag
- Figuur 12. Dienstregeling straatreiniging/ afvalophaling 1862-1874: Zaterdagvoormiddag
- Figuur 13. Dienstregeling straatreiniging/ afvalophaling 1862-1874: Zaterdagnamiddag
- Figuur 14. Overzicht uitgaven straatreinigingsdienst Aalst 1866-1901
- Figuur 15. Straatveegmachine L.B. Donkers
- Figuur 16. Driedeling stad voor de openbare verpachting van de reinigingsdienst in 1901
- Figuur 17. Lokalisatie mestpleinen 1^e helft 19de eeuw
- Figuur 18. Depots voor modder en slijk 1989-1990 op basis van commodo et incommodo
- Figuur 19. Verspreidingsradius van de Aalsterse stadsmest
- Figuur 20. De 'riooluithaalter' (puttjesschepper) anno 1868
- Figuur 21. Straten van Aalst die gerioleerd waren (1857-1873)
- Figuur 22. Overzicht van de straten van Aalst waar men beer voor eigen profijt mocht gebruiken 1886/1893
- Figuur 23. Machine voor de beerruiming van het systeem Talard

INLEIDING

De sociale romanschrijvers Emile Zola en Charles Dickens hebben als geen ander het beeld neergezet van de erbarmelijke levensomstandigheden van de volksklasse die de Industriële Revolutie met zich meebracht. Prostitutie, lange werkuren, onhygiënische huisvesting, armoede, alcoholisme en verpaupering waren alom vertegenwoordigd in hun beschrijvingen van Londen en Parijs.² Deze barre levensomstandigheden doen een hoge mortaliteit vermoeden. Als we echter naar de exacte cijfers kijken, merken we een structurele daling van de mortaliteit doorheen de hele 19de eeuw. Er is al uitvoerig onderzoek verricht naar de oorzaak van deze daling. Hieruit blijkt dat factoren zoals de vooruitgang van de geneeskunde, de verbetering van de levensstandaard en de voeding slechts een beperkte rol hebben gespeeld.³ De ontwikkeling van een hygiënisch besef zou één van de voornaamste oorzaken voor deze mortaliteitsdaling zijn.⁴ In de 18de en 19de eeuw kwam men immers tot het besef dat de hygiënische toestand het uitbreken van ziektes al dan niet kon bevorderen. Dit heeft aanleiding gegeven tot allerlei inspanningen ter verbetering van de openbare hygiëne.

De oorsprong van dit hygiënisch besef situeert zich in de 18de eeuw bij de ontwikkeling van het neo-hippocratisme. Deze theorie stoelde op het inzicht dat ziekten en gezondheid nauw verbonden waren met de levensomstandigheden. Het klimaat, de geologie, de hygiëne, de voeding, enz., hadden allen een invloed op de gezondheid. Op zich was dit geen nieuw gegeven. Figuren als Hippocrates van Kos en Claudius Galenus, wezen al in de oudheid op de invloed van externe factoren zoals het klimaat.⁵ Het vernieuwende aan het neo-hippocratisme lag in de breuk met het determinisme en het fatalisme van de oude hippocratische traditie. Als de levensomstandigheden de gezondheid beïnvloeden, kon men, door in deze levensomstandigheden in te grijpen, de gezondheid verbeteren en zelfs ziektes voorkomen. Hiermee lag het neo-hippocratisme aan de basis van de preventieve geneeskunde.⁶

² Velle (K.), *Hygiëne en preventieven gezondheidszorg in België (ca.1830-1914): bewustwording, integratie en acceptatie*, 1981, p.

³ Devos (I.), *Allemaal beestjes: Mortaliteit en Morbiditeit in Vlaanderen 18de-20ste eeuw*, 2006, pp. 61-81.

⁴ *Ibidem*, p. 86.

⁵ Rosen (G.), *A history of public health*, 1958, p. 42.

⁶ Riley (J.), *The eighteenth-century campaign to avoid disease*, 1987, p. X-XI

Onder invloed van het neo-hippocratisme trachtte men al van in de 18de eeuw actief in het leefmilieu in te grijpen om ziektes te vermijden. Men nam maatregelen die de hygiëne van het voedsel, de woningen, de straten, de kledij, enz. moesten verbeteren. Deze maatregelen kwamen er voornamelijk vanuit privé-initiatief.⁷ Dit zorgde ervoor dat deze vaak kleinschalig en sterk gefragmenteerd waren. In de 18de eeuw zou men zo al een eerste aanzet tot een betere openbare hygiëne hebben gegeven. Het zou echter wachten zijn tot het midden van de 19de eeuw vooraleer men het streven naar een betere openbare hygiëne op grote schaal ging promoten.

Op het einde van de 18de eeuw vond in Groot-Brittannië één van de belangrijkste ontwikkelingen uit onze geschiedenis plaats: de uitvinding van de stoommachine. België was het eerste land op het continent dat hiermee nieuwe productietechnieken ging toepassen. In 1799 zou Verviers de eerste Belgische stad zijn die geïndustrialiseerd zou worden. Gent, Luik, Charleroi en Bergen zouden niet veel later volgen. In de loop van de 19de eeuw zou de stoommachine ook in tal van andere steden worden geïntroduceerd. Deze industrialisatie bracht, door de daling van de mortaliteit en door de plattelandsvlucht, een sterke bevolkingstoename met zich mee. De binnensteden raakten hierdoor overbevolkt en verpauperd. De hoge bevolkingsconcentratie zorgde ervoor, dat het stedelijk leefmilieu steeds meer onder druk kwam te staan. Waterlopen raakten vervuild, de afvoer van het afval uit de stad werd gehinderd, de woonomstandigheden verslechterden, enz. Dit alles leidde tot onhygiënische toestanden die een ideale broedplaats voor infectieziekten vormden. België zou in de 19de eeuw, dan ook tot vijfmaal toe door de cholera worden getroffen.⁸ De hoge bevolkingsdichtheid in de steden zou de snelle verspreiding van dergelijke ziektes enkel bevorderen.⁹

Door vele slachtoffers die de tyfus en de cholera in 1848 hadden opgeëist, kwam de aandacht rond het midden van de 19de eeuw terug op de realisatie van een elementaire openbare hygiëne te liggen. In België ontstond er, net als in de rest van de westerse wereld, omstreeks het midden van de 19de eeuw, een socio-medische discipline die de toepassing van een elementaire openbare hygiëne propageerde. In België werden de aanhangers hiervan hygiënisten genoemd. Deze hygiënisten lieten zich inspireren door de miasmentheorie. Deze

⁷ Rosen (G.), *Op. Cit.*, p. 134.

⁸ In België is cholera uitgebroken in de periodes 1832-1834, 1848-1849, 1857, 1866 en 1892-1894.

⁹ De Schepper (G.) *Openbare hygiëne in de 19de eeuw : casus: het lokerse stadscentrum 1850-1899*, 2004, p. 2.

theorie stelde dat de ziekten een atmosferische oorsprong hadden. Ze werden veroorzaakt door schadelijke dampen die uit stilstaand water en rottend organisch materiaal, opstegen.¹⁰ De toepassing van een elementaire openbare hygiëne zou volgens de hygiënisten de vorming van deze schadelijke uitwasemingen teniet doen.¹¹

Onder invloed van deze hygiënische beweging, ging men vanaf het midden van de 19de eeuw investeren in maatregelen die de openbare hygiëne moesten verbeteren. Deze varieerden van het draineren van gronden, het overwelven van waterlopen, het afbreken van ongezonde woningen, het implementeren van sanitaire voorzieningen, het verbreden van straten, de organisatie van een straatreiniging en beerruiming, het kasseien van straten, de aanleg van rioleringen, het aanvoeren van proper water, enz. In het Engelse taalgebied werd dit fenomeen omschreven met de term ‘*the great sanitary awakening*’.¹²

Vanaf de jaren 1970 kwam er vanuit de Belgische historiografie interesse voor deze *sanitary awakening*. Sindsdien is de openbare hygiëne in de 19de eeuw al uitgebreid gedocumenteerd voor grote steden als Luik, Brussel, Antwerpen en Gent. Het onderzoek naar de openbare hygiëne van kleinere steden staat echter nog in zijn kinderschoenen. Enkel naar de hygiënische situatie in Lokeren is reeds onderzoek verricht. De problematiek van openbare hygiëne was nochtans niet minder aanwezig in kleinere steden. Het omgekeerde kan juist gesteld worden. Grote steden hadden toegang tot grote budgetten die hun toelieten om grote gezondmakingswerken uit te voeren. Kleinere steden moesten het met heel wat minder stellen. Dit zou ertoe leiden dat de genomen maatregelen in kleinere steden heel wat bescheidener waren.¹³ Het gebrek aan onderzoek naar openbare hygiëne in de kleine en middelgrote steden heeft ons ertoe aangezet om dit ook te onderzoeken voor één van de belangrijkste kleine Vlaamse industriesteden: Aalst.

Openbare hygiëne is een breed begrip dat zich uitstrekt van afvalverwerking tot het afschermen van de watervoorzieningen. Wegens de beperkte tijdsduur van ons onderzoek hebben we geopteerd om ons slechts met één aspect van openbare hygiëne in te laten,

¹⁰ Tegenover de miasmentheorie stond het contagionisme. Deze theorie ging ervan uit dat ziektes veroorzaakt werden door een besmettelijke substantie ‘*contagium animatum*’ die door de mens gedragen wordt. Deze substantie wordt door lichamelijk contact overgedragen.

¹¹ *Ibidem*, pp. 5-6.

¹² *Ibidem*, p. 6.

¹³ *Ibidem*, p. 15.

namelijk afval en afvalverwerking. De Belgische historiografie heeft zich immers vooral ingelaten met het institutionele kader, met de relatie tussen openbare hygiëne en ziektes en met de drinkwatervoorzieningen. Andere aspecten, zoals de afvoer van afval, water en fecaliën zijn hiertegenover minder bestudeerd.

Afval is een breed begrip. Het kan slaan op huishoudelijk afval, industrieel afval, straatvuil, enz. We hebben ervoor geopteerd om ons onderzoek verder te beperken tot het huishoudelijk afval. Dit hebben we verder opgedeeld in vast en vloeibaar afval. Tot het vast afval rekenen we het huis- en straatvuil. Huishoudelijk afvalwater en fecaliën rekenen we dan weer onder vloeibaar afval.

Ons onderzoek richt zich in de eerste plaats op de evolutie van het beleid rond het huishoudelijk afval. In een eerste deel zullen we bestuderen hoe de straatreiniging, de vuilophaling en de afvalverwerking werden georganiseerd. Hiernaast werpen we een blik op de afvoer van huishoudelijk afvalwater en fecaliën. De evolutie van de riolering, het latrinaire gebeuren en de beerruiming staan hier centraal.

We zullen hier niet enkel bestuderen welke initiatieven genomen zijn, maar ook waarom ze genomen zijn. Vragen die we hier zullen stellen zijn: Wie waren de hoofdrolspelers in de beleidsvorming? Wat waren hun motieven? Wat waren de voornaamste knelpunten?

Een bijzondere aandacht zal hier uitgaan naar de invloed van externe factoren. Zo zullen we trachten te onderzoeken hoe het uitbreken van epidemieën als tyfus en cholera de beleidsvorming rond afval en fecaliën hebben beïnvloed. Hiermee samenhangend is er de invloed van de evolutie van het medisch denken. Hoe heeft de miasmentheorie en de bacteriologie het beleid rond afval en afvalverwerking mee vorm gegeven? Ook zullen we een blik werpen op de invloed van de evolutie van de landbouwtechnieken, de demografische groei, de industrialisering en de sociale problematiek.

Het onderzoek zal de hele 19de eeuw omvatten. We hadden ons onderzoek net zo goed rond het midden van de 19de eeuw kunnen laten aanvangen. Uit de wetenschappelijke literatuur blijkt immers dat de hygiënische beweging pas in de laatste jaren van de eerste helft van de 19de eeuw uit de startblokken gegaan is. Toch hebben we ervoor gekozen om de hele 19de eeuw in rekening te nemen. Hierdoor is het mogelijk om het contrast weer te geven tussen de periode voor en na de *sanitary awakening*. Als eindpunt voor ons onderzoek hebben we het jaar 1901 genomen. In dat jaar kocht de stad immers machines voor de straatreiniging en de voor beerruiming aan. Hiermee knoopt ons onderzoek aan bij een nieuwe fase in de

straatreiniging en beerruiming die zich in de loop van de 20ste eeuw verder zal ontwikkelen: de mechanisatie.

Daar ons onderzoek zich op het lokale niveau richt, moeten we het bronnenmateriaal in de eerste plaats op het lokale niveau zoeken. Bijgevolg hebben we ons voornamelijk gebaseerd op stukken die zich in het stadsarchief van Aalst bevonden. Bij de raadpleging van deze archieven, werden we al snel met enkele problemen geconfronteerd. Een eerste probleem was het relatief beperkte aanbod van het bronnenmateriaal dat we voor het onderzoek konden gebruiken. Van de archieven uit de 19de eeuw, is tot op heden immers enkel het archief van de gemeenteraad en het schepencollege geïnventariseerd. Hierdoor konden we niet beschikken over andere archiefstukken zoals die van de lokale medische commissie. Deze waren mogelijk een nuttige bron geweest om te kijken hoe het beleid zich in de realiteit vertaalde.

In het archief van de gemeenteraad en het schepencollege werden ondermeer de notulen van de gemeenteraad opgenomen. Deze kunnen omslachtig zijn om te consulteren, maar bevatten nuttige informatie over alle beslissingen die in Aalst genomen werden. Hiertoe behoren ook alle beslissingen betreffende huisvuilomhaling, riolering, en openbare latrines. Ook werden de gevoerde discussies zorgvuldig in de notulen genoteerd. De aandacht die men hier aan heeft besteed, varieert sterk doorheen de 19de eeuw. In de periode waar de liberalen de macht uitmaakten, kwamen we in de notulen slechts enkele interventies tegen. Mogelijk wou men onenigheden binnen de partij verbergen. Wanneer ook de katholieken deel van de gemeenteraad gingen uitmaken, gaan de notulen dieper in op hoe de beslissingen tot stand zijn gekomen. Alle discussies en interventies worden dan ook vanaf 1857 zorgvuldig in de notulen weergegeven. Ook in de periode 1872-1901, waarin Aalst een homogeen katholiek stadsbestuur had, werden de interventies in de notulen nauwkeurig neergeschreven. De notulen van de gemeenteraad vormen de belangrijkste bron voor ons onderzoek.

Een andere bron waarop we ons gebaseerd hebben, zijn de notulen van de vergaderingen van het schepencollege. Deze waren minder omvangrijk dan de notulen van de gemeenteraad, aangezien hierin hoofdzakelijk besluiten werden opgenomen. De meeste van deze besluiten waren we bovendien al in de notulen van de gemeenteraad tegengekomen. Wat deze bron interessant maakt, is dat de verslagen van de jaarlijkse inspectie van de arbeiderswoningen door het Comité van Openbare Gezondheid hierin opgenomen waren. De verslagen van de

vergaderingen van het schepencollege vormen hiermee de opportune bron om het Aalsterse beleid aan de realiteit te testen.

Voorts zijn in het archief van de gemeenteraad en het schepencollege ook enkele deelarchieven opgenomen. Hiervan hebben we ondermeer de onderzoeken van *commodo et incommodo* geraadpleegd. Deze boden ons nuttige informatie over de oprichting van mestpleinen.

Volgens de oude inventaris van het archief van de gemeenteraad en het schepencollege, bevond zich oorspronkelijk ook een deelarchief van de stadsakten in het archief van de gemeenteraad. Deze stukken zijn doorheen de jaren grotendeels zoekgeraakt. Ondanks het feit dat we deze stukken niet konden raadplegen, boden deze stukken ons, dankzij de omschrijving in de inventaris van Baert, toch nuttige informatie over de verpachting van de beerruiming en de aanbesteding van de riolering.

Naast het archief van de gemeenteraad en het schepencollege hebben we ons ook gebaseerd op stukken uit de archieven van de dienst openbare werken. Daar deze nog niet volledig geïnventariseerd zijn, hebben we ons moeten baseren op een officieuze werkinventaris. Deze omvat slechts een beperkt deel van de stukken die zich in het archief van openbare werken bevonden.

Een andere belangrijke bron waren de stadsverslagen. Hierin werd thematisch melding gemaakt van de belangrijkste verwezenlijkingen die men jaarlijks heeft gerealiseerd. Onder het hoofdstuk hygiëne wordt zo melding gemaakt van de toestand van de straten, de ziektes die waren uitgebroken en de maatregelen die het stadsbestuur had genomen om deze tegen te gaan. Het hoofdstuk “openbare werken”, bood ons dan weer informatie over welke werken (kasseien van straten, aanlegging van riolen, enz.) er in de stad waren uitgevoerd. Bovendien zijn ook de jaarrekeningen in deze stadsverslagen opgenomen.

Tot slot heeft men in het dossier *Receuil des Règlements de la ville d’Alost*, alle reglementen die de gemeenteraad tussen 1825 en 1893 heeft afgekondigd, gebundeld. De politiereglementen, de reglementen op de beerruiming en de bouwreglementen geven ons een beeld van hoe de Aalsterse legislatie rond huishoudelijk afval en de afvoer van fecaliën en afvalwater, doorheen de 19de eeuw is geëvolueerd.

DEEL I: ALGEMENE BEPALINGEN

“In de natuur bestaat er geen afval; alles wordt onmiddellijk teruggewonnen.”

(J. Neirinck)¹⁴

1 Definiëring

Het begrip ‘afval’ heeft doorheen de eeuwen verschillende definities gekend. Zo wordt afval in een laat 19de-eeuwse definitie uit de Pandectes belges, omschreven als *“Une chose sale, dégoûtante [...] il désigne alors les débris des halles et marchés, de l’économie domestique, les boues, les amas d’ordures, de saletés [...]”*¹⁵. Recentere definities van afval geven een veel ruimere omschrijving weer. Zo wordt het begrip ‘afval’ in het Van Dale Groot woordenboek der Nederlandse taal, omschreven als *“hetgeen weggegooid wordt”*.¹⁶ De woordkeuze van deze omschrijving is naar onze mening veel te vaag. Afval hoeft immers niet altijd weggegooid te worden. Het kan ook vernietigd of zelfs bijgehouden worden.

De definitie van afvalstoffen zoals uitgewerkt in door de Europese Commissie, leent zich beter om het begrip ‘afval’ te omschrijven. In artikel 1 van Richtlijn 75/442/EEG wordt de term ‘afvalstof’ gedefinieerd als: *“elke stof of elk voorwerp waarvan de houder zich ontdoet, voornemens is zich te ontdoen of zich moet ontdoen”*.¹⁷ Waar de 19de-eeuwse definitie, afval verklaarde vanuit de eigenschappen van de stoffen, staat in deze hedendaagse definiëring de afvalvormer meer centraal. Elke stof is in principe een potentiële afvalstof. Afval wordt gevormd door de perceptie van de afvalvormer.

Het ontstaan, alsmede het beschouwen, van bepaalde stoffen als afval, is afhankelijk van diverse factoren. We kunnen hier grosso modo culturele (opvatting, mentaliteit en houding), materiële (technologische ontwikkeling, het behoefteschema en de welvaart van de consument) en institutionele factoren (economisch systeem, zeggenschap- en eigendomsverhoudingen) onderscheiden. Hiernaast spelen nog tal van andere factoren zoals

¹⁴ Rogiers (F^o), *De localisatie van de recuperatiebedrijven van afval van particulieren : afvalverwerking en de situatie in Vlaanderen*. 1983, p. 21.

¹⁵ De Schepper (G.), *Op. Cit.*, p. 45.

¹⁶ Geerts (G.), Heestermans (H.), *Van Dale Groot woordenboek der Nederlandse taal*, 1992, p. 19.

¹⁷ Barents (R.), “Afvalstoffen”, in: *Eu- wetgeving, rechtspraak en documentatie*, 2001, p. 272.

de economische (her)bruikbaarheid van de stof (bijvoorbeeld als brandstof of grondstof in de industrie), de demografie, de industrialiseringsgraad, de geografische ligging, de seizoenen en de tijd, ook een rol bij de vorming van afval.¹⁸

Niet alleen de vorming en perceptie van afval, maar ook de opvatting wat er met dat afval moest gebeuren, kon sterk variëren. De vorming van afval hoeft niet noodzakelijk voor overlast te zorgen. In gebieden met een relatief lage bevolkingsdichtheid kon men zich gemakkelijk van het afval ontdoen zonder dat men hier enige hinder van ondervond. Het afval zou hier op natuurlijke wijze door de natuur worden teruggenomen. In gebieden met een hogere bevolkingsconcentratie, lag de situatie anders. De hogere hoeveelheid afvalstoffen zorgt ervoor dat het natuurlijk recuperatieproces vertraagt of zelfs helemaal onmogelijk wordt. Om overlast te vermijden moest de mens de natuur hier een handje toesteken.¹⁹ Al van in de 14de eeuw kende België stedelijk georganiseerde vuilophalingsdiensten. In Gent en Antwerpen werd deze taak respectievelijk door de Moorkinderen en de ‘*karreliedden*’ uitgevoerd. Tevens namen de stedelijke overheden toen al reglementen, in verband met afval en afvalverwijdering, op in de stedelijke regelgeving.²⁰

¹⁸ Rogiers (F.), *Op. Cit.*, 1983, p. 33.

¹⁹ Debaenst (B.), *Op. Cit.*, in: *Historische grond op Vlaamsche grond: een inleidende studie in de historische faecologie*, <http://www.ethesis.net/faecologie/faecologie_hfst_3.htm>

²⁰ De Smet (J.), “Stadmest en mestrappers”, in: *Volkskundig Jaarboek 't Beertje*, 1978, pp. 95-97.

2 Actoren & bevoegdheden

2.1 Lokaal niveau

2.1.1 Gemeenteraad en college van burgemeester en schepenen.

Alles wat met openbare hygiëne te maken had, was in eerste instantie een voorrecht van de lokale overheden. De gemeenteraad kon tal van maatregelen uitvaardigen die de netheid en gezondheid in de gemeente moesten bevorderen en besmettelijke ziekten moesten bestrijden. Deze gemeentelijke verordeningen ter bevordering van de openbare hygiëne konden betrekking hebben op begraafplaatsen, het onbewoonbaar verklaren van woonhuizen, de beschikbaarheid van drinkwater, toiletten, openbare was- en badplaatsen, het kasseien van wegen, het toedienen van vaccinaties, het toezicht op verkoop van allerlei eetwaren, enz.²¹ Voor dit onderzoek staan onder meer de verordeningen die betrekking hebben op het reinigen van de straten, het huisvuil, het afvalwater, de rioleringen en de beerputten, centraal.

Daar de bevoegdheden van de gemeenteraad te omvangrijk waren, werden de leden van de gemeenteraad volgens artikels 44 en 45 van “*le reglement du ordre intérieur*” in verschillende secties (commissies) onderverdeeld.²² Het aantal secties en hun bevoegdheden zouden, doorheen de 19de eeuw, sterk variëren. De openbare gezondheid en hygiëne kwamen de tweede sectie van de gemeenteraad toe. Deze sectie mocht bovendien de politie en de openbare veiligheid tot haar bevoegdheden rekenen. Ook openbare werken, de markten, het toezicht op de wegen en de verlichting, zijn in Aalst meerdere malen aan de tweede sectie toegewezen. De overige secties waren meestal belast met financiën, de gemeentetaksen, betwiste zaken en weldadigheidsgestichten (eerste sectie); schone kunsten en openbaar onderwijs (derde sectie) en markten, landbouw, arbeid, nijverheid, koophandel en scheepvaart (vierde sectie). Deze laatste werd meermaals in twee secties opgedeeld.²³

De opdeling in verschillende secties diende enkel om het voorbereidende werk te vergemakkelijken. De besluiten moesten nog altijd voor de gehele gemeenteraad gestemd worden. Opvallend is dat de tweede sectie van de gemeenteraad doorheen de 19de eeuw, meer dan elke andere sectie, veel leden van liberale strekking geteld heeft.²⁴

²¹Van den Eeckhout (P.). “De gemeente en de lokale openbare instellingen”, in: Van den Eeckhout (P.), Vanthemsche (G.), eds., *Bronnen voor de studie van het hedendaagse België, 19de-20ste eeuw*. pp. 96-97.

²²SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 20, f° 168.

²³SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 18, f° 4.

²⁴Jaarverslagen 1800-1901.

De taken van de stad, op het gebied van openbare hygiëne, bleven niet beperkt tot het legislatieve niveau alleen. Het college van burgemeester en schepenen moest zich bezig houden met de praktische kant van de openbare hygiëne. Zij moesten de bepalingen van de gemeenteraad in de praktijk omzetten en op de goede uitvoer ervan toezien. Zo dienden de lokale besturen ondermeer initiatieven te nemen om materiële voorzieningen te treffen zoals het kasseien van straten, de aanleg van openbare latrines, watervoorzieningen, depots voor slijk en mest, en dergelijke meer. Ook de werking van verschillende stadsdiensten zoals ondermeer de reinigingsdienst, moest door het stadsbestuur in goede banen worden geleid. Naast het organiseren van een eigen beleid met betrekking tot openbare hygiëne was het stadsbestuur tevens belast met het uitvoeren van opdrachten die door de hogere overheden waren opgedragen (cfr. infra).²⁵

Deze verregaande verantwoordelijkheid met betrekking tot de openbare hygiëne kwam al in de Franse tijd (1794-1815) aan de gemeente toe en ging zelfs terug tot aan de Franse Revolutie. In artikel 50 van het decreet van 14 december 1789 werd bepaald dat *”le pouvoir municipal est chargé de faire jouir les habitants des avantages d’une bonne police, notamment de la propreté et de la salubrité”*.²⁶ Men bepaalde hier al dat elke stad en gemeente gezond en rein moest zijn. Het decreet van 16-24 augustus 1790 (titel XI, art. 3, 1°) bekleemde dit nogmaals, door te stellen dat het toezicht op *“tout ce qui intéresse la sûreté et la commodité du passage dans les rues, quais, places et voies publiques; ce qui comprend le nettoiemnt, l’illumination, l’enlèvement des encombres, [...]”*²⁷ tot de taken van de steden en gemeenten hoorden. Ook *“l’interdiction de jeter qui puisse blesser ou endammager les passants, ou causer des exhalaisons nuisibles”*²⁸ was een taak van de lokale overheden. De gemeentebesturen moesten aldus waken over de reinheid en gezondheid van openbare plaatsen. Deze bevoegdheden werden later met de gemeentewet van 1836 herbevestigd. De autonomie van de gemeenten op het gebied van openbare hygiëne zal tot de eerste wereldoorlog bijna onaangetast blijven.²⁹

²⁵ Van den Eeckhout (P.). *Op. Cit.* pp. 96-97.

²⁶ *Pasinomie. Lois françaises*, 1789, pp. 63-71.

²⁷ *Pasinomie. Lois françaises*, 1790, p. 328.

²⁸ *Pasinomie. Lois françaises*, 1790, p. 328.

²⁹ Velle (K.), *Op. Cit.*, p. 33.

Met de wetten van 10 april 1841 en 1 februari 1844 kregen de stadsbesturen nieuwe bevoegdheden in de strijd voor een betere openbare hygiëne. De wet van 10 april 1841 belaste lokale overheden immers met onderhouds- en verbeteringwerken van buurtwegen.³⁰ Het toezicht op het onderhoud van de buurtwegen omvat ook de taak deze rein te houden en indien nodig van riolering te voorzien. Artikel 4 van de wet van 1 februari 1844 liet de lokale overheden toe om eigen bouwreglementen uit te vaardigen. Hiertoe behoren ook regels die betrekking hebben tot de aanleg en het onderhoud van beer-, zink-, water-, en mestputten, rioolaansluitingen en latrines.³¹ Bovendien betekende dit ook dat geen gebouw mocht worden opgericht of worden verbouwd, zonder toestemming van het lokaal bestuur.

In de 19de eeuw werd de Aalsterse gemeenteraad gedomineerd door enerzijds de oude elites van families die hun rijkdom baseerden op eigendom en grondbezit (met ondermeer de Béthune, De Craecker en Van der Noot) en anderzijds door de nieuwe elites van fabrikanten en handelaars (Cumont, De Wolf, Van Assche, Van der Smissen, Van Langenhove, Lefevre en Moyersoen) en advocaten en notarissen (De Béthune, De Gheest, De Windt, Liénart, Moyersoen, Van der Heyden, Vandermissen, Van Wambeke en Verbrugghen).³² We zien bovendien een grote vermenging van de oude elites met de nieuwe rijken, optreden.³³ Het is dan ook niet verwonderlijk dat de politieke belangen voordurend doorweven waren met de eigen economische belangen. Dit is ook zo het geval bij openbare hygiëne. Zo zouden, bij de inrichting van ‘*gevaarlijke, ongezonde of ongemakgevende gestichten*’, de belangen van de industrie hebben geprimeerd op de belangen van de openbare hygiëne.³⁴

We kunnen de rol van de eigen economische belangenvermenging in de besluitvorming illustreren aan de hand van een concreet voorbeeld uit de gemeenteraadszitting van 18 februari 1865. Deze zitting boog zich over een rapport opgesteld door de tweede sectie over de ongezonde woningen van eerste en tweede klasse. De tweede sectie had in samenwerking met het comité van openbare gezondheid een lijst opgesteld van veertien eigenaars van arbeiderswoningen, die onmiddellijk moesten ontruimd worden. Het precieze aantal woningen waarover het ging is ons onbekend. Onder de eigenaars bevond zich gemeenteraadslid De Windt, die verschillende beluiken bezat in de Graumontlaan. De Windt

³⁰ Van den Eeckhout (P.), “*Op. Cit.* p. 92.

³¹ De Schepper (G.), *Op. Cit.*, p. 31.

³² Liebaut (H.), *De gezagsconcentratie in het arrondissement Aalst tijdens de 19de eeuw*, 1969, pp. 18-30.

³³ *Ibidem*, p. 30.

³⁴ De Schepper (G.), *Op. Cit.*, p. 175.

trachtte vervolgens de andere raadsleden te overtuigen dat “*le rapport exige les conditions d’insalubrité des maisons qui sont sa propriété*”.³⁵ Toen De Windt bij de stemming een negatieve stem uitbracht, wees Eyerman erop dat een gemeenteraadslid niet mag meestemmen bij beslissingen waarbij hij rechtstreekse belangen heeft. Hierop verliet De Windt de vergadering.³⁶

De belangenvermenging was bovendien niet altijd van economische aard. Ten Dam stelde zo, dat het promoten van een betere openbare hygiëne in de arbeiderswijken, even goed de rijkere als de armere bevolking ten goede kwam. Men was er zich van bewust dat ziektes als de cholera zich snel konden verspreiden. Door de hygiënische toestand in de arbeiderswijken te verbeteren, trachtte men te voorkomen dat besmettelijke ziektes de rijkere buurten konden bedreigen. Corbin wees op een ander achterliggend belang: “*de hervormers spelen met de gedachte om samen met het vuilnis ook de zwerver uit de stad te bannen en tegelijk met de stank van het vuil de sociale besmetting uit te roeien*.” De burgerij stoorde zich vaak aan de smerigheid en de losbandigheid die er in de arbeidersbuurten heerste. De promotie van openbare en persoonlijke hygiëne zou een manier zijn om arbeiders een zekere sociale discipline bij te brengen.³⁷

Ook ideologische overtuigingen hebben het beleid inzake openbare hygiëne in zekere mate beïnvloed. De radicale liberalen, die zich verzamelden rond figuren als Cumont en Domer, hadden tot in de tweede helft van de 19de eeuw het overwicht in de gemeenteraad. De liberale opvatting van *laissez faire* vertaalt zich voor de openbare hygiëne in een gebrek aan planning en controle. Als voorbeeld kunnen we hier de uitbouw van het rioleringsnet nemen. Men legde spontaan onderaardse goten aan waar de nood het hoogste was. Dit leidde tot een sterk fragmentarisch rioleringsnet (cfr. infra). Ook het geloof in *preordained harmony* blijkt duidelijk uit het liberale beleid. Zowat alle taken die betrekking hadden tot openbare hygiëne, werden door private instanties uitgevoerd. Hiertoe behoorden ondermeer de watervoorziening, de vuilophaling, de arbeidershuisvesting, de beerruiming en de straatreiniging.³⁸

In de tweede helft van de 19de eeuw raakte de liberale partij verzwakt door interne tegenstellingen tussen radicalen en doctrinairers.³⁹ In 1857 kenden de katholieken al een klein

³⁵ SAA, MAA, *Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraadverslagen*, Nr. 22, f °112.

³⁶ SAA, MAA, *Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraadverslagen*, Nr. 22, f °111- 113.

³⁷ De Schepper (G.), *Op. Cit.*, pp. 8-9.

³⁸ Vandeweghe (E.), *Urbanisatiepolitiek te Aalst, 1856-1839, 2001*, p..34.

³⁹ Liebaut (H), *Op. Cit.*, p. 84

electoraal succes, maar het zou duren tot 1866 vooraleer ze er in slaagden om de liberale macht te breken. Ze slaagden er in, acht van de vijftien zetels, te bemachtigen. Bijgevolg was er in de periode 1867-1872 ongeveer een gelijke vertegenwoordiging in de gemeenteraad van beide partijen. Dit leidde tot een sterke oppositiementaliteit. De scherpe tegenstelling tussen katholieken en liberalen was in deze periode ook in een aantal dossiers rond openbare hygiëne sterk zichtbaar (cfr. infra). Vanaf 1872 hadden de katholieken de absolute meerderheid. Deze wisten ze voor de volgende zestig jaar te behouden.⁴⁰

Ook ander steden hebben de Aalsterse beleidsvorming betreffende de openbare hygiëne beïnvloed. In de archieven van openbare werken hebben we immers meerdere correspondentie en dossiers terug gevonden die handelden over de organisatie van de straatreiniging en beerruiming in andere steden. Het Aalsterse stadsbestuur deed vooral inspiratie op bij andere kleinere tot middelgrote steden zoals Leuven, Mechelen, Kortrijk en Brugge.⁴¹ Tevens hebben we in de gemeenteraadsverslagen ook enkele verwijzingen naar Antwerpen, Brussel en Parijs teruggevonden. Dit gebeurde wel meestal in een context waarin men de gemeenteraad van iets wou overtuigen. Zo werd er bij de aanschaf van een straatreinigingswagen er uitdrukkelijk op gewezen dat de wagen van de L.B. Donkels al in Antwerpen gebruikt werd. Dat deze machine in een stad als Antwerpen gebruikt werd, stond ervoor garant dat het ging om kwaliteit.⁴²

2.1.2 Gemeentelijke adviserende commissies: commissie van geneeskundig toezicht, het comité van openbare gezondheid en de lokale medische commissie.

In KB van 31 mei 1818 werden de lokale overheden aangeraden om commissies van geneeskundig toezicht op te richten. Het gaat hier om adviesorganen die instonden voor het toezicht op de lokale volksgezondheid. De voornaamste taak van deze commissie was de

⁴⁰ *Ibidem*, p. 122.

⁴¹ SAA, Openbare werken, Nr. 854.

⁴² SAA, Openbare werken, Nr. 854.

strijd aangaan tegen besmettelijke ziektes.⁴³ De organisatie van een stedelijke koepokkenvaccinatie, was in dit kader dan ook een van hun voornaamste bezigheden. Daar een groot deel van de archieven van Aalst van de 19de eeuw nog niet geïnventariseerd zijn, is ons relatief weinig bekend over de concrete werking van deze commissie.

In 1849 werd in Aalst, op aanraden van de overheid (KB van 12 december 1848), het Comité van Openbare Gezondheid opgericht. Onder de leden bevonden zich de stadsarchitect, de politiecommissaris, twee leden van de gemeenteraad, twee geneesheren, een chirurg, en een vertegenwoordiger van de burgerlijke godshuizen. De oprichting van dit comité was een rechtstreeks gevolg van de cholera-epidemie die in 1848 in Vlaanderen was uitgebroken. Het comité moest er op toezien dat maatregelen werden genomen om de openbare gezondheid te bevorderen, zodat dergelijke epidemieën niet meer zouden kunnen toeslaan. De taken van het comité van openbare gezondheid werden omschreven als “*de rechercher les moyens d’assainissement des quartiers et des habitations occupés par la classe ouvrière [et] de prendre des mesures préventives contre l’invasion du choléra Morbus, le tout d’après notre approbation*”.⁴⁴

In de praktijk hield het Comité van Openbare Hygiëne zich voornamelijk bezig met de controle op de sanitaire toestand van de Aalsterse arbeiderswoningen. Jaarlijks moest het Comité van Openbare Hygiëne hierover een rapport bij het schepencollege neerleggen. Het Comité van Openbare Hygiëne verdeelde hier de arbeiderswoningen in drie klassen onder: diegene die in orde waren met de regels van de openbare hygiëne, diegene waar enkele aanpassingen aan moesten worden gedaan en ten slotte de woningen die ongeschikt waren om bewoond te worden.⁴⁵

De eigenaars van de woningen van de eerste klasse liet men uiteraard ongemoeid. Voor de woningen van de tweede klasse stelde het comité een advies op over welke aanpassingen juist nodig waren. Hierop had men één maand de tijd om deze adviezen ook daadwerkelijk uit te voeren.⁴⁶ De beslissing van wat er met de derde groep woningen moest gebeuren, kwam de tweede sectie van de gemeenteraad toe. Met het nieuwe politiereglement “*pour l’assainissement de la ville*” uit 1849, was deze bij machte om het gebruik van woningen waar “*la mal propreté, le défaut de lumière d’aérage d’espace, de pavage, d’écoulement des eaux,*

⁴³ Van den Eeckhout (P.), “*Op. Cit.*”, p. 97.

⁴⁴ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van het schepencollege, Nr. 183. f° 11.

⁴⁵ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 22. f° 111-113.

⁴⁶ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 22. f° 111-113.

au toute autre cause, compromettent d'une manière permanente la salubrité publique”, te verbieden.⁴⁷

Het Comité voor Openbare Hygiëne vormde als het ware de ogen en oren van het stadsbestuur. Jaarlijks zou er in Aalst zo'n honderd tot driehonderd frank naar het Comité voor Openbare Hygiëne gaan. Hierin zaten ook de vergoedingen voor de prijzen van reinheid inbegrepen.⁴⁸

In 1880 werden de Comités voor Openbare Hygiëne in het hele land opgeheven. Het KB van 31 mei 1880 bepaalde immers dat de plaatselijke comités voor openbare hygiëne met de plaatselijke commissies van geneeskundig toezicht zouden samensmelten in een plaatselijke geneeskundige commissie. Hun voornaamste taak was de verspreiding van besmettelijke ziektes tegen gaan. Hiervoor konden de lokale geneeskundige commissies plaatselijke reglementen opstellen. Deze moesten wel aan de provinciale geneeskundige commissies ter goedkeuring worden voorgelegd.⁴⁹ Bovendien moest men ook jaarlijks verslag uitbrengen aan de provinciale medische commissie, over de volksgezondheid in de stad. Het KB van 28 februari 1895 schafte deze lokale adviesorganen af. Voortaan zouden hun taken worden overgenomen door gemeentelijk gezondheidsdiensten.⁵⁰

2.1.3 Politiecommissaris en politiekorps

Eén van de taken van het politiekorps was het toezicht houden op de goede uitvoer van de politiereglementen. Hieronder vielen ook de reglementen die handelden over het waarborgen van een goede openbare hygiëne. De politiecommissaris was bovendien ook lid van de verschillende adviserende commissies voor de volksgezondheid en openbare hygiëne.

2.1.4 Stadsarchitect

Op stedenbouwkundig vlak was de stadsarchitect de technicus van dienst. Openbare hygiëne en stedenbouw kennen veel raakvlakken. De gezondmaking van woningen en de aanleg van riolen en beerputten zijn hier enkele voorbeelden van. De stadsarchitect stelde de plannen op

⁴⁷ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 18, f° 108.

⁴⁸ Jaarverslagen 1952-1901.

⁴⁹ Velle (K.), “De rol van de gemeente in het ontstaan en de evolutie van de belgische gezondheidssector, een inleiding”, in: *L'initiative publique des communes en Belgique 1795-1940*. 1984, p. 422.

⁵⁰ Van den Eeckhout (P.), *Op. Cit.*, p. 97.

voor de aanleg van deze afwateringsgoten, beerputten, woningen, riolen, enz. Hierbij moest rekening gehouden worden met diverse hygiënische aspecten. De stadsarchitect was ook gemachtigd om de constructie van goten en beerputten te controleren. Voldeden deze niet aan zijn eisen, kon de architect aanpassingswerken eisen.⁵¹ Naarmate de eeuw vorderde zou de stadsarchitect ook maatregelen voorstellen om de openbare hygiëne te verbeteren, die niet van stedenbouwkundige aard waren. Zo adviseerde de stadsarchitect de tweede sectie van de gemeenteraad in 1863 om de straatreiniging in openbare verpachting te stellen.⁵² De stadsarchitect was bovendien ook lid van de verschillende lokale medische adviescommissies die Aalst heeft gekend (cfr. supra).

2.2 Provinciaal niveau

2.2.1 De provinciale raad en de bestendige deputatie

Inzake het beleid omtrent openbare hygiëne, had de provincie aanvankelijk slechts een geringe bevoegdheid. De wet van 16 en 24 augustus 1790 bepaalde dat de provincie een eigen politiereglement mocht uitvaardigen. Hier deelt de provincie een bevoegdheid met de lokale overheden, met dat verschil dat de provinciale politiereglementen op de hele provincie moesten slaan. Men kan dus geen politiereglement afkondigen dat enkel voor een bepaalde stad of gemeente geldt.⁵³ Op 18 april 1818 werd vaccinatie ook een voorrecht van de provincie. Het toezicht op de vaccinatie zal dan ook doorheen de hele 19de eeuw de rode draad blijken op het gebied van het provinciale beleid ter preventie van besmettelijke ziekten. Respectievelijk in 1842 en 1877, werden deze bevoegdheden nogmaals uitgebreid tot openbare wegen (wet van 10/4/1842) en stilstaande waterlopen (wet van 17/5/1877). Tevens viel de goedkeuring voor de stichting van ‘*gevaarlijke, ongezonde of ongemakgevende gestichten*’ van de tweede klasse al vanaf 15 oktober 1810 ten laste van de bestendige deputatie. In 1863 werd deze bevoegdheid uitgebreid. Vanaf dan zouden ook de ongezonde gestichten van de eerste klasse enkel een goedkeuring nodig hebben van de bestendige

⁵¹ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 20, f° 80.

⁵² SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 21, f° 187

⁵³ Leliaert (S), Siffer (A.), *Verzameling der provinciale verordeningen van Oost Vlaanderen voorafgegaan door de grondwet, de gemeentewet en de provinciale wet 1822-1887*, 1888, p. CCLXXV.

deputatie. Hiernaast kon de provincie tevens gemeentelijke initiatieven stimuleren door subsidies te verlenen.⁵⁴

2.2.2 De Provinciale Medische Commissie

Bij wet van 12 maart 1818 werden de Provinciale Medische Commissies opgericht. Deze diende de provincieraad bij te staan bij het uitvaardigen van reglementen over openbare gezondheid. Naast functies als het toezicht op het afleveren van diploma's en getuigschriften voor medisch personeel, waren de P.M.C. belast met het toezicht op de volksgezondheid. Dit hield in dat ze de provinciale overheid informeerde en, indien nodig, alarmeerde over de toestand van de volksgezondheid in de provincie. Naast de provinciale overheid moest de P.M.C. tevens jaarlijks een verslag indienen bij het Ministerie van Binnenlandse zaken over de gezondheidstoestand in hun district. Dit werd dan voorgelegd ter studie aan zowel de Hoge Gezondheidsraad als aan de Academie. Bij het uitbreken van epidemieën moest ook de minister onmiddellijk op de hoogte worden gesteld. Tevens diende ze als adviesorgaan voor de provincieraad ter bestrijding van besmettelijke ziektes. We moeten hierbij wel opmerken dat de macht van dergelijke Provinciale Medische Commissies gering was. Het advies van de Provinciale Medische Commissies was niet bindend. Bovendien was de rol van de medische commissie inzake openbare gezondheid beperkt tot preventie van epidemieën en vaccinatie tegen koepokken.⁵⁵

Bij de onafhankelijkheid van België telde het land negen commissies. In 1895 werd dit aantal bij Koninklijk Besluit echter opgetrokken naar zeventien (Oost-Vlaanderen telde er twee). Deze toename diende om het contact met de lokale actoren (cfr. supra) te verbeteren. Aanvankelijk bestonden de Provinciale Medische Commissies uit geneesheren en apothekers die voor een termijn van zes jaar werden aangesteld door de koning. In 1880 werd het ledenbestand echter uitgebreid met het hoofd van het provinciaal bacteriologisch instituut, een ingenieur, een architect, een veearts en de arrondissementscommissarissen. De laatstgenoemden mochten enkel als waarnemers aantreden. De architect, veearts en ingenieur

⁵⁴ Van den Eeckhout (P.), "De Provincies", in: Van den Eeckhout (P.), Vanthemsche (G.), eds., *Bronnen voor de studie van het hedendaagse België, 19de-20ste eeuw*, 2005, p 160.

⁵⁵ Velle (K.), *Hygiëne en preventieven gezondheidszorg in België (ca.1830-1914): bewustwording, integratie en acceptatie*, 1981, pp. 36-39.

moesten door de gouverneur, het bureau van de commissie en de bestendige deputatie worden goedgekeurd alvorens door de Koning te worden benoemd.⁵⁶

2.2.3 Provinciale Technische Dienst

De provinciale technische dienst was belast met het toezicht op de provinciale banen en de provinciale vaarten. Deze provinciale dienst bestaat uit een hoofdingenieur, drie arrondissementsingenieurs, zes onderingenieurs en een provinciale bouwmeester, die moeten toezien op de staat van onderhoud van de wegen en waterlopen in de provincie. Bij nalatigheid kan de provinciale technische dienst het gemeentebestuur aanmanen om de nodige herstellingswerken uit te voeren. In geval van overtredingen en misdrijven was de hoofdingenieur bij het KB van 18 juli 1860 gemachtigd een proces-verbaal op te maken. Naast het toezicht op de staat van de wegenissen en waterlopen, was de provinciale technische dienst ook belast met de studie van de ontwerpen van openbare werken die voor hinder voor de volksgezondheid kunnen zorgen.⁵⁷

2.2.4 Arrondissementscommissariaten

We hebben geopteerd om de arrondissementscommissariaten onder het ‘provinciaal niveau’ te plaatsen omdat deze met betrekking tot openbare hygiëne een brugfunctie vervullen tussen de provinciale en de lokale overheden. De gemeenten hadden immers de verplichting om verslag uit te brengen aan de arrondissementscommissariaten over genomen maatregelen in het kader van openbare gezondheid. Op basis van deze verslagen moest de arrondissementscommissaris een globaal verslag over de openbare gezondheid opstellen, wat werd overgemaakt aan de provinciegouverneur. Tevens maakte de arrondissementscommissarissen sinds 31 mei 1880 deel uit van de provinciale medische commissie (cfr. infra). Hun rol binnen de PMC beperkte zich echter tot louter verslag uitbrengen over de lokale gezondheidstoestand.⁵⁸

⁵⁶ *Ibidem*

⁵⁷ Leliaert (S), Siffer (A.), *Op. Cit.*, pp. 159-162

⁵⁸ Van den Eeckhout (P.), “De arrondissementscommissariaten”, in: Van den Eeckhout (P.), Vanthemsche (G.), eds., *Bronnen voor de studie van het hedendaagse België, 19de-20ste eeuw*, 2005, p. 130.

2.3 Nationaal niveau

2.3.1 Ministerie van Binnenlandse zaken

In het grootste deel van de 19de eeuw viel de administratie van ‘*La service sanitaire et l’hygiène publique*’ onder het Ministerie van Binnenlandse zaken. Dit zou sinds de oprichting van het ministerie in 1831 onder het Bestuur van provinciale en gemeentelijke aangelegenheden vallen. Met het KB van 10 juni 1848, werd de *Division des affaires médicales et de l’hygiène* in het leven geroepen. Hiermee zou één van de zes afdelingen van het Bestuur van provinciale en gemeentelijke zaken zich volledig met de openbare gezondheid en hygiëne bezighouden. Deze afdeling was belast met het toezicht op de correcte uitoefening van de geneeskunde en met de sanitaire controle van havens en kusten. Hiernaast was de coördinatie van maatregelen op vlak van huisvestings-, milieu- en voedingshygiëne ook één van de taken van de *Division des affaires médicales et de l’hygiène*. In de jaren 1880 zou dit omgevormd worden tot de ‘*Administration du service de santé, de l’hygiène, de la voirie communale et de cours d’eau non navigables ni flottables*’. De bevoegdheden van het bestuur van de openbare gezondheid en de gemeentewegen, werden in de jaren 1880 uitgebreid met de inspectie van ‘gevaarlijke, ongezonde en hinderlijke gestichten’; het sanitair toezicht op begraafplaatsen, huisdieren en onbevaarbare waterwegen en de controle van etenswaren en geneesmiddelen.⁵⁹

In 1888 ging het bestuur van de openbare gezondheid en de gemeentewegen naar het Ministerie van landbouw, nijverheid en openbare werken. Het zou duren tot 30 oktober 1908 vooraleer deze administratie, met de fusie van Landbouw met Binnenlandse zaken, terug onder het Ministerie van Buitenlandse zaken zou komen te vallen.⁶⁰

Op legislatief vlak had de centrale overheid een beperkte rol. Enkel voor waterlopen en ‘gevaarlijke, ongezonde en hinderlijke gestichten’ was er een uitgebreid wetgevend kader uitgewerkt. Een algemene wetgeving over openbare hygiëne zou er pas in de 20ste eeuw

⁵⁹ Velle (K.), “Het voormalige Ministerie van volksgezondheid [en gezin]”, in: Van den Eeckhout (P.), Vanthemsche (G.), eds., *Bronnen voor de studie van het hedendaagse België, 19de-20ste eeuw* 2005, p. 416.

⁶⁰ Van den Eeckhout (P.), “Ministerie van binnenlandse zaken”, in: Van den Eeckhout (P.), Vanthemsche (G.), eds., *Bronnen voor de studie van het hedendaagse België, 19de-20ste eeuw*, 2005, p. 351.

komen. Tot dan zouden het de lokale besturen zijn, die de regelgeving voor de aanleg van riolen en beerputten, uitwerkten.⁶¹

Wel oefende de centrale overheid een informerende en adviserende functie uit. Men verzamelde, ondermeer via de Centrale Commissie voor Statistiek, informatie over de gezondheidstoestand van het land. Op basis van epidemiologische en statistische informatie werkte de overheid richtlijnen uit over het nemen van maatregelen die de openbare hygiëne moesten bevorderen. Deze richtlijnen liet men via ministeriële omzendbrieven en de voorbeeldreglementen van de Hoge Gezondheidsraad, circuleren bij de lokale overheden. Deze richtlijnen kon men dan als leidraad nemen bij het opstellen van een eigen reglementering. Hierbij moet opgemerkt worden dat de lokale overheden niet aan deze richtlijnen gebonden waren.⁶²

Verder steunde de overheid door subsidiëring lokale initiatieven die de openbare gezondheid moesten verbeteren. Op twintig januari 1863, werden de werken die in aanmerking kwamen voor dergelijke toelagen vastgelegd. Het ging ondermeer om:

- de overwelving van ongezonde waterlopen.
- het droogmaken van moerassen.
- de aanleg van of herstellingen aan “*onderaerdsche vuinlisgoten, waterleidingen, riolen, grachten, enz/ voor de uitvloeiing der wateren.*”
- de inrichting van wasplaatsen of zwemkommen voor de arbeidersklasse.
- de uitbaggering van vijvers en de opvulling van poelen en grachten met stilstaand water.
- de aanleg van putten, fontein, waterbakken, pompen en beerputten.
- de aanleg van waterleidingen.

De toelagen zouden nooit meer dan één derde van de totale kostprijs mogen bedragen.⁶³

Na 1884 zou de subsidiëringpolitiek voor ‘*gezondmakingswerken*’ wijzigen. Enkel die gemeenten die niet over voldoende middelen beschikten kwamen nog in aanmerking voor dergelijke subsidies. Deze nieuwe subsidiepolitiek stootte op reacties van steden die juist stelden dat zij meer subsidies moesten krijgen omdat de woonomstandigheden van de arbeiders juist in steden het slechtst waren. In 1891 werd hierdoor het standpunt op de

⁶¹ De Schepper (G.), *Op. Cit.*, p. 28.

⁶² *Ibidem*, p. 28.

⁶³ *Ibidem*, pp. 27-28.

verlening van toelagen herzien. Men keerde terug naar een algemene subsidiepolitiek, op voorwaarde dat de subsidies besteed zouden worden om de woonomstandigheden van de arbeiders te verbeteren.⁶⁴ Ook zou men in sommige gevallen bijkomende voorwaarden stellen. Zo kregen enkel steden subsidies voor de aanleg van een riolenstelsel als ze een degelijke reiniging van deze riolen konden garanderen (cfr. infra).

2.3.2 Adviesorganen voor de openbare hygiëne

De minister van buitenlandse zaken en het bestuur van de openbare gezondheid en gemeentewegen werden bijgestaan door verschillende adviesorganen. Zo werd in het cholerajaar 1831 de Conseil Supérieur de Santé opgericht. Deze staakte reeds in 1833 haar activiteiten. Pas in 1841 zou de Conseil Supérieur de Santé officieel worden ontbonden. Hetzelfde jaar nog werd de Académie Royale de Médecine de Belgique opgericht.⁶⁵ De Académie hield zich ondermeer bezig met epidemiologische studies, en studies over de openbare hygiëne. Deze studies waren enkel wetenschappelijk van aard. De Académie had weinig tot geen invloed in de beleidsvorming.⁶⁶

Op 18 september 1945 werd een eerste Belgische gezondheidsinspecteur benoemd aan het hoofd van een autonome Service de Santé Civile et de l'Hygiène. Een jaar later zou deze dienst worden opgenomen als één van de zes verschillende afdelingen van de administratie van provinciale en gemeentelijke zaken.⁶⁷

In 1849, een jaar na de cholera-epidemie, werd de Conseil Supérieur d'Hygiène Publique of de Hoge Gezondheidsraad in het leven geroepen. Dit gebeurde naar het voorbeeld van gelijkaardige adviesorganen in Frankrijk (*Comité Consultatif d'hygiène Publique*) en Engeland (*General Board of Health*). Deze raad had als taak te onderzoeken op welke manieren men de openbare hygiëne kon verbeteren. Het zou vooral dit adviesorgaan zijn dat zijn stempel op het nationale beleid op het gebied van volksgezondheid en hygiëne heeft weten te drukken. Zo was de Hoge Gezondheidsraad betrokken in de voorbereiding van de wetgeving op onbevaarbare waterlopen en op gevaarlijke en hinderende gestichten. De Hoge Gezondheidsraad was bovendien, naast het nationale niveau, ook op het provinciale en het lokale niveau actief. Men informeerde de lokale overheden over hoe men ziektes als tyfus en

⁶⁴ *Ibidem*, p. 28.

⁶⁵ Velle (K.), *Op. Cit.*, p. 415.

⁶⁶ De Schepper (G.), *Op. Cit.*, p. 27.

⁶⁷ Velle (K.), *Op. Cit.*, p. 415.

cholera kon bestrijden. Ook trachtte de raad de lokale gemeentebesturen te stimuleren om maatregelen te nemen om de huisvesting, watertoevoer en afvoer en openbare was- en badplaatsen te verbeteren. In omzendbrieven schreef men hiervoor richtlijnen uit. Ook trachtte de Hoge Gezondheidsraad de activiteiten van lokale en provinciale medische commissies te stimuleren en voorzag hun rapporten van commentaar.⁶⁸

2.4 Besluit

De openbare hygiëne was in eerste instantie een voorrecht van de lokale overheden. De provinciale en nationale overheden hebben in Aalst slechts een beperkte rol gespeeld in de beleidsvorming rond openbare hygiëne. De nationale regelgeving liep immers stevast achterop op de Aalsterse regelgeving. In dit onderzoek, beperken we ons tot de lokale beleidsvorming. Nationale of provinciale bepalingen zullen enkel aan bod komen indien deze relevant zijn voor het onderzoek naar de casus Aalst.

Deze decentralisering van het beleid bracht inefficiëntie met zich mee. De lokale overheden waren immers relatief terughoudend als het kwam op het nemen van maatregelen die de openbare hygiëne moesten bevorderen. Deze terughoudende houding kan worden verklaard door het samenspel van diverse factoren:

- een tekort aan geld
- verkeerde wetenschappelijke inzichten
- onvoldoende bevoegd personeel
- onduidelijke afbakening van de verantwoordelijkheid
- openbare hygiëne werd vaak gezien als het domein van particulier initiatief
- tegengestelde belangen
- het nastreven van het vrijemarktprincipe
- de elitaire samenstelling van het stadsbestuur
- organisatorische problemen
- het gemis aan een coherent beleid
- het gemis aan een uitgewerkte basisvisie
- men was tegen de aantasting van het persoonlijk initiatief⁶⁹

⁶⁸ De Schepper (G.), *Op. Cit.*, p. 27.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 14.

We zullen zien dat de beleidsvorming in Aalst doorheen de 19de eeuw met elk van bovengenoemde factoren geconfronteerd is geweest.

DEEL II: VASTE AFVALSTOFFEN

1 Algemeen

De organisatie van een stedelijk beleid inzake vast afval omvat drie aspecten: straatreiniging, ophaling en transport van het afval en afvalverwerking. Het is niet altijd even gemakkelijk om een strikte scheiding tussen deze drie aspecten van afvalverwerking te maken. Deze werken immers allen op elkaar in. Zo bepaalt de afvalverwerking bijvoorbeeld mede de wijze van transport. In de volgende hoofdstukken zal bestudeerd worden hoe deze drie aspecten in de 19de eeuw respectievelijk voor de casus Aalst georganiseerd werden. Tevens werpen we een blik op de diverse factoren die de organisatie van voorgenoemde aspecten hebben beïnvloed.

1.1 Definiëring.

Het definiëren van het begrip vast afval is geen sinecure. Het adjectief “vast” is, als het gaat over afvalstoffen, immers bijzonder moeilijk te omschrijven. Een vaste stof kan namelijk verschillende vormen aannemen. Zo komt het in massieve vorm, poedervorm, korrelvorm, bladvorm en dergelijke meer, voor. Het kan zelfs gesuspendeerd in water (bijvoorbeeld slib) of lucht (rook) voorkomen. In sommige gevallen komt de vaste stof enkel te voorschijn na specifieke bewerkingen zoals bezinking, droogdampen of stofafscheiding.⁷⁰

In deze optiek horen fecaliën en dergelijke ook gedeeltelijk onder de noemer “vaste afvalstoffen” thuis. Desondanks hebben wij geopteerd om in dit onderzoek een strakke onderverdeling aan te brengen tussen vast en vloeibaar afval. Indien een vaste afvalstof in gesuspendeerde vorm voorkomt, rekenen wij het aldus tot vloeibaar afval.

Bij twee gevallen maken we hier echter een uitzondering op. Het gaat hier om slib of slijk en uitwerpselen van dieren die zich in de stad bevinden of deze aandoen. Beide afvalstoffen

⁷⁰ Buekens (A.), *Vaste Afval: Ontstaan, Verwerking en Beheer*, 1975, p. 9.

worden meestal niet tot de vaste afvalstoffen gerekend. Omdat de ophaling en verwerking van beide afvalstoffen in de 19de eeuw analoog is aan die van de vaste afvalstoffen, hebben we echter geopteerd om beide stoffen toch onder de vaste afvalstoffen te bestuderen.

Vast afval wordt meestal onderverdeeld in stadsafval, industrieel afval en afval uit de agrarische sector. In dit onderzoek beperken we ons tot het stadsafval.

Beukens definieert stadsafval als “*de verzameling van afvalstoffen waarvan het samenbrengen en de afvoer door de gemeenschap georganiseerd wordt*”.⁷¹ Het is samengesteld uit het huisvuil, het straat- en marktvuil en het puin en bouwafval. Huisvuil bestond in de 19de eeuw grotendeels uit keukenafval. Dit zijn afvalstoffen afkomstig van het bereiden van voedsel. Hiernaast telde het huishoudelijk afval ook brandbaar afval als lompen, hout, leder en tuinafval. IJzer steen, glas en keramiek behoren dan weer tot het niet-brandbaar huishoudelijk afval. Ten slotte maken ook haardas en sintels een groot deel van het huishoudelijk afval uit.⁷²

Het straatafval bestond in de 19de eeuw voornamelijk uit straatveegsels (stof, bladeren, slijk, enz.). Ook krengen van dieren die in de stad leefden of deze aandeden, rekenen we tot het straatvuil. In de 19de eeuw waren paarden immers een belangrijk transportmiddel. De stad telde dan ook heel wat paardenstallingen. Hiernaast zwierven ook heel wat dieren (katten, honden, varkens, gevogelte, enz.) doorheen de stad.⁷³ Al deze dieren lieten hun behoeftes achter op de openbare weg. Men verwijst vaak naar deze uitwerpselen met de term ‘straatdrek’.⁷⁴

Menig auteur rekent sloop- en bouwafval ook onder straatafval.⁷⁵ Vanwege de specificiteit van de verwerking van puin (cfr. infra.), rekenen we dit echter tot een aparte categorie van vaste afvalstoffen.

We moeten er op wijzen dat elk van deze onderverdelingen aangevochten kan worden. Afvalstoffen kunnen op verschillende manieren worden gerangschikt naargelang men belangstelling toont voor de ophaling, de recuperatie, de verwerking, enz. We pretenderen

⁷¹ *Ibidem*, p. 10.

⁷² *Ibidem*, p. 11.

⁷³ Debaenst (B.), “Historische stront op Vlaamse grond: een inleidende studie in de historische faecologie” in: <http://www.ethesis.net/faecologie/faecologie_hfst_3.htm>

⁷⁴ De Schepper (G.), *Op. Cit.*, p. 52.

⁷⁵ Beukens (A.), *Op. Cit.*, p. 11.

hier aldus niet dat het gaat om een absoluut model. Zo bestond volgens J.L. Van Aelbroek straatvuil *“in de vuiligheden, die ieder huishouden in de steden op de straten werpt, en is de afval van de verrotte deelen van de moes-kruiden, vuile loogen, dik van schotel-water uit keuken, asche van steenkolen, vagelingen van zand en zavel uit huis en hof, met een woord, de afval, dat is, het verwezen deel van alles, wat in een huis-houden gebruikt wordt”*⁷⁶. Waar wij ons meer op de plaats van de afvalproductie hebben gericht, richtte Van Aelbroek zich meer op de plaats waar de afvalstoffen zich bevonden. Deze indeling is even legitiem als die wij hanteren.

1.2 Samenstelling

Het 19de-eeuwse huisvuil had een andere samenstelling dan het huidige. De afval was in de eerste helft van de 19de eeuwen gelijkwaardig aan het afval in het Ancien Régime. In de tweede helft van de 19de eeuw zou de samenstelling echter komen te wijzigen. De afvalproductie wordt immers voor een groot deel beïnvloed door het consumptiepatroon. Volgens Baudet wordt het consumptiepatroon bepaald door drie groepen van factoren:

- de technologie, het ondernemerschap en de productie.
- bevolkingsaspecten, arbeidsverhoudingen, lonen, prijzen en levensstandaard.
- economische groei, conjunctuur en institutionele verandering in de economische orde.⁷⁷

De industriële revolutie had een impact op al deze factoren. Dit leidde tot een radicale breuk in het consumptiepatroon in vergelijking met het Ancien Régime. Dit had rechtstreekse gevolgen voor de omvang en samenstelling van het afval. Het aandeel van de niet-afbreekbare afvalstoffen in het stedelijk afval nam zo, in de tweede helft van de 19de eeuw, toe. Deze veranderde samenstelling van het stedelijk afval zou één van de oorzaken zijn waardoor stadsvuil minder gegeerd werd in de Vlaamse landbouw tijdens de tweede helft van de 19de eeuw (cfr. infra).⁷⁸

Het is moeilijk om voor de casus Aalst een beeld te schetsen van de lokale samenstelling van het afvalpakket. Het bronnenmateriaal blijft hierover in gebreke. Ook het archeologisch

⁷⁶ Debaenst (B.), *Op. Cit.*, in: <http://www.thesis.net/faecologie/faecologie_hfst_3.htm>

⁷⁷ Baudet (H.), “Mensen en dingen. Inleiding tot een historisch onderzoek van consumentengedrag”, in: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 1969, p. 255.

⁷⁸ De Schepper (G.), *Op. Cit.*, p. 53.

onderzoek biedt geen soelaas. In Aalst richtte het archeologisch onderzoek zich immers voornamelijk op het Ancien Régime. De jongste beerput die men heeft bestudeerd dateert dan ook uit de 16e eeuw.⁷⁹ Wel hebben we een doorsnede van een ton stedelijk afval uit Brussel teruggevonden. Vermoedelijk komt de samenstelling in grote lijnen overeen met die van het Aalsters afvalpakket.

Organisch materiaal	228,78 gr
Kalk	31,70 gr
Magnesium	7,44 gr
Potas	3,09 gr
Soda/natrium	3,34 gr
Ijzeroxide aluminium	23,28 gr
Fosforzuur	6,02 gr
Zwavelzuur	8,15 gr
Chloor	0,53 gr
Koolzuur	4,90 gr
Zand, kiezelarde, klei en leem	640,81 gr

Figuur 2: Samenstelling van 1000kg Brussels stadsafval in 1889⁸⁰

Er dienen hier enkele nuances te worden aangebracht. Deze tabel geeft de samenstelling van het stadsafval weer. Het gaat hier zowel om het straatvuil als het huisvuil dat de stedelijke reinigingsdiensten verzameld hebben. Het straatvuil, dat grotendeels uit straatveegsels bestaat, is verantwoordelijk voor het grote aantal onoplosbare stoffen als zand, klei en leem. Deze bedroegen immers 64% van de totale afval. Hieruit kunnen we besluiten dat voor Brussel de meerderheid van het stadsafval in 1889 bestond uit straatvuil. Slechts een minderheid kan men toerekenen aan het verzamelde huisvuil. Dit kan enerzijds verklaard worden door het feit dat niet oplosbare stoffen als zand, kiezelarde, klei en leem relatief zwaar zijn. Anderzijds

⁷⁹ Archeologisch onderzoek in Aalst, in: <<http://www.aalst.be/?siteid=13&rubriekid=810>>

⁸⁰ Tackens (C. J.), *Hygiène et assainissement urbain : le tout au feu, le tout à l'égout: étude sur l'hygiène des villes procédés nouveaux pour l'incinération des immondices, la destruction des animaux infectés, les vidanges et l'épuration des eaux d'égout*, 1889, p. 9.

moeten we ook rekening houden met het jaar waarin deze doorsnede van het Brussels stadsafval gemaakt is, namelijk aan het einde van de 19de eeuw. De straatreiniging werd toen in Brussel beter georganiseerd dan in de eerste helft van de 19de eeuw. Vermoedelijk was het aandeel van het straatafval in het stedelijk afval aan het begin van de 19de eeuw, kleiner. De economische waarde van het afval speelde toen een grotere rol in de ophaling (cfr. infra). Aangezien stoffen als zand en klei weinig tot geen economische waarde bevatten, is het aannemelijk dat men minder aandacht bestede aan de verwijdering ervan. Een doorsnede van duizend kilogram Brussels stadsafval uit het begin van de 19de eeuw zag er vermoedelijk anders uit dan een doorsnede uit 1889.

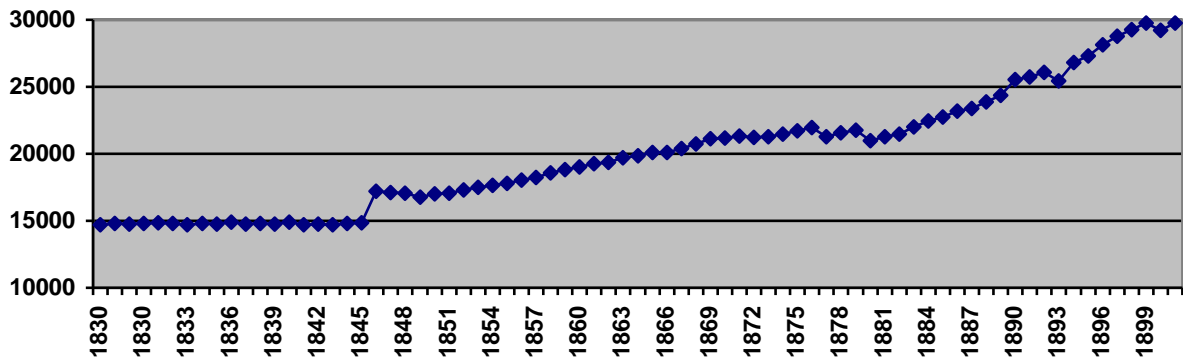
Naast de samenstelling, zou ook het volume van het stadsafval doorheen de 19de eeuw sterk veranderen. De voornaamste oorzaak van deze verandering is de demografische toename die Aalst in de 19de eeuw heeft gekend. Waar Aalst in 1830 slechts 14.791 inwoners had, telde de stad tegen 1901 al 29.723 inwoners. Dit is een toename van meer dan tweehonderd percent.⁸¹ Vanaf 1945 is een sterke stijging merkbaar. Deze is het gevolg van plattelandsvlucht veroorzaakt door de beginnende industrialisatie en de economische crisis die toen heerste.⁸²

Meer inwoners betekent meer afval. Onderzoek naar de reinigingsdiensten van Amsterdam, toont aan dat de hoeveelheid verzameld afval tussen 1878 en 1920 steeg van 77.626 M3 tot 300.000 M3 afval. Dit is een toename van ruim 386 percent. De bevolking van Amsterdam steeg in deze periode slechts met 106 percent.⁸³

⁸¹ Ghysens (J.), *Geschiedenis der straten van Aalst*, 1986, p. 34.

⁸² Vandeweghe (E.), *Op. Cit.*, p. 33.

⁸³ Van Zon (H.), *Een zeer onfrisse geschiedenis: studies over niet-industriële vervuiling in Nederland, 1850-1920*, 1985, pp. 150-151.

Figuur 3: Demografische evolutie in Aalst (1830-1901)⁸⁴

2 Straatreiniging.

2.1 Algemeen.

“A dirtier or more wretched place he had never seen. The street was very narrow and muddy, and the air was impregnated with filthy odours.” (Charles Dickens)⁸⁵

Charles Dickens schetste in zijn romans stevast een grimmig beeld van het 19de-eeuwse Londen. Emile Zola en andere sociale romanschrijvers deden hetzelfde voor arbeidersbuurten in Parijs en andere Europese steden. Ook in België lag het straatbeeld er niet altijd even proper bij. Kuborn schreef zo dat “*au centre de l’agglomération, une des premières choses qui frappent la vue, c’est le fumier*”⁸⁶. Het eerste wat hem opviel bij het binnenkomen van een gemeente of kleine stad was aldus de mest langsheen de straten. In het Ancien Régime en in de eerste helft van de 19de eeuw hield men immers mesthoopjes voor de woning om deze mest als meststof te kunnen slijten. Niet zelden waren deze gelegen op de openbare weg. Hiernaast droegen ook andere factoren bij tot een vuil straatbeeld. Zo waren aan het begin van de 19de eeuw nog niet alle straten gekasseid. In Aalst kwam er pas aan het begin van de tweede helft van de 19de eeuw politieke aandacht voor het belang van een degelijke plaveiing

⁸⁴ Ghysens (J.), *Op. Cit.*, p. 34.

⁸⁵ Dickens (Ch.), *Oliver Twist*, 2000, p. 98.

⁸⁶ Kuborn (H.), *Aperçu historique sur l’hygiène publique en Belgique depuis 1830*, 1897, p. 46.

van de straten: “*le pavement ne soit pas dans une meilleure situation. Des mesures devront être prises [...]*”.⁸⁷

Het probleem van ongekasseide straten is dat bij regenval moddervorming optreedt. Daarbij komt nog dat alle vloeistoffen die op de straat terecht komen in de bodem indrongen. Dit kan het grondwater aantasten. Tevens zorgt het voor geuroverlast.

Voorts liepen dieren vrijelijk rond en deden hun boodschap waar het hun belieft (cfr. supra). Niet zelden wierp men ook het huisvuil op de openbare weg. Ook uit de nijverheidssector belanden er tal van afvalproducten op straat.⁸⁸

Deze accumulatie van vuil en afval, vormde de bron van menig probleem. Het hinderde de doorgang en verspreide hinderlijke geuren. Tevens trekt rottend huisvuil een brede waaier van ongedierte aan. Het huisvuil bevatte ook haardas. Afval, vermengd met haardas, veroorzaakte stofwolken. Deze bemoeilijkte de ademhaling en bevuilden de kleding. Al deze problemen verergerden bij extreme weersomstandigheden. Bij hevige regenval ontstonden er ware afvalstromen. Bij vriesweer vroom het vuil vast waardoor het niet verwijderd kon worden. Op warme dagen zorgde de hitte dan weer voor extra geurhinder. Droogte droeg op zijn beurt bij tot de ontwikkeling van stofwolken.⁸⁹

Indien men de stad leefbaar wenste te houden, diende er een regeling te worden gevonden om de straten proper te houden. De stedelijke maatregelen die hiertoe genomen konden worden, kende een relatief grote variatie. Zo kon men het onderhoud van de straten aan de stedelingen zelf over laten. Meestal verplichtte het stadsbestuur dan de inwoners, om gedurende bepaalde dagen van de week de openbare weg voor de eigen eigendom te vegen. De modder en het vuilnis moesten naast de baan worden opgehoopt. Anderzijds kon men ook beroep doen op een stadsdienst die deze taken op zich nam. Vrijwel elke grote stad in Vlaanderen had omstreeks het midden van de 19de eeuw een dergelijke reinigingsdienst. In menige stad, werd deze taak echter aan private ondernemingen uitbesteed. Deze werden voor hun diensten vergoed met de opbrengsten van de verkoop van het straatafval (cfr. infra). De stedelijke overheden voorzagen de ondernemingen hier vaak ook nog van een bijkomende vergoeding.⁹⁰ Aalst heeft doorheen de 19de eeuw elk van deze systemen gekend.

⁸⁷ Jaarverslag, 1951

⁸⁸ De Schepper (G.), *Op. Cit.*, p. 51.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 51.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 54.

2.2 Onderhoud van de straten: een collectieve verantwoordelijkheid?

De eerste regelgeving die Aalst kende inzake de straatreiniging dateert uit 1614. Vanaf 18 augustus 1614 was het verplicht om elke woensdag en zaterdag, de straatkant voor de woning te ruimen. Deze regel zou slechts twintig jaar hebben standgehouden.⁹¹ Aan het begin van de negentiende eeuw, dook een gelijkaardige bepaling op in artikel 605 van het wetboek der delicten en penen uit 1791.

Hierin werd ondermeer gesteld dat *“Deze die verzuimen voor hunne huizen de straeten te verligten en te reinigen in de plaetsen wear deze zorge ten laste der inwoners is”* en *“Deze die het verbod overtreden van iets op hunne vensters ofte voor hunne huizen op de publieke straeten ten toon te stellen, van iets buyten te werpen dat door zynen val kan benadeelen ofte beschaedigen ofte ongezonde uytwaessemingen veroorzaeken”* bestraft zouden worden met een geldelijke boete.⁹²

Deze regelgeving zou tot 1824 van kracht blijven. Op het einde van de 19de eeuw beperkte de stedelijke regelgeving op het gebied van straatreiniging zich aldus tot het afkondigen van de collectieve verantwoordelijkheid om de straat, ter hoogte van de eigen gevel, proper te houden. Het gaat hier niet om een revolutionaire maatregel. Andere steden kende dergelijke regelgeving al tientallen jaren. In Antwerpen moest men zelfs, van in de veertiende eeuw, zelf tweemaal per week de straat met water kuisen. Het slijk en het vuilnis dat zich op straat bevond, diende men zelf te ruimen en in gemetselde vuilnisbakken te deponeren.⁹³

In de ordonnantiën van politie uit 1824 werden de bestaande verplichtingen herbevestigd en aanzienlijk uitgebreid. Waar het wetboek der delicten en penen uit 1791 enkel bepaalde dat eenieder verantwoordelijk was voor het onderhoud van de straat voor zijn eigendom, bepaalde het politiereglement dat het voetpad en bijgang dagelijks gekuist moesten worden (artikel 33). Bij vriesweer moest men bovendien het ijs en sneeuw voor het huis ruimen. Artikel 32 bepaalde immers dat *“allen ingezetenen zal gehouden wezen ten tijde van den dooi te verbreken en te brijzelen het ijs liggende in de zijpe voor zijn huis, hij zal het zelve als ook den sneeuw en het ijs het welke hij zal brengen van zijne binnenplaats, moeten stellen op eenen hoop langshenen den muur van zijn huis zonder het zelve op eenige wijze te moeten leggen in 't midden der straat”*⁹⁴.

⁹¹ Veillefon (S.), *Het stedelijk leefmilieu te Aalst 1600-1800*, 2001, p. 51

⁹² SAA, MAA, *Receuil des Règlements de la ville d'Alost (1825-1893)*, Nr. 11, f. 3.

⁹³ Poulussen (P.), *Van burenlust tot milieuhinder: het stedelijk leefmilieu van 1500-1800*, 1987, p. 43.

⁹⁴ SAA, MAA, *Recueil des Règlements de la ville d'Alost (1825-1893)*, Nr. 11, f. 10-11.

Bovendien bevatten de ordonnantiën van politie uit 1824 ook uitgebreide regelgeving betreffende het storten van afval op openbare plaatsen. Zo vind men het noodzakelijk om *“stiptelijk aan eenieder verboden te maken, te verzamelen ofte leggen, ofte toete laten ofte gedoogen dan men maakt verzamele of legt voor zijn huis of op eenige plaats van de publieke baan, eenig mest, vuiligheid ofte eenige welkdanige onreinigheden”*⁹⁵. Mesthopen mochten voortaan niet meer op de openbare baan liggen, zoals dat voorheen vaak wel het geval was (cfr. supra).

Verder werd het werpen van afvalstoffen in waterlopen of op de publieke baan verboden. Artikel 20 bepaalde zo dat *“niemand zal mogen werpen buiten zijne vensters komende ter publieke baan, zoo bij dage als bij nacht eenig water, pis, drek of andere onreinigheden of vuiligheden”*⁹⁶. Men benadrukt uitdrukkelijk het verbod op het wegwerpen van die afvalstoffen die enige hinder kunnen veroorzaken. In artikel 21 focust men op de afvalstoffen die *“zouden kunnen uitwaasemen, eenen kwaden reuk ofte de zuivere wateren bederven”*⁹⁷. Hiertoe rekende men *“eenig dood lichaam, ingewand, penserie, bloed van beesten, zoo van visschen als van andere dieren, drek mest en schouwveegsel of andere vuiligheden”*⁹⁸. Vermoedelijk lag een vrees voor het verspreiden van ziektes aan de basis van dit verbod (cfr. infra).

Artikels 21, 23 en 24 richten zich specifiek op afval afkomstig van nijverheidstakken. Hoedenmakers, ververs, huidenvetters en zeemberijders werden hier uitdrukkelijk vermeld. Vooral de processen van het verven en wassen kunnen voor overlast zorgen.⁹⁹

Tevens wordt ook het verbod op het wegwerpen van die stoffen, die hinder voor een goede doorgang veroorzaken, benadrukt (artikel 22): *“het is ingelijks verboden in de publieke baan te leggen of te werpen eenige scherven van potten, gebroken ruiten, nageln ofte oud ijzer, en generalijk al ander voorwerp die voorbijgaanden of paarden komende kwetzen of benadeelen.”*

⁹⁵ SAA, MAA, Recueil des Règlements de la ville d’Alost (1825-1893), Nr. 11, f. 11.

⁹⁶ SAA, MAA, Recueil des Règlements de la ville d’Alost (1825-1893), Nr. 11, f. 7.

⁹⁷ SAA, MAA, Recueil des Règlements de la ville d’Alost (1825-1893), Nr. 11, f. 7.

⁹⁸ SAA, MAA, Recueil des Règlements de la ville d’Alost (1825-1893), Nr. 11, f. 7.

⁹⁹ SAA, MAA, Recueil des Règlements de la ville d’Alost (1825-1893), Nr. 11, f. 8.

Sloop en bouwafval kunnen ook hiertoe gerekend worden. Deze vormen niet zozeer een gevaar voor de volksgezondheid, maar kunnen de doorgang op de baan aanzienlijk belemmeren.

Hiertoe nam men in artikel 10 de bepaling op dat *”de aarde, kalk of steengruys en alle vuiligheden voortkomende van het slegten of van het delven de welke zouden kunnen verhinderen ofte belemmeren de publieke bane, zullen moeten weggenomen worden door die het aangaat, binnen de 24 uren ten ware men hadde gevraagd en bekomen van den commissaris van politie eenen bepaalden uitstel noodig geagt tot het wegnemen”*¹⁰⁰.

Het puinafval diende te worden gebracht naar locaties die specifiek hiertoe door het stadsbestuur werden aangewezen. Indien men, na de termijn van 24 uur, het sloop- en bouwafval nog niet had weggenomen, werd het door de stad weggenomen. De kosten hiervan werden, samen met de administratieve kosten, doorgerekend aan diegenen die nalatig waren geweest. Bovendien zouden zij voor de politierechtbank worden gebracht met als aanklacht: het belemmeren van de publieke baan. Dit gebeurde trouwens bij elke overtreding op het bovengenoemde reglement. De gangbare straf was een geldelijke boete die kon variëren van vijf tot tien frank of een celstraf van één tot vijf dagen.¹⁰¹ De bepalingen aangaande het proper houden van de openbare weg uit het politiereglement van 1824, zouden de hele 19de eeuw van kracht blijven. Naarmate de eeuw vordert, zou de regulering aangaande de reiniging van de straten nog uitbreiden.

De gemeentewet van 1836 voorzag enkele artikels ter handhaving van de openbare gezondheid en de reinheid der straten. Deze herbevestigde ondermeer de collectieve verplichting om de straten rein te houden, maar droeg voor Aalst weinig nieuws aan het canon toe.¹⁰² Naar aanleiding van de cholera-epidemie van 1848 zou men in 1849 de bepaling afkondigen dat eenieder die verzaakt in zijn plicht om de straat voor de eigen woonst proper te houden, bestraft zou worden met een boete van één tot vijftien frank en een gevangenisstraf van één tot vijf dagen.¹⁰³ Het zou echter duren tot 1864 vooraleer het stadsbestuur de regelgeving aangaande het onderhoud der straten aanzienlijk zou uitbreiden.

¹⁰⁰ SAA, MAA, Recueil des Règlements de la ville d’Alost (1825-1893), Nr. 11, f. 7.

¹⁰¹ SAA, MMA, Regelementen en verorderingen, Nr. 258.

¹⁰² Ghysens (J.), *Op. Cit.*, 1986, p. 52.

¹⁰³ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 18, f° 109.

In Aalst vertaalde deze uitbreiding zich in de verplichting dat elke inwoner van de stad op dinsdag, donderdag en zaterdag de straat voor hun woonst, winkel, voorhoven en andere gronden moesten vegen tot in het midden van de straat. Vuilnis en modder dienden in hopen op aangewezen plekken te worden neergelegd. Men was tevens verplicht om op deze dagen het voetpad langsheen hun eigendommen te vegen en te schuren, alsook de goten uit te kuisen zodoende dat er geen verstoppingen door vuilnis zou kunnen optreden. Op dinsdag en donderdag diende dit alles te gebeuren tussen zeven en negen uur 's morgens. Op zaterdag moest men de straten in de namiddag vegen. In de zomermaanden diende dit alles tussen vier uur en negen uur 's avonds te gebeuren en in de winter tussen twee uur en zeven uur. Bijkomend moest men in tijden van droogte, en op aanmaning van het gemeentebestuur, de straten met water besproeien. Dit diende te gebeuren tussen elf uur 's morgens en drie uur in de namiddag.¹⁰⁴

Het politiereglement van 1901 schreef ten slotte voor dat elke inwoner van Aalst elke dag *“voor 9 uren 's morgens het gaanpad langshenen het gebouw alsook de goten die in het gaanpad zouden gelegd zijn en de waterzijden te doen kuisschen. Het gaanpad moet in eenen bestendigen staat van reinheid gehouden worden.”*¹⁰⁵

In de winter moest men hier de sneeuw ruimen. De sneeuw moest op hopen worden verzameld, die ten minste dertig centimeter van het voetpad afgelegen waren, zodoende de openingen van het stadsriool vrij te houden. Tevens moest men bij vorst het gangpad *“met zavel, houtzagelingen of asch te bestrooien”*. Ook de bepaling om bij droogte het gangpad met water te besproeien om het stof te laten neerslaan, bleef tot in de twintigste eeuw in gebruik. Indien een huis onbewoond was, vielen deze taken ten laste van de eigenaar. Bij gebouwen van de stad Aalst zelf, werd die taak dan weer toevertrouwd aan een bewaker of portier of aan de ambtenaar die verantwoordelijk was voor het onderhoud van het gebouw.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Ghysens (J.), *Op. Cit.*, p. 52.

¹⁰⁵ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 30, f° 100.

¹⁰⁶ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 30, f° 100-101

2.3 ‘Mestrapers’

Zoals al vermeld, werd het kuisen van de straten in de Aalsterse legislatie in theorie als een collectieve aangelegenheid aanzien. De inwoners moesten op specifieke tijdstippen de straten reinigen en het straatvuil, samen met het huisvuil verzamelen. Deze diende vervolgens te worden opgehaald. In realiteit zien we echter dat diegenen die verantwoordelijk waren voor het ophalen van het vuilnis, ook meer en meer de taak van de straatreiniging op zich namen. In de praktijk werd de straatreiniging aldus niet collectief georganiseerd.

In Aalst werd het ophalen van het stedelijk afval en het kuisen van de straten al van in 1664 overgelaten aan de arme bevolking.¹⁰⁷ *“Het onderhoud onzer straten en openbare plaetsen de volkomen staat van reinheid waer zij zich altijd in bevinden is aan de vrijheid te danken, welke aen de werkende klas gelaten wordt om er ten hare voordeelde de vuilnis van weg te nemen. Deze bezigheid maekt daerenboven eene bron van inkomsten in welke vele huisgezinnen een groot deel hunner middelen van bestaen vinden.”*¹⁰⁸

De opbrengsten van de verkoop of verwerking van de afvalstoffen dienden als compensatie voor hun arbeid. Bepaalde afvalstoffen, bijvoorbeeld lompen, konden aan de nijverheid worden verkocht om als grondstof te dienen. De voornaamste opbrengsten lagen echter in het doorverkopen van organische afvalstoffen als meststof aan de landbouw (cfr. infra).

Vlaanderen kent in principe een arme bodem. Ondanks dat, slaagde men er in om een landbouwproductie te realiseren die zich zowel op vlak van kwaliteit als kwantiteit wist te onderscheiden. Een eigentijdse commentaar luidde dan ook *“Geen provincie ken ik, welke zoo veel werkzaeme en iverige landsliden in zig bevat, dan Vlaenderen; geen provincie weet ik, waer den landbouw zoo ten toppunt van zyn volmaektheid schynt te naderen, dan in het zelve; want de kwaedste en onvrugtbaerste gronden worden door den onvermoeielyken iver tot zeer vrugtbaere landen gebragt; zoo dat men waerlyk van deze lieden wel mag zeggen: dat zy hunnen bezeten rykdom, niet dan in hun zweet huns aenschyn hebben verkregen”*.¹⁰⁹

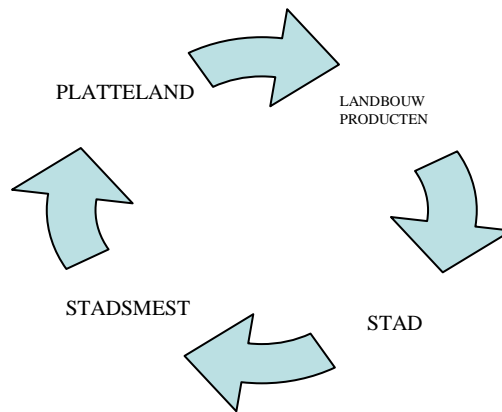
Dit is te danken aan de implementatie van allerlei ‘land- and laboursaving techniques’. Hier maakte een intensieve bemesting deel van uit. Naast stalmest werd hiervoor ook mest aangekocht van buiten het platteland. Zo kocht men de beer en het afval uit de steden aan om

¹⁰⁷ Veillefon (S.), *Op. Cit.*, p. 51

¹⁰⁸ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 17, f° 26.

¹⁰⁹ Debaenst (B.), *Op. Cit.*, in: <http://www.ethesis.net/faecologie/faecologie_hfst_2.htm>

te gebruiken als bemesting.¹¹⁰ Men zou dit fenomeen als een biologische cyclus kunnen omschrijven. Vanuit het platteland worden landbouwproducten naar de stad gevoerd waar ze worden verwerkt of geconsumeerd. De afvalproducten worden dan op hun beurt weer naar het platteland afgevoerd om te dienen als bemesting.

Figuur 4: cyclusdiagram relatie tussen stad en platteland i.v.m. stadsmest

Dit systeem van afvalruiming biedt een sociaal voordeel. Het zorgt immers voor een bijkomend, of zelfs enig inkomen, voor heel wat gezinnen. In 1859 werd het aantal officiële mestrapers geschat op minimum honderdenneven. Het gaat hier vaak om “*personnes, qui n’ont point d’ouvrage regulier et qui, quand le travail chôme, prennent en mains le balai, pour se procurer la nourriture et se créent ainsi une ressource dans leur detresse*”.¹¹¹ In deze zin kan de properheid van de straten ook als een indicator van de sociaaleconomische toestand in de stad gezien worden.

Een bijkomend voordeel van dit systeem is dat de stad zelf geen afvalophaling diende te organiseren en hiervoor dus zelf geen uitgaven moest doen. Het is echter niet zo dat omdat de vuilophaal niet door de stad zelf georganiseerd werd, het stadsbestuur er volledig buitenstond. De stad en de politie moesten toezicht houden op de goede uitvoering van de vuilnisophaling. Om deze in goede banen te leiden werd met het politiereglement van 1824 een regulerend kader gecreëerd. Een van de aandachtspunten ging uit naar het tijdstip waarop de mestrapers het vuil ophaalden. Het ophalen van vuilnis brengt immers geurhinder met zich mee. Om die reden trachtte men de vuilophaal aan banden te leggen op tijdstippen wanneer het stedelijk leven het meest actief was.

¹¹⁰ *Ibidem*

¹¹¹ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 20, f° 256.

Artikel 36 van het genoemde politiereglement bepaalde dat “*Geenen mestraper of anderen en zal op de straten of publieke plaatsen mogen vagen ofte verzamelen eenig mest het gene zoude kunnen stof maken of veroorzaken, naar den vijf uren van den morgens en voor den tien uren van den avond, gedurende de maanden april, mei, juny, july, augustu en september, en gedurende de overige maanden naar den zeven uren van den morgens en voor den zes uren van den avond. De kruiwagens en schoppen van de overtreders zullen aangeslagen worden om te dienen van overtuiging.*”¹¹²

Een andere zorg ging uit naar de bewaring van het verzamelde afval. Om te vermijden dat men mesthoopjes op de openbare weg ging bijhouden, bepaalde men in artikel 35 dat het afval afgevoerd diende te worden naar plaatsen die het stadsbestuur hiervoor aangewezen had (cfr. infra).¹¹³

Het systeem, waarbij de lagere sociale klasse voor eigen profijt de afvalophaling verzorgde, werkte uitstekend voor de eerste helft van de 19de eeuw. Jaar na jaar maken de jaarverslagen steevast melding dat de straten in goede staat van reinheid verkeerden. Ook ver buiten Aalst werd er vol lof gesproken over de propere staat waarin Aalst verkeerde. In het begin van de 19de eeuw trok de Duitse agronoom Schwerz naar Vlaanderen om er de agricultuur te bestuderen. Toen hij op zijn reis Aalst aandede verbaasde hij er zich over hoe proper het Aalsterse straatbeeld er bij lag. Zo stelde hij dat “*de plaatselijke bevolking was immers zo begerig naar mest dat ze in hun ijver om afval en mest te verzamelen vaak de straatstenen mee uitkrabden*”.¹¹⁴

De enige grote problemen waarmee de afvalophaling in de eerste helft van de 19de eeuw nog steeds mee te kampen had, was het aanleggen van mesthoopjes, aan of zelfs op, de openbare weg (cfr. supra).

Rond het midden van de 19de eeuw begon de straatreiniging te tanen. De jaarverslagen maken er geen melding meer van dat de straten in goede staat verkeerden. De reinheid van het Aalsters straatbeeld was slechts ‘voldoende’ of ‘toereikend’.¹¹⁵ De straten mochten er dan niet meer zo proper bij liggen als voorheen, toch waren ze voldoende proper zodat het stadsbestuur zich geen zorgen voor de volksgezondheid moest te maken.

¹¹² SAA, MAA, Recueil des Règlements de la ville d’Alost (1825-1893), Nr. 11, f. 11.

¹¹³ SAA, MAA, Recueil des Règlements de la ville d’Alost (1825-1893), Nr. 11, f. 11.

¹¹⁴ Van Isterdael (H.), “Aalst: een reine stad!”, in: *Het land van Aalst*, 1983, p.250.

¹¹⁵ SAA, Jaarverslag, 1847.

In de maand maart 1848 brak in Aalst, net als in de rest van Vlaanderen, de cholera uit. De ziekte maakte driehonderdachtenveertig slachtoffers onder de Aalsterse bevolking.¹¹⁶ Dr. M. Van den Herreweghe, directeur van het bijzonder *'hospitael der cholerieken'*, wees het gemeentebestuur op het belang van een slechte openbare hygiëne in de verspreiding van cholera.¹¹⁷ Hiermee werden de ogen van het stadsbestuur geopend voor het belang van een goede openbare hygiëne in de preventie van epidemieën. Dit gaf aanleiding tot de oprichting van het Comité voor Openbare Gezondheidsbewaring op 18 januari 1848.¹¹⁸ Tegen 1850 leidde dit tot uitgebreide politieke inspanningen aangaande de openbare gezondheid en hygiëne. Maatregelen werden genomen gaande van het witten van huizen, de aanleg van onderaardse goten, de afbraak van ongezonde woningen, het verzekeren van luchtcirculatie, tot het kasseien van straten.¹¹⁹ De gemeente werd hiervoor ondersteund door de hogere overheden. Zo kreeg men ondermeer subsidies voor de oprichting van openbare sanitaire voorzieningen (pompen, urinoirs, onderaardse goten).¹²⁰ Ook werden er, met steun van de federale overheid, jaarlijkse prijzen van reinheid uitgereikt aan arme gezinnen die hun woonst in goede staat onderhielden.¹²¹

De cholera epidemie van 1848 mag aldus aanzien worden als een scharniermoment in de verbetering van de openbare hygiëne in Aalst. De aandacht ging echter hoofdzakelijk uit naar het creëren van gezonde woonomstandigheden, sanitaire voorzieningen en een goede afvoer voor afvalwater. Enkel de nieuwe aandacht voor het kasseien van straten kwam de properheid van de Aalsterse straten ten goede (cfr. supra). Dit is een indicator dat de straten er voldoende proper moeten hebben bijgelegen, dat er toen nog geen additionele maatregelen ter bevordering van de reinheid moesten genomen worden.

De kwaliteit van de straatreiniging zou in de jaren 1850 echter verder achteruit gaan. In 1859 deed gemeenteraadslid Van Langenhove een voorstel om nieuwe maatregelen te nemen die de reinheid van de straten moesten bevorderen. De tweede sectie van de gemeenteraad ging hierop de mogelijkheid van een stedelijk georganiseerde straatreiniging bestuderen.¹²² Op 6

¹¹⁶ SAA, Jaarverslag, 1849.

¹¹⁷ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 18, f° 107.

¹¹⁸ SAA, Jaarverslag, 1849.

¹¹⁹ SAA, Jaarverslag, 1850.

¹²⁰ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 18, f° 109-111.

¹²¹ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 19, f° 229.

¹²² SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 20, f° 230.

mei 1859 heeft de tweede sectie van de gemeenteraad uiteindelijk met unanimititeit beslist “*de laisser le nettoyage des rues dans l'état ou il se trouve c'est à dire aux soins de balayeurs libres mais de faire surveiller par la police si les habitants de la ville exécutent strictement et rigoureusement les règlements qui s'apportent à cet objet*”¹²³.

De organisatie van een stedelijke reinigingsdienst is er in 1859 niet doorgekomen om drie redenen:

- Allereerst zouden de inkomsten die een stedelijke reinigingsdienst zouden genereren te beperkt zijn. Ze zouden amper de kosten kunnen dekken.
- Hiernaast wees gemeenteraadslid De Windt ook op het feit dat een stedelijke reinigingsdienst niet noodzakelijk zou leiden tot properdere straten. Dergelijke reinigingsdienst “*n'enleverait point avec autant de soin les ordures que le font les balayeurs de rues*”.¹²⁴
- Ten slotte hield men ook rekening met de sociale gevolgen van een stedelijke reinigingsdienst.¹²⁵ De organisatie van een reinigingsdienst betekende immers een inkomensverlies voor de honderden negen officiële mestrappers die de stad toen telde. In een periode van economische onrust zou dit voor sociale problemen zorgen. Praet schatte het aandeel van de armen in die tijd op zo'n dertig procent van de bevolking.¹²⁶

De toestand van de straten in Aalst zou echter zo onhoudbaar blijken dat de tweede sectie van de gemeenteraad in 1860 terugkomt op haar beslissing om het onderhoud van de straten niet stedelijk te organiseren.

Op 20 april 1860 werd een voorstel ingediend “*de faire exécuter le service de ballayage et d'enlèvement des immondices au moyen de quatre ouvriers y compris le conducteur de la voiture. Ce service se fera pendant deux demi jours et un jour plein chaque semaine. Défense absolue est faite de jeter des immondices dans les rues, ruelles ou places de la ville. Chaque habitant aura à déposer les immondices provenant de son habitation dans un baquet qui sera à la porte de leur habitation au moment du passage de la charette à immondices et les*

¹²³ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 20, f° 256.

¹²⁴ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 20, f° 256.

¹²⁵ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 20, f° 256.

¹²⁶ Praet (p), "Armoede te Aalst tijdens de 19de eeuw", in: *Het land van Aalst*, 1989, p. 41.

ouvriers de la ville sont chargés de vider ces baquets dans la voiture qui sera annoncée par une sonnette attachée au cheval.”¹²⁷.

Dit voorstel diende slechts als aanvulling op het bestaande systeem waar mestrapers, tot hun eigen voordeel, het stedelijk afval mochten verzamelen. De mestrapers zouden hun bedrijvigheden mogen blijven uitoefenen. De mestkar zou enkel instaan voor de ophaling van het huisvuil. Het voorstel werd positief onthaald bij de gemeenteraad. Vanaf 23 april 1860 was de eerste stedelijke mestkar dan ook een feit.¹²⁸

2.4 De invloed van de opkomst van nieuwe meststoffen

Het systeem van onderhoud van straten dat decennia lang uitstekend werkte, blijkt omstreeks het midden van de 19de eeuw niet meer efficiënt te zijn. Het systeem waarbij de armen het stadsafval verwijderde, kon enkel werken indien zij hiervoor voldoende gecompenseerd werden met de opbrengsten van de verkoop of de verwerking van het stadsafval. Nieuwe evoluties in de landbouw hypothekeerden echter deze inkomsten.

In de 19 eeuw, vind één van de belangrijkste evoluties die de landbouw heeft gekend, plaats: de ontwikkeling van ‘nieuwe’ meststoffen. Deze evolutie begon in de 19de eeuw met de invoer van guano om als meststof te gebruiken op het platteland. Guano is de benaming voor de opeenhoping van excrementen van zeevogels (voornamelijk zeeraven en pelikanen). Het kan worden gevonden langs de kusten van Peru, Bolivia en Chili en verschillende eilanden in de Grote oceaan, de Indische oceaan, de Rode zee en de Atlantische oceaan. De benaming guano werd ook gebruikt voor vleermuisuitwerpselen die zich in grotten ophoopten. Het bevat zowel stikstof, kalium als fosfaat, de drie elementen die planten nodig hebben om te groeien. Men stelde dan ook dat *“Den Guano is een der krachtigste meststoffen; men kan daeraen niet meer twyfelen. Het is zelfs eene volledige meststof, het is te zeggen dat hy aen de planten alle de voedzels verschafft die zy noodig hebbn om hunnen ganschen groeikring te doorloopen; bovendien doet den Guano spoedig zyne uitwerksels”*.¹²⁹

¹²⁷ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 20, f° 313.

¹²⁸ Ghysens (J.), *Op. Cit.*, p. 53.

¹²⁹ Debaenst (B.), *Op. Cit.*, in:<http://www.ethesis.net/faecologie/faecologie_hfst_3.htm>

In Bolivia en Peru waren de vruchtbare eigenschappen van guano al eeuwen bekend. Europa raakte echter pas in de 19de eeuw bekend met guano door de ontdekkingsreiziger De Humboldt. Deze had in Peru gezien welke wonderen guano kon doen voor de armere gronden aan de kust. In 1840 werd de eerste scheepslading verscheept naar Groot-Brittannië. Vier jaar later zou er voor Groot-Brittannië alleen al meer dan 30.000 ton guano van de andere zijde van Atlantische Oceaan zijn overgebracht. Ook in de rest van Europa sloeg het gebruik van guano aan. In België dateert de eerste vermelding van guano uit 1845. Spoedig doken overal in België handelaars in guano op. In de periode 1850-1870 kende de invoer ervan zijn absoluut hoogtepunt. In deze periode werd jaarlijks zo'n half miljoen ton guano naar Europa verscheept. Indien men een halve ton per hectare rekent, was dit goed voor de bemesting van een miljoen hectare.¹³⁰

In Aalst vond het gebruik van guano in de landbouw ook goed zijn ingang. De eerste depots voor de opslag van guano dateren uit 1856. Aanvankelijk kende de stad twee van dergelijke depots, gelegen aan de Molenstraat en de Langeridderstraat. Deze waren respectievelijk eigendom van Martin Francois Gheeraerds en Charles Callebaut.¹³¹ In 1866 kwamen er nog eens twee depots bij aan de Hovenierstraat en aan de Gentschensteenweg. Deze werden opgericht door respectievelijk P.J. Wauters en J.De Bruyn-Schoupe.¹³² Francois Seps zou in 1867 een vijfde depot in Aalst hebben opgericht.¹³³ Ten slotte hebben we in de dossiers van commodo et incommodo van 1868 een aanvraag door Pierre Joseph Maes terug gevonden voor de oprichting van een depot voor guano aan de Binnenstraat.¹³⁴

Door zijn hoge voedingswaarde was guano te verkiezen boven de traditionele meststoffen als stadsmest. Men had ruim voldoende aan slechts 350 à 400 kilogram om een areaal ter grote van één hectare volledig te bemesten. Aan een prijs van 28,5 frank voor 100 kg, kostte de bemesting van één hectare 114 franken, hetgeen veel goedkoper was dan de prijs van om het even welke elke andere meststof die toen bestond. Hierdoor wordt guano verkozen boven stadsmest, dat duurder en minder vruchtbaar was. Het is dan ook geen toeval dat de properheid van de straten in Aalst sterk begint te dalen nadat Aalst zijn eerste depots voor guano telde.

¹³⁰ *Ibidem*

¹³¹ SAA, MAA, Commodo et Incommodo, Nr. 285, f° 90, 92.

¹³² SAA, MAA, Commodo et Incommodo, Nr. 286, f° 181.

¹³³ SAA, MAA, Commodo et Incommodo, Nr. 287, f° 7.

¹³⁴ SAA, MAA, Commodo et Incommodo, Nr. 287, f° 27.

De introductie van guano in Aalst en omstreken zorgde voor een daling in de vraag naar stadsmest. Volgens de marktprincipes daalt de prijs bij een daling van de vraag. De mestrapers worden aldus minder gecompenseerd voor hun arbeid. Een gevolg hiervan is dat men minder zorg gaat besteden bij het onderhoud van de straten. Enkel het meest waardevolle afval zoals de stadsdrek zal worden meegenomen.

Deze ontwikkeling zou nog versterkt worden met de ontwikkeling van kunstmest in de tweede helft van de 19de eeuw. In 1840 publiceerde de Duitse chemicus Von Liebig zijn ‘mineraaltheorie’. Hierin werd gesteld dat planten voor de groei slechts van drie chemische elementen afhankelijk zijn: kalium, fosfor en stikstof. Hiermee legde Von Liebig de basis van de moderne landbouwscheikunde.

Nu men wist welke stoffen nodig waren voor de plantengroei kon men, via de landbouwscheikunde, meststoffen ontwikkelen die deze drie elementen bevatten. Al snel opende dit de weg naar de industriële bereiding van grote hoeveelheden kunstmeststoffen. Deze ontdekking vormde een wezenlijk keerpunt in de ontwikkeling van de landbouw. Waar de landbouw voorheen met een mesttekort kampte, zou de landbouw door deze nieuwe bemestingsvorm op termijn zelfs naar overbemesting gaan.

Deze nieuwe kunstmeststoffen hadden een regelmatige samenstelling, waren goedkoop en gemakkelijk te transporteren. Stadsmest kon hier niet mee concurreren. Dit zou een verdere waardevermindering van stadsmest als gevolg hebben. Stadsmest zou echter nog tot in de 20ste eeuw gebruikt worden als meststof.¹³⁵

Een andere factor dat de waardevermindering van stadsmest sterk versneld heeft, kan gevonden worden in de wijzigende samenstelling van de stadsmest (cfr. supra). In de tweede helft van de 19de eeuw nam het aandeel van de niet-afbreekbare stoffen in het stedelijk afval gevoelig toe.

Het meeste van dit onbruikbaar materiaal kwam ook terecht in de stadsmest. Landbouwers waren hier echter niet mee gebaat. Hierdoor zou men sneller gebruik maken alternatieve meststoffen als guano of kunststoffen.¹³⁶ Niet alleen nam het aandeel van de onbruikbare afvalstoffen toe in het stadsafval, de afvalstoffen die het meest geschikt waren voor bemesting

¹³⁵ De Schepper (G.), *Op. Cit.*, p. 53.

¹³⁶ *Ibidem*, p.53.

namen sterk af. De beste stedelijke meststoffen waren uitwerpselen. ‘Straatdrek’ vormde zo een dankbare meststof.

In de tweede helft van de 19de eeuw zien we echter regelgeving opkomen dat het rondlopen van vee op de straten aan banden legde. Zo kondigde de gemeenteraad in 1851 een reglement af dat het loslopen van pluimvee verbood.¹³⁷ Een logisch gevolg hiervan zou een daling van de straatdrek zijn. Naast uitwerpselen van dierlijke herkomst vermengde men ook dikwijls menselijke beer onder de stadsmest. In heel wat steden werden in de tweede helft van de 19de eeuw steeds meer toiletten aangesloten op de stedelijke riolering. Hierdoor had men minder fecaliën om onder de meststoffen te vermengen.¹³⁸ In Aalst zou het echter duren tot in de 20^e eeuw vooraleer fecaliën in de riolen mochten geloosd worden (cfr. infra).

2.5 De jaren 1860: Op zoek naar een nieuw systeem van straatreiniging

Naar het einde van de jaren 1850 toe waren de straten van Aalst in een zo slechte staat, dat de stedelijke overheden zelf een beleid op het gebied van afvalruiming gingen uitwerken. Vanaf 23 april 1860 beschikte de stad Aalst over een officiële mestkar (cfr. supra). Op dinsdag en zaterdag reed deze enkel 's namiddags en op donderdag de hele dag. Inwoners van Aalst dienden vuilnisbakken aan te schaffen “*om de vuiligheden in te verplaatsen, deze bakken zullen aan de deuren der huizen geplaatst of overgeleverd worden aan stadswerklieden bij het voorbijrijden der mestkar. Het was verboden de vuiligheden te mengen met stenen of steengruis*”¹³⁹.

De mestkar werd voorzien van een bel, zodat de inwoners van Aalst zouden weten wanneer ze hun vuilnisbakken buiten diende te plaatsen. De gemeente maakte duizend frank vrij om deze vuilnisophaling te financieren. Pierre De Moor werd als verantwoordelijke aangesteld.¹⁴⁰

Deze maatregel bleek niet verregaand genoeg te zijn om de staat van de straten te verbeteren. De mestkar diende enkel om huisvuil op te halen. Het onderhoud van de straten bleef in handen van de inwoners van de stad. De staat van properheid van de straten bleef lijden onder

¹³⁷ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 21, f° 248.

¹³⁸ Van Zon (H.), *Op. Cit.*, p. 202.

¹³⁹ Ghysens, *Op. Cit.*, p. 53.

¹⁴⁰ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 21, f° 187.

de dalende vraag naar stadsmest: “*L’enlèvement n’avait point été satisfaisantes et très préjudicable aux inérets de la commune*”¹⁴¹.

Op 25 februari 1862 stelde de tweede sectie van de gemeenteraad voor om de straatreiniging en afvalomhaling in openbare verpachting te stellen. Hierbij zou het recht op de straatreiniging per opbod aan de hoogste bieder worden verpacht. Deze aanbesteding zou van kracht gaan vanaf de eerste mei en zou gelden tot 31 december 1862. Het gaat hier om een betrekkelijk korte periode. De reden hiertoe is dat “*les autres adjudications de la ville doivent se renouveler vers cette époque, aussi parce que pendant ce tems, l’attention des amateurs, sera plus au moins formée sur le produit de cette adjudication.*”¹⁴²

Daar de stedelijke organisatie van straatreiniging in de 19de eeuw vaak een kwestie was om zo goedkoop mogelijk een goede dienstverlening te garanderen, ging de openbare aanbesteding steevast naar degene die er de kleinste vergoeding voor vroeg. In 1862 ging deze aanbesteding van het ‘*kuischen der straeten*’ naar Pierre De Moor, die voorheen verantwoordelijk was voor de vuilkar (cf. supra). Hiervoor zou hij jaarlijks een vergoeding van 990 franken ontvangen. De verpachting ging uiteindelijk pas op 1 juli 1862 van kracht en zou een periode van drie jaar en zes maand moeten beslagen. Daar De Moor zich niet zorgvuldig van zijn taken kweet, zette de gemeenteraad hem al in augustus van hetzelfde jaar uit zijn functie.¹⁴³ In afwachting van een nieuwe aanbesteding zou de straatreiniging tijdelijk door de stad zelf waargenomen worden.

Het was niet de eerste keer dat men getracht had om de straatreiniging te verpachten. In het Ancien Régime had men sinds 1664 dit viermaal aan grote pachthoeven trachten te verpachten. Dit was zo in 1670, 1673, 1674 en 1692. Telkens duurde de verpachting niet langer dan een jaar.¹⁴⁴

Concreet werd de stedelijke straatreiniging uitgevoerd door vijf ploegen, die uit minstens vijf straatruimers bestonden. De stad werd in vijf kwartieren opgedeeld, waarbij elke ploeg een deel van de stad toegewezen kreeg waar zij verantwoordelijk voor was. Het ruimen van de straten diende in de zomermaanden te gebeuren tussen vier uur en acht uur in de morgen of tussen zeven en tien uur 's avonds. In de winter werd hun toegestaan, de activiteiten

¹⁴¹ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 21, f° 19.

¹⁴² SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 21, f° 20.

¹⁴³ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 21, f° 54.

¹⁴⁴ Veillefon (S.), *Op. Cit.*, p.51.

gedurende de hele dag uit te voeren. De straatvegers moesten zich identificeren door een armband aan de linker arm aan te brengen waarop het nummer van hun ploeg stond vermeld. Hierdoor kon men de officiële straatvegers gemakkelijk onderscheiden van mestrapers. In geval van enige nalatigheid, kon men tevens gemakkelijker de verantwoordelijke aanwijzen.¹⁴⁵ Enige nalatigheid diende bestraft te worden met een geldelijke boete. In geval van herval werd de straatveger uit zijn ambt ontzet.

De vergoeding van deze straatvegers bestond hoofdzakelijk uit de opbrengsten van de verkoop van het verzamelde vuil. Omdat deze opbrengsten steeds geringer werden, ontving elke ploeg jaarlijks een additionele som van honderd franken van het stadsbestuur die onder de vijf straatvegers verdeeld moest worden. Deze vijf ploegen werden onder het toezicht van een door de stad aangestelde opzichter geplaatst. Deze moest de straatreinigingsdienst in goede banen leiden. Zo was hij verantwoordelijk dat elke ploeg haar taken grondig uitvoerde. Hiernaast stond hij ook in voor het onderhoud van de mestpleinen. Daar hij zich niet zelf rechtstreeks met de uitvoering van de straatreiniging bezighield, ontving hij geen opbrengsten uit de verkoop van stadsmest. Als vergoeding ontving hij echter een jaarwedde van 1000 fr. van het stadsbestuur.¹⁴⁶

In de oude archieven van de dienst Openbare Werken hebben we een negentiende-eeuwse dienstregeling van de straatreiniging teruggevonden. Deze dienstregeling was ongedateerd. Daar de dienstregeling de straatreiniging in vijf secties opdeelde, kan men de dienstregeling ergens situeren tussen 1862 en 1874 (cfr. infra).¹⁴⁷

¹⁴⁵ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 21, f° 60.

¹⁴⁶ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 21, f° 187

¹⁴⁷ SAA, MAA, Openbare werken, Nr. 854.

	Equipe 1 (rood)	Equipe 2 (groen)	Equipe 3 (geel)	Equipe 4 (blauw)	Equipe 5 (purper)
6 uur	Lange Zoutstraat Sluierstraat Korte Zoutstraat Zonnestraat Windmolenstraat Maanstraat	Grote Markt Nieuwstraat Keizerlijke plaats Boterstraat Botermarkt Korte Nieuwstraat	Grote Markt Molenstraat Achterstraat Oude Vischmarkt Hoofdstraat Burcht Erlandstraat Saskaai	Brabantstraat Houtmarkt Sterrestraat Brusselschestraat Oude Graanmarkt Kerkstraat Rozemarijnstraat Kapellestraat	Esplanade Esplanadestraat Albert-Lienartstraat Statieplein Statiestraat Leopoldstraat Groote Markt Peperstraat
9 uur	Geeraardbergsche Steenweg St. Jobstraat Kalfstraat	Hopmarkt Korte St. Jorisstraat St. Jorisstraat	Zweinstraat Vischmarkt Werf	Graanmarkt Vaartstraat	Nijverheidstraat Voorruitganstraat Fabriekplein
10 uur		Klapstraat Nazarethstraat Hoogstraat Vrouwestraat	Bierstraat Bisschopstraat Molendries Varkensmarkt Moutstraat Houtkaai	Dam Waelestraat St. Annastraat Hoogevesten Hovenierstraat	Fabriekstraat Veldstraat Cumontstraat Koophandelstraat Denderstraat Gheeraerdschestraat Dendermondsche Steenweg Deel Esplanade
13.30 uur	Gentsche Steenweg Withuisstraat Arbeidstraat Nieuwbierstraat Koolstraat Klottedstraat Meuleschestraat	Houtmarkt St. Janstraat Korte St. Janstraat Scherreveldstraat St. Camielstraat Scherrestraat Erembodegemstraat	Boudewijnkaai Borluutstraat Ghasthuisstraat Violettestraat Ouden Dendermondschen Steenweg Bolleweg Binnenstraat Groenstraat Kaepestraat	Moorselbaan Soolhofstraat St. Vincentiusstraat Bergemeerchenstraat Gheeraerdsbaan Brusselschen Steenweg	Langeridderstraat Keizerstraat Korte Ridderstraat Vrijheidstraat Gazometerstraat Schoolstraat Dirk Martensstraat Pieter Coeckestraat Ledebaan

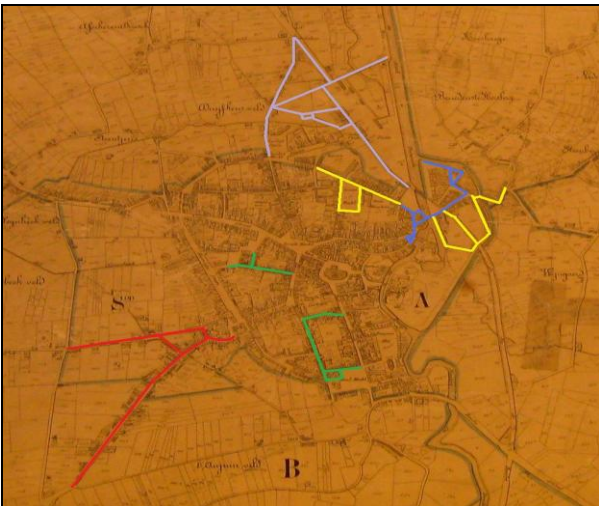
Figuur 5: Dienstregeling straatreiniging en afvalophaling 1862-1874

Figuur 6: Dienstregeling straatreiniging/ afvalophaling 1862-1874: weekday

Figuur 7: Dienstregeling straatreiniging/ afvalophaling 1862-1874: voormiddag (6 tot 9 uur)

Figuur 8: Dienstregeling straatreiniging/ afvalophaling 1862-1874: voormiddag (9 tot de middag)

Figuur 9: Dienstregeling straatreiniging/ afvalophaling 1862-1874: namiddag

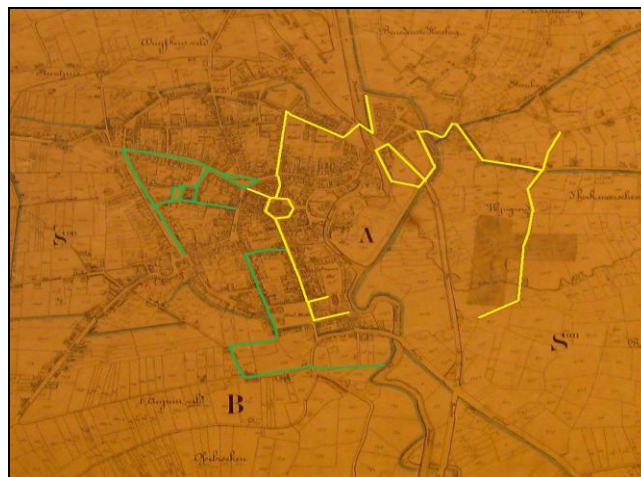
Uitgerust met handkarren, bezems en schoppen legde elke ploeg dagelijks dit traject af. Tot hun taken behoorde ondermeer het opnemen en wegvoeren van straatafval en modder, het kuisen van de goten en ontvangputten en het ophalen van het huisvuil. De bovenvermelde dienstregeling was echter enkel geldig voor weekdays. In het weekend werden de activiteiten van de reinigingsdienst op een laag pitje gezet. Op zaterdag werd een sterk gereduceerd traject ingelast. Hiervoor werden slechts twee ploegen ingezet. Of het hier steeds gaat om dezelfde equipen, of dat men een beurtrol hanteerde, is ons onbekend. Zondag was het een rustdag.¹⁴⁸

¹⁴⁸ SAA, MAA, Openbare werken, Nr. 854.

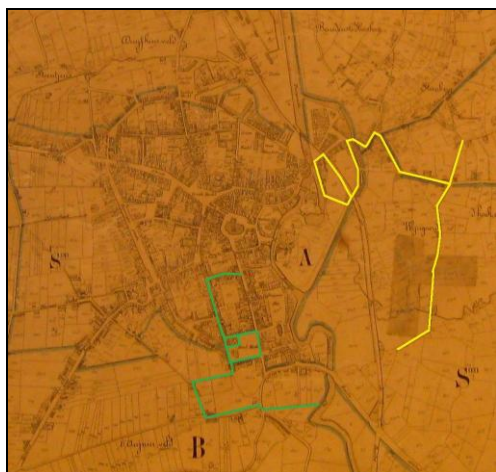
De weekendregeling zag er als volgt uit.

	Equipe 2 (groen)	Equipe 4 (geel)
Voormiddag	Klapstraat Nazarethstraat Hoogstraat Vrouwestraat Houtmarkt St. Janstraat Korte St. Janstraat Scherreveldstraat Postweg Scherrestraat Erebodegemstraat	Dam St. Annastraat Waelestraat Hoogevesten Hovenierstraat Moorselbaan Doolhofstraat St. Vincentiusstraat Bergemeerschenstraat
Namiddag	Grote Markt Nieuwstraat Keizerlijke plaats Boterstraat Botermarkt Korte Nieuwstraat Hopmarkt Korte St. Jorisstraat St. Joris straat	Brabantstraat Houtmarkt Sterrestraat Brusselsche straat Oude Graanmarkt Kerkstraat Rozemarijnstraat Kapellestraat Graanmarkt Vaartstraat Vaart

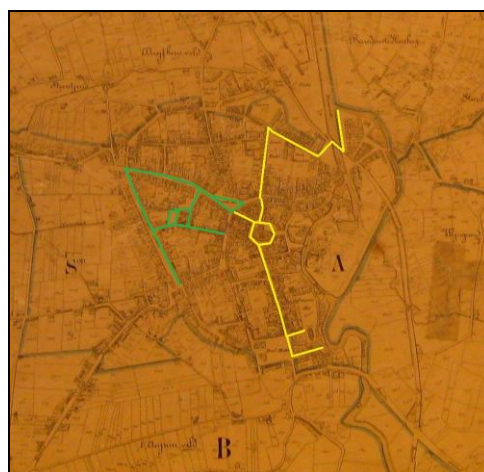
Figuur 10: weekendregeling straatreiniging en vuilnisophaling 1862-1864

Figuur 11: Dienstregeling straatreiniging/vuilophaling 1862-1864: zaterdag

Figuur 12: Dienstregeling straatreiniging/ afvalophaling 1862-1874: Zaterdagvoormiddag

Figuur 13: Dienstregeling straatreiniging/ afvalophaling 1862-1874: zaterdagmiddag

Deze stedelijke reinigingsdienst was oorspronkelijk bedoeld als een tijdelijke maatregel. De intentie was, om op termijn, terug te keren naar het systeem van openbare verpachting. Om voldoende inkomsten voor potentiële onderaannemers te garanderen, werd op 28 juli 1862 voorgesteld om in het politiereglement een artikel op te nemen dat alle andere bewoners van de stad verbood afval te ruimen.

Eenieder die zonder toelating van de onderaannemer de straten zou ruimen, zou hiervoor een geldelijke boete moeten betalen: *“Zullen gestraft worden met eene boete van een tot vijf francs diegene welke zonder de magtiging te hebben bekomen van den aennemer van het straetmest, het zelve zouden wegnemen in de straeten op de openbare plaetsen en in geheel den omtrek der stad welke met de gaz verlicht is. In geval van niet betaling van de boete zal er een, bij hulpig gevang uytgesproken worden”*.¹⁴⁹

Deze maatregel zou verregaande sociale gevolgen hebben. Een groot deel van de armere bevolking van Aalst was nog altijd gedeeltelijk afhankelijk van de opbrengsten van straatmest. In 1863 zou het aantal, dat van deze inkomsten afhankelijk waren, nog steeds ruim boven de honderd personen liggen. Deze aanpassing in het politiereglement zou dus het verlies van deze inkomsten voor tal van gezinnen betekenen. Om deze reden bleven de discussies over deze maatregel aanslepen.

¹⁴⁹ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 21, f° 51.

In de gemeenteraad was het voornamelijk gemeenteraadslid Eyerman die de belangen van de arme gezinnen behartigde. De Windt benadrukte dan weer de absolute noodzaak van deze maatregel, indien men ooit een onderaannemer voor de reinigingsdienst wilde vinden.¹⁵⁰ Uiteindelijk heeft de gemeenteraad unaniem beslist om het kuisen van de straten toch voor iedereen toe te laten: “Le conseil à l’unanimité des voix adopte, tout en laissant à tout le monde le droit de ramasser le fumier abandonné dans les rues de la ville”¹⁵¹. Het sociale aspect won dus op het puur financiële. Deze afwijzing in de gemeenteraad betekende echter niet het einde van deze kwestie. In de periode die zou volgen, zou deze maatregel nog meermaals worden aangehaald in de vergaderingen van de gemeenteraad. Zo werd de hele kwestie op drie augustus 1863 nogmaals herzien. Wederom werd unaniem besloten dat het iedereen toestond om afval van de straten te ruimen.¹⁵²

Deze beslissing maakte het moeilijk om een onderaannemer te vinden die de straatreiniging aan een voordelige prijs op zich wou nemen. De inkomsten uit de verkoop en verwerking van de straatmest waren door de dalende vraag al niet hoog. Daarbij kwam dan nog, dat men bijkomende concurrentie kreeg van de traditionele mestrapers. Deze verzamelden vaak enkel het afval met de hoogste economische waarde (bijvoorbeeld paardenmest) en lieten het overige afval voor de straatvegers over.

Op 18 oktober 1863 stelde de stadsarchitect een rapport voor aan de gemeenteraad over de straatreiniging. Sinds het vertrek van Pierre De Moor werd de straatreiniging in eigen beheer uitgevoerd. De jaarlijkse kosten hiervan zouden tot zo’n drieduizend franken oplopen. De stadsarchitect van Aalst adviseerde de gemeenteraad om op termijn terug te keren naar het systeem van openbare verpachting. Hiervoor diende deze pachter wel het monopolie te hebben op het stedelijk afval. Anders zou men nooit een kandidaat vinden die aan een voordelige prijs deze taak op zich zou willen nemen. Wel achtte hij het verstandig om nog gedurende één jaar het onderhoud van de straten in eigen beheer te houden: “*il propose de tenir préalablement le ramassage du fumier en regie pendant une année*”¹⁵³.

¹⁵⁰ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 21, f° 60.

¹⁵¹ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 21, f° 60.

¹⁵² SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 21, f° 148.

¹⁵³ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 21, f° 187.

Als reactie op het rapport van de stadsarchitect van Aalst formuleerde gemeenteraadslid De Windt een nieuw voorstel dat steunde op vier punten:

1. Allereerst wou men opnieuw trachten om “le nettoyage des rues et égouts” uit te besteden. Hiertoe moesten er enkele stimulansen voor de onderaannemer komen.
2. Men erkende in het voorstel zo de noodzaak dat, indien men dit wou laten slagen, men moest overgaan tot een verbod op het verzamelen van afval en mest voor de inwoners van Aalst.
3. Bijkomstig zou de stad ook het mestplein aan de Osbroekstraat en het nodige materiaal (handkarren en mestschoppen) aan de onderaannemer ter beschikking stellen. Dit natuurlijk op voorwaarde dat die in het onderhoud ervan voorzag.
4. Ten slotte wou men het afval dat geen of weinig economische waarde had zoveel mogelijk uit de straten weren. Hiervoor stelde men voor “ *de défendre aux habitants de jeter à la rue ou de remettre à l'entrepreneur des boues, des décombres et autres objects qui ne peuvent être employés pour furnier*”.¹⁵⁴

Wederom sneuvelde het voorstel door het tweede punt. De creatie van een monopolie op de afvalverzameling bleef voor de gemeenteraad een bijzonder heikel punt.

De uitgaven die de stad deed aan de straatreiniging bleven maar oplopen. Tegen 1865 bedroegen ze al 4.000 frank per jaar. In de schepenbank kwamen hierdoor enkele stemmen op om het stadsbestuur mee te laten genieten van de opbrengsten van de straatreiniging. Tot nu toe nam de stad enkel de kosten op zich. De opbrengsten gingen naar de straatvegers en de mestrapers. De burgemeester stelde in 1865 voor dat de stad de verkoop van stadsmest gedeeltelijk op zich zou moeten nemen. De opbrengsten uit de verkoop van stadsmest zouden de hoge uitgaven gedeeltelijk kunnen compenseren.

Op 14 februari 1865 stelde schepen De Rijck voor om een paard aan te schaffen die men bij de straatreiniging kon inschakelen. Twee arbeiders die door de stad betaald werden, zouden dagelijks met een paardenkar doorheen de stad trekken om het straatvuil te verzamelen. Door gebruik te maken van paard en kar, zou men efficiënter te werk kunnen gaan. Een paardenkar heeft immers een grotere draagkracht dan een handkar. Bovendien zou de opbrengst van het straatvuil dat op deze manier wordt verzameld, rechtstreeks naar de stadskas gaan.

¹⁵⁴SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 21, f° 187

De Rijck schatte dat hiermee jaarlijks een opbrengst van 1.500 fr. zou kunnen worden gerealiseerd. De schepenbank had al een voorstel ontvangen van de heren De Groot en Meert om voor vier franken per dag een paard en kar ter beschikking te stellen van de stad.¹⁵⁵

Het genoemde voorstel werd met verdeelde reacties ontvangen in de gemeenteraad. Vooral Van Langenhove bleek sceptisch tegenover het voorstel. Volgens hem zou deze maatregel slechts een gering financieel voordeel voor de stad inhouden. Er zouden immers ook twee arbeiders moeten worden aangeworven om het paard te begeleiden. De gezamenlijke kosten van het personeel, het paard en de uitrusting zouden volgens hem bijna even groot zijn als de opbrengsten.¹⁵⁶

De Windt zag wel het nut in om een paard ter beschikking te hebben. Men zou dat paard immers ook voor andere stadstaken kunnen inzetten. De Windt haalde hier het voorbeeld aan van het transporteren van pompen bij overstromingen. Levionnois was dan weer enthousiast over de inkomsten die dit systeem met zich mee zou brengen.¹⁵⁷

Uiteindelijk is men tot een compromis gekomen. Op voorstel van Van Langenhove, zou men het voorstel van de heren Meert en De Groot aannemen, op voorwaarde dat deze ook zouden instaan voor de begeleiding van het paard. Voor het paard, kar en begeleiding zouden ze dan een dagelijkse vergoeding van vijf frank ontvangen.¹⁵⁸ De heren Meert en De Groot zijn op dit voorstel ingegaan.¹⁵⁹

Voortaan zouden er in Aalst drie systemen van straatreiniging naast elkaar bestaan. Men had de arme bevolking van de stad die ter eigen profijt straatvuil mocht rapen. Hiernaast kende Aalst vijftientig officiële straatvegers die onder stedelijk toezicht stonden. Deze kregen per vijf de verantwoordelijkheid van een stadskwartier toegewezen. Hiervoor werden ze vergoed met de opbrengsten van de verkoop en een geldelijke bijdrage van de stad. Ten slotte reed er ook een paardenkar doorheen de stad. Deze werd uitgebaat door de heren Meert en De Groot. De opbrengsten van de door hun verzamelde mest kwam de stad ten goede. Tegen 1866 bedroeg dit al een som van zo'n 700 fr.¹⁶⁰ Voor hun diensten kregen de heren Meert en De Groot een vergoeding van vijf frank per dag.¹⁶¹

¹⁵⁵ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 22, f° 8.

¹⁵⁶ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 22, f° 9.

¹⁵⁷ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 22, f° 9.

¹⁵⁸ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 22, f° 8.

¹⁵⁹ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 23, f° 51.

¹⁶⁰ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 22, f° 189.

¹⁶¹ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 22, f° 9.

Deze drie systemen vulden elkaar goed aan. Het afval dat niet door de mestrapers werd meegenomen werd verwijderd door de straatvegers. Deze stonden bovendien ook in voor de afvalophaling. De opbrengsten die met de paardenkar werden gegenereerd kon men dan weer in mindering brengen van de uitgaven aan de straatreiniging.

De synergie van deze systemen werd in 1866 dan ook als positief ervaren: *“nous croyons qu’il est difficile de trouver un meilleur système, surtout qu’il est admis par tous, qu’on ne saurait supprimer la facilité aujourd’hui appartenant a tout le monde d’enlever les boues et innondices.”*¹⁶² Men was er dan ook van overtuigd dat, indien het schepencollege op de naleving van de reglementen zou blijven toezien, dit systeem een lang leven zou zijn beschoren: *“Une fois l’habitude bien introduite nous aurons toujours des rues et ruelles bien propre et partant une des conditions de l’hygiene publique bien observée”*¹⁶³

2.6 Naar een openbare aanbesteding?

Het optimisme uit 1866 zou al snel wegebben. In de begroting van 1868 werd een budget van 3.000 fr. ingeschreven voor de straatreiniging. Na zeven maanden hadden de uitgaven voor de straatreinigingsdienst deze som al overschreden. Het schepencollege stelde hierop aan de gemeenteraad voor om voor de vijf maanden die nog restten een bijkomende som van 2.200 fr. vrij te maken.

De tweede sectie van de gemeenteraad verweet hierop het college van burgemeester en schepenen van te los om te gaan met dit tekort: *“De sectie begrijpt niet, Mijnheren, hoe het komt dat het crediet van 3000 frs., gebracht op het budget voor ’t kuisschen en dit voor gansch het loopende jaer is uitgeput en overtroffen na verloop van 7 maanden. Inderdaad het kollegie stelt eene bijlage voor van 2200 franken. Dit komt des te vreemder voort dat die zelfde som van 3000 het budget is gebracht geworden door den voormaligen raed, en dit op het voorstel der oude regentie. En hadden er de straeten in reinigheid aen gewonnen. Maer mij zijn zoo verre van verbetering te zien. Wij weten het, een onvoorzien te kort van twee duizend franken vijfendertig centiemen is voor eenige slecht eene kleinigheid. Maer uwe kommissie mag de zaek zo ligt niet opnemen. Bezorgd met de belangen der stad, die belangen moeten verstaen worden, hoopen wij dat er welhaest een einde zal komen aen dezen*

¹⁶² SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 22, f° 189.

¹⁶³ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 22, f° 189.

*jammerlijken toestand. De toestand is des te erger dat de diest der slijkontruiming gebeurt buiten alle bezit van een doelmatige en ernstige controle.”*¹⁶⁴

Het college van burgemeester en schepenen werd aldus ook verweten zijn functie van toezicht op de straatreiniging niet of nauwelijks uit te voeren.

Het antwoord van de burgemeester luidde dat de bijkomende uitgaven aan straatreiniging te wijten zijn aan buitengewone omstandigheden. De cholera had in 1866 Vlaanderen geteisterd. Naar eigen zeggen zou Aalst relatief gespaard gebleven zijn van de grootste tragedies. Zo zouden er slechts maximum zes doden per dag zijn gevallen.¹⁶⁵ In tijden van epidemieën is het de verantwoordelijkheid van het schepencollege “*de veiller à l’hygiène publique en tenant les rues dans un bon état de propreté.*”¹⁶⁶ De extra uitgaven zouden dus, volgens de burgemeester, te wijten zijn aan de bijkomende zorg die in tijden van epidemieën naar het onderhouden van de straten uit ging.

Dit nam niet weg dat de straatreiniging zoals toen uitgevoerd, een te grote last voor de stadskas was. Het was de taak van de gemeenteraad om hier een oplossing voor te vinden. Automatisch kwam men weer terecht bij het systeem van openbare aanbesteding. Hiervoor diende echter maatregelen genomen te worden om de aanbesteding aantrekkelijker te maken. Men keerde hiervoor terug naar het voorstel van De Windt uit 1863 (cfr. supra). De onderaannemer zou zo een mestplein en uitrusting ter beschikking krijgen van de stad. Belangrijker echter is dat mestrapers vanaf 1868 hun activiteiten niet meer mochten uitvoeren.¹⁶⁷ Zo zou een eventuele kandidaat-onderaannemer van zijn voornaamste concurrent ontdaan worden.

Op 17 december 1868 bood de heer Levionnois-Ruyssinck zich aan als potentiële onderaannemer voor de openbare aanbesteding. Hij zou de taak van straatreiniging op zich nemen mits een vergoeding van 2.000 fr. per jaar. De volgende dag echter trok hij zijn kandidaatschap terug.

¹⁶⁴ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 24, f° 51

¹⁶⁵ SAA, Jaarverslag 1866.

¹⁶⁶ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 24, f° 53.

¹⁶⁷ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 24, f° 52.

Tegen 28 december 1868 had men drie andere kandidaten gevonden. De heer Wellekens bood aan de aanbesteding uit te voeren voor een bedrag 2.700 fr. per jaar. R. Levionnois vroeg dan weer 2.300 fr. voor de aanbesteding. Vital Verdicht ten slotte, was met een vergoeding van 2.150 fr. de goedkoopste van de drie. Logischerwijs koos de tweede sectie voor de goedkoopste optie. Vital Verdicht zou aldus de organisatie van de reinigingsdienst op zich nemen. Na intensieve onderhandeling heeft men kunnen bereiken dat de jaarlijkse vergoeding slechts 2.000 fr. bedroeg.¹⁶⁸ Wederom was het de openbare aanbesteding geen lang leven beschoren. Tegen 1869 kwam de organisatie van de vuilophaling en de straatreiniging weer ten laste van de stad.¹⁶⁹ De reden waarom deze aanbesteding geen succes kende is ons onbekend.

Op voorstel van dr. François Monfils werd in 1873 een nieuw reglement ingevoerd. De uitgaven voor de straatreiniging waren sinds 1866 immers hoog opgelopen. Tegen 1873 liepen deze op tot zo'n 6.000 à 7.000 fr. Hiervan konden een 2.000 a 2.500 fr. in mindering genomen worden door de opbrengsten van de verkochte mest.¹⁷⁰ Na de rekensom gemaakt te hebben, blijft nog een meerdere uitgave van 4.000 a 5.000 fr. over. Zoals eerder geponoerd was de dalende waarde van de stadsmest een van de voornaamste oorzaken van de stijgende stedelijke uitgaven (cfr. supra).

Het voorstel van de heer Monfils hield een herziening in van het systeem van straatreiniging, dat gebaseerd was op vijf ploegen die verantwoordelijk waren voor vijf kwartieren. Monfils stelde voor om de indeling in vijf secties te vervangen door een indeling in zes secties. In elke sectie zouden twee personen worden aangesteld die belast werden met het reinigen van de straten en riolen en met de vuilophaling. Net zoals voordien zou de stad in het nodige materiaal voorzien (handkarren en schoppen). Tevens zou een plaats worden toegewezen waar de stadsmest bewaard moest worden. De verzamelde mest bleef de straatvegers toebehoren. Bijkomend kreeg men elk een jaarwedde van 200 fr. uitbetaald. Door de herziening van het aantal kwartieren dienen minder mensen in dienst genomen te worden. Waar men vroeger vijftwintig straatvegers had, deed men het nu met slechts twaalf.¹⁷¹

¹⁶⁸ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 24, f° 66.

¹⁶⁹ SAA, Jaarverslag, jaarrekening 1869.

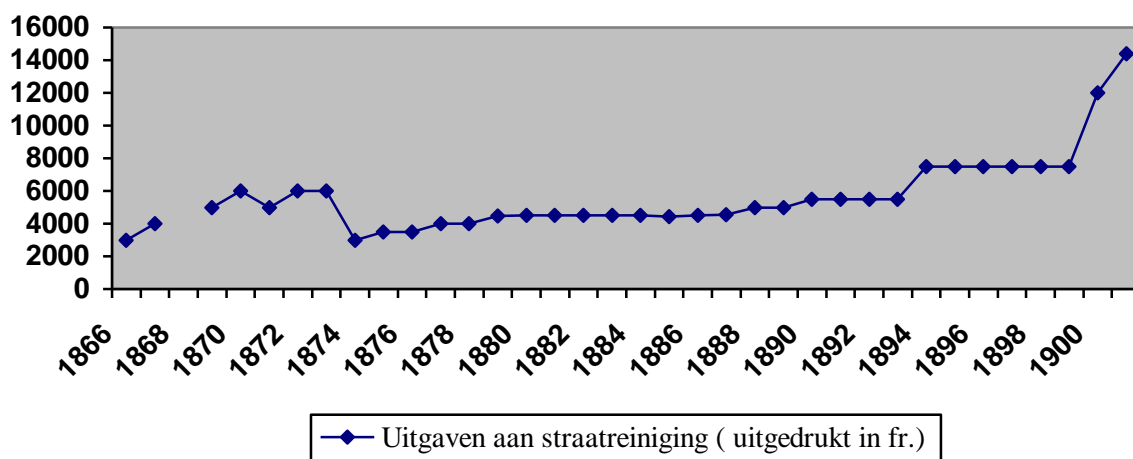
¹⁷⁰ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 25, f° 352.

¹⁷¹ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 25, f° 352.

Het voorstel van Monfils werd in de gemeenteraad eenparig aangenomen. Vanaf 1 januari 1874 zou de nieuwe dienstregeling van kracht gaan.¹⁷² We kunnen aannemen dat deze dienstregeling tot het einde van de eeuw in gebruik is gebleven. Tot 1900 vinden we immers geen enkele aantekening over de straatreiniging terug in de notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad.

Als gevolg van de nieuwe dienstregeling verminderden de stedelijke uitgaven van zo'n 6.000 fr. in 1873 naar 3.000 fr. in 1874. Het voorstel van Monfils wist aldus de uitgaven met de helft te drukken. Vanaf 1875 kwamen de uitgaven weer in een stijgende lijn te liggen. Wederom moet dit gezien worden in het licht van een dalende vraag naar stadsmest.

Tegen het midden van de jaren 1870 raakte de voornaamste voorraden van guano uitgeput. Hierdoor schakelde men over op guano van mindere kwaliteit. Guano is aldus niet de oorzaak van de verdere daling van de vraag naar stadsmest.¹⁷³ De oorzaak moet gevonden worden in de ontwikkeling van kunstmest in de tweede helft van de 19de eeuw. In 1875 opende Jean-Baptiste Opdebeeck een 'fabriek van scheikundige meststoffen' in de Peperstraat.¹⁷⁴ De handel in kunstmest sloeg goed aan in de omgeving van Aalst. Tegen 1876 moest men zelf een bijkomende werkplaats voor de behandeling van scheikundige meststoffen bouwen.¹⁷⁵ Kunstmest had guano vervangen als de voornaamste meststof.

Figuur 14: Overzicht uitgaven straatreinigingsdienst Aalst 1866-1901

¹⁷² SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 25, f° 353.

¹⁷³ Debaenst (B.), *Op. Cit.*, in: <http://www.ethesis.net/faecologie/faecologie_hfst_3.htm>

¹⁷⁴ SAA, MAA, Commodo et Incommodo, Nr. 288, f° 16.

¹⁷⁵ SAA, MAA, Commodo et Incommodo, Nr. 288, f° 39.

In 1894 is een forse stijging in de uitgaven merkbaar. De kosten van de straatreiniging stegen van 5.500 fr. naar 7.500 fr. We vermoeden dat de stijging in de uitgaven te maken had met het heersende ziektebeeld. In 1892 had de cholera opnieuw de stad aangedaan.¹⁷⁶ Deze zou tot in 1894 in België epidemisch aanwezig blijven.¹⁷⁷ Zoals eerder vermeld, had cholera in het verleden steevast de politieke aandacht op openbare hygiëne en openbare gezondheid vergroot.

Deze grotere aandacht vertaalde zich in meer uitgaven voor volksgezondheid. Naast cholera deden aan het begin van de jaren 1890 tal van andere ziektes Aalst aan. De jaarverslagen van 1892 maken naast cholera ook melding van kinkhoest en ‘tering’ (tuberculose).¹⁷⁸ In 1893 kwam tyfus veelvuldig voor in Aalst.¹⁷⁹ Kinkhoest, kroep en influenza teisterde Aalst dan weer in 1894 en 1895.¹⁸⁰ Vermoedelijk bracht de veelvuldigheid van diverse ziektes in het begin van de jaren 1890 in Aalst een vernieuwde aandacht op de nood van goede openbare gezondheid teweeg. Deze vernieuwde aandacht zou zich in bijkomende uitgaven voor de straatreiniging hebben vertaald.

2.7 Modernisering

Naar het einde van de 19de eeuw toe, werd het stadsbestuur van Aalst benaderd om het materiaal van de stedelijke reinigingsdiensten te moderniseren. Het oude systeem waarbij de straatvegers met schop en kar in de hand de straten op trokken was voorbijgestreefd. Heel wat steden werkten al met geautomatiseerde veegmachines. Eind 1899 werd het stadsbestuur benaderd met een aanbod van D. Ponein, ingenieur te Antwerpen. Voor een som van 33.000 fr. zou hij de stad voorzien van drie wagens voor ‘het wegruimen der vuilnissen van de straten’. De reinigingsdienst van de stad Antwerpen maakte al gebruik van exact dezelfde machines.

Het aanbod van Ponein werd op 12 januari 1900 voor de gemeenteraad gebracht. Er bestond overeenstemming “*dat het kuisschen der straten op den voet zoals dit heden wordt gedaan,*

¹⁷⁶ SAA, Jaarverslag, 1892.

¹⁷⁷ Casteleyn (F°), *Epedemieën in de 19de eeuw. Analyse van de publieke opinie*, 1984, p.17.

¹⁷⁸ SAA, Jaarverslag, 1892.

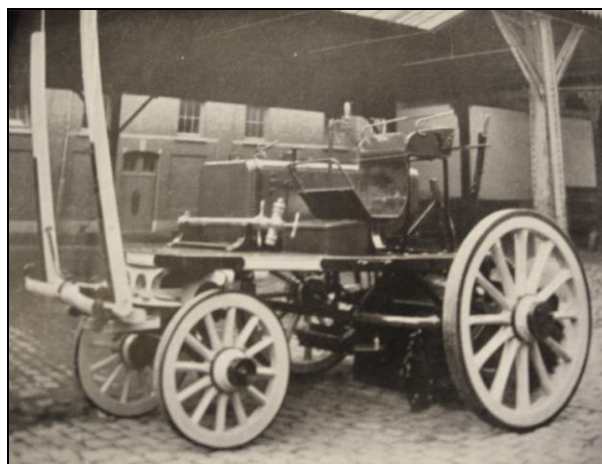
¹⁷⁹ SAA, Jaarverslag, 1893.

¹⁸⁰ SAA, Jaarverslag, 1894, 1895.

niet kan overgelaten blijven aan eenige mestvagers, dewelke niet bij machten zijn al de vuilnissen weg te halen met de voertuigen die door de stad hen ter dienste worden gesteld".¹⁸¹

Het was aldus niet de vraag of de reinigingsdienst aan modernisering toe was, maar of de machines van de heer Ponein het beste pad naar die modernisering was. Een bijzondere commissie werd opgericht om hier een oordeel over te vellen.

Het besluit van deze commissie luidde: *"De wagens door de stad antwerpen aangenomen schijnen best te beantwoorden aan al de vereischten der gezondheidsleer en drie van zulke wagens vergezeld van twee of drie mestwagens zullen meer dienst bewijzen als de twaalf handkarren die tot nu werden gebruikt."*¹⁸²

Figuur 15: straatveegmachine LB Donkers¹⁸³

De stad Aalst schafte hierop drie wagens aan van de Antwerpse machineconstructeur L.B. Donkers. De wagen maakt gebruik van een vier stappensysteem. Een sproeier verbonden aan een watertank besproeit de straat. Twee schuin gepositioneerde borstels zorgen er vervolgens voor dat al het afval op een rechte lijn komt te liggen. De achterborstel veegt hierop het afval op een wiel met kleppen. Dit wiel draait voordurend rond. Wanneer het afval op een zekere hoogte komt, valt het afval in een stortbak. Deze wagen kan met slechts één paard en één voerman benut worden. Op gekasseide wegen zou de wagen meer dan twintigduizend vierkante meter in acht tot tien uur proper kunnen maken.¹⁸⁴

¹⁸¹ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 30, f° 6.

¹⁸² SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 30, f° 7.

¹⁸³ SAA, MAA, Openbare Werken, Nr. 854.

¹⁸⁴ SAA, MAA, Openbare Werken, Nr. 854.

De aanschaf van deze drie machines had belangrijke implicaties voor de organisatie van de straatreiniging. Het oude systeem waarbij de straatreiniging door twaalf straatvegers werd uitgevoerd, werd overbodig met de nieuw aangekochte wagens. Deze drie wagens, aangevuld met enkele mestwagens zouden immers volstaan om de straatreiniging te garanderen. Dankzij de modernisering van het materiaal kon de ophaaldienst aldus op kleinere schaal georganiseerd worden. De gemeenteraad stelde hierop de straatreiniging wederom in openbare verpachting. Deze werd in een regulerend kader geplaatst met het ‘kohier van lasten voor de onderneming’¹⁸⁵.

Men zou de reinigingsdienst voor een periode van negen jaar in onderaanneming nemen. Deze onderaanneming zou ingang nemen op 15 mei 1901 en zou duren tot 14 mei 1910. Beide partijen zouden na het derde en zesde jaar het recht hebben om de verbintenis eenzijdig op te zeggen.¹⁸⁶ Een van de taken van de onderaannemer was het vegen van de straten en openbare plaatsen: “*De ondernemer is verplicht te doen opvagen, kuischen en reinhouden alle straten, lanen, kaaien, bruggen, plaatsen, markten, steegen, enz.*”¹⁸⁷ Al het vuil en afval dat zich op straat bevond, moest zonder uitzondering opgeraapt en meegenomen worden. Enkel in uitzonderlijke gevallen of op uitdrukkelijk verzoek van de politie moest dit niet. Zo moest aarde en steengruis afkomstig van bouwwerken niet door de straatreinigingsdienst worden opgehaald. Bij droog weer moesten de straatvegers, indien de politie hiertoe het bevel gaf, de straten met water besproeien om het stof te doen neerslaan.¹⁸⁸

Naast het kuisen van de straten was het ophalen van het afval in de vuilnisbakken die door de inwoners van Aalst op straat werden gezet, ook een verantwoordelijkheid van de onderaannemer. Het vuilnis moest worden opgehaald met een paardenkar onder begeleiding van een voerman en een helper. De wagens werden met een bel uitgerust, zodat de inwoners op tijd deze vuilbakken buiten konden zetten. In straten met een doodlopend eind, waar de vuilkar moeilijk kon keren, moesten de vuilnisbakken aan het begin van de straat verzameld worden. Na de vuilnisbakken of emmers leeggemaakt te hebben, dienden deze terug op het voetpad voor het huis gezet te worden. Men moest tevens de huisbewoners verwittigen dat de bakken leeggemaakt waren door aan te kloppen of aan te bellen.¹⁸⁹

¹⁸⁵ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 30, f° 97.

¹⁸⁶ SAA, MAA, Recueil des Règlements de la ville d’Alost (1825-1893), Nr. 38, f° 3.

¹⁸⁷ SAA, MAA, Recueil des Règlements de la ville d’Alost (1825-1893), Nr. 38, f° 3-4.

¹⁸⁸ SAA, MAA, Recueil des Règlements de la ville d’Alost (1825-1893), Nr. 38, f° 4.

¹⁸⁹ SAA, MAA, Recueil des Règlements de la ville d’Alost (1825-1893), Nr. 38, f° 5-6.

Het vegen van de straten en het ophalen van vuilnis moest dagelijks en op regelmatige tijdstippen gebeuren. De exacte dienstregeling mocht de onderaannemer zelf bepalen. Deze moest hierbij wel rekening houden met de onderrichtingen en bevelen van het stadsbestuur. Zo moest in de namiddag van een marktdag de marktplaatsen gekuist worden. Voor de zondagse fruitmarkt moest de marktplaats, binnen het half uur na het einde van de markt, proper zijn. De vuilnis van de dagelijkse groentemarkt moest in de voormiddag meegenomen worden. Op zon- en feestdagen mochten de karren niet na acht uur s' morgens rondrijden. In de zomermaanden trachtte men de straatreiniging en vuilophaling zoveel mogelijk buiten de warmste uren van de dag te doen. Zo mocht de onderaannemer in juni, juli en augustus geen afval vervoeren tussen 11 uur en 16 uur.¹⁹⁰

Het afval dat de onderaannemer ophaalde, kwam hem toe. Enkel losgeraakte kasseien moesten terug aan de stad bezorgd worden. De onderaannemer kon ook geen aanspraak maken op mest en ander vuilnis dat zich op de openbare baan bevond, indien de eigenaar hiervoor een bijzondere toelating van de politie had. Vuilnis die de onderaannemer niet benutte, moest gestort worden op de stedelijke mestpleinen (cfr. infra). Indien men deze ook wou benutten als legplaats voor mest, kwamen de kosten van het mestplein toe aan de onderaannemer. Anders zal deze zelf in een mestplein moeten voorzien.¹⁹¹

Naast het vegen van de straten en het ophalen van vuilnis, was het onderhouden van openbare urinoirs ook de verantwoordelijkheid van de onderaanneming. Deze moesten dagelijks worden geschrobd en ontsmet. De putten van de urinoirs moesten leeggemaakt worden wanneer dit nodig was. Ten minste één maal per week moesten ook de vergaarbakken van de stadsriolen worden leeggehaald en ontsmet worden. In periodes van lange droogte diende men water door de goten te gieten om hinderlijke geuren te vermijden. Dit alles moet volledig gebeuren conform de politieverordeningen op het beerruimen.¹⁹²

Net zoals voorheen zou het stadsbestuur in het materiaal voor de straatreiniging voorzien. Zo stonden de drie nieuw aangekochte voertuigen ter beschikking van de onderaannemer. Tevens

¹⁹⁰ MAA, SAA, Recueil des Règlements de la ville d'Alost (1825-1893), Nr. 38, f° 6.

¹⁹¹ SAA, MAA, Recueil des Règlements de la ville d'Alost (1825-1893), Nr. 38, f. 7.

¹⁹² SAA, MAA, Recueil des Règlements de la ville d'Alost (1825-1893), Nr. 38, f. 7-8.

voorzag de stad de onderaannemer van standplaatsen in de Kuip.¹⁹³ De stad zou tevens ontsmettingstoffen voor de urinoirs leveren. Al het overige materiaal dat nodig was voor de straatreiniging, kwam ten laste van de onderaannemer.

Zo moet de onderaannemer op eigen kosten zorgen voor de paarden, tuigen en spannen. Al het materiaal moest in goede staat onderhouden worden en minstens twee maal per week gekuist worden. Indien het stadsbestuur zou oordelen dat het materiaal niet in goede staat verkeerde, zou de onderaannemer het gebruik ervan moeten ontzegd worden. Enig herstel- of schilderwerk dat nodig is om het materiaal terug in goede staat te brengen, komt ten koste van de onderaannemer.¹⁹⁴

Al het stadsmateriaal werd aan het begin van de onderaanneming door twee schatters gekeurd. Op het einde van de overeenkomst zou deze procedure herhaald worden. Het verschil in waarde tussen beide schattingen viel ten koste van de onderaannemer.¹⁹⁵ Ook diende de onderaannemer een borg in onderpand te nemen. Deze bestond uit een geldelijke en een materiële borg. Het materiaal dat de onderaannemer zelf dient aan te schaffen vormt de materiële borg. De geldelijke borg zou dan weer één tiende van de jaarlijkse pachtprijs omvatten.¹⁹⁶

Ook het personeel valt onder de verantwoordelijkheid van de onderaannemer. De onderaannemer moest werklieden aanwerven om de reiniging vlot te doen verlopen. Deze moesten wel minstens achttien jaar oud zijn en een minimumvergoeding van minstens twintig cent per uur ontvangen. Het stadsbestuur zou de onderaannemer wel verzoeken om zo veel mogelijk werklieden aan te nemen die voorheen als straatveger in dienst waren. Zo zou de nieuwe regeling de voormalige straatvegers zo weinig mogelijk schaden. Deze hadden bovendien al ervaring in het vak. In de reglementen werd ook opgenomen dat de werklieden geen drinkgeld mochten ontvangen voor hun arbeid. De onderaannemer draagt tevens de verantwoordelijkheid voor de daden van zijn personeel.¹⁹⁷

¹⁹³ SAA, MAA, Recueil des Règlements de la ville d'Alost (1825-1893), Nr. 38, f° 6.

¹⁹⁴ SAA, MAA, Recueil des Règlements de la ville d'Alost (1825-1893), Nr. 38, f° 9-10.

¹⁹⁵ SAA, MAA, Recueil des Règlements de la ville d'Alost (1825-1893), Nr. 38, f° 8-9.

¹⁹⁶ SAA, MAA, Recueil des Règlements de la ville d'Alost (1825-1893), Nr. 38, f° 14

¹⁹⁷ SAA, MAA, Recueil des Règlements de la ville d'Alost (1825-1893), Nr. 38, f° 6-7.

Het *'kahier van lasten van de onderneming'* schreef ook de straffen voor die de onderneming zou bekomen bij overtreding.

Indien de onderaannemer bij de uitvoer van zijn taken in gebreke blijft zal de gemeente, zonder enige formaliteit van in gebrekenstelling, een derde aanstellen om het werk te verrichten. De kosten hiervan zullen doorverrekend worden aan de onderaannemer. Tevens zal bij elke overtreding of nalatigheid, een proces-verbaal of een verslag der stadsbedienden worden opgesteld.¹⁹⁸

Een bijkomende schadevergoeding zal hierbij aangerekend worden. Deze bedroeg vijf franken voor iedere kar die het gemeentebestuur moest aanstellen om vuilnis weg te halen. Bijkomend moet een boete van twee frank betaald worden, voor elke arbeider waar de stad beroep moest op doen om de taken van de onderaannemer uit te voeren. Indien men nalatig was bij het leegmaken van de ontvangputten moest men een boete van vijf frank betalen voor elke dag dat men te laat was. Indien een openbaar urinoir niet gekuist was, bedroeg de boete twee franken. Elke andere overtreding waarvoor de boete niet nader bepaald was, werd bestraft met een boete van vier franken. Na tien overtredingen, verricht in een termijn van drie maand, heeft de stad het recht om zonder enige formaliteit het contract van de aanbesteding te verbreken.¹⁹⁹

Bij het verbreken van het contract om één van bovengenoemde redenen zou de reinigingsdienst binnen de maand herverpacht worden. Enig verschil in de kost van deze verpachting zou doorgerekend worden aan de oude onderaannemer. Ook alle administratieve kosten zouden ten laste van de oude pachter zijn.²⁰⁰

Na het regelgevend kader te hebben opgesteld, ging men over tot de openbare verpachting van de straatreinigingsdienst. Aanvankelijk had de gemeenteraad een driedelige verpachting voor ogen. De stad zou in drie secties verdeeld worden. De reinigingsdienst zou aan drie onderaannemers verpacht worden. Elke onderaannemer zou verantwoordelijk zijn voor de uitvoer van bovengenoemde taken binnen zijn eigen sectie. Hiervoor zou elk van de onderaannemers één van de drie wagens ter beschikking krijgen.²⁰¹

¹⁹⁸ SAA, MAA, Recueil des Règlements de la ville d'Alost (1825-1893), Nr. 38, f° 10.

¹⁹⁹ SAA, MAA, Recueil des Règlements de la ville d'Alost (1825-1893), Nr. 38, f° 11.

²⁰⁰ SAA, MAA, Recueil des Règlements de la ville d'Alost (1825-1893), Nr. 38, f° 11-12.

²⁰¹ SAA, MAA, Recueil des Règlements de la ville d'Alost (1825-1893), Nr. 38, f° 12-13.

De stad had drie aannemers gevonden. Modest Coppens zou de straatreiniging van de noordkant op zich nemen voor een vergoeding van 5.900 fr. Voor 5.800 fr. was De Cock kandidaat onderaannemer voor de zuidkant. Het deel van de Vaart zou De Winne voor een pachtsom van 3.400 fr. op zich nemen. De totale verpachting van de stedelijke reinigingsdienst zou aldus op een bedrag van 15.100 fr. komen te liggen.²⁰² Het stadsbestuur kreeg echter ook een ander aanbod binnen van Casiemier De Smedt. Deze bood aan om voor een bedrag van 12.250 fr. de straatreiniging voor de drie delen op zich te nemen. Het bod van Casiemier De Smedt was hiermee het laagste bod. Aangezien de openbare uitbesteding per opbod verpacht werd, werd Casiemier De Smedt de enige pachter van de stedelijke reinigingsdienst.²⁰³

Deel van de Vaart	Zuidkant	Noordkant
Damkaai	Brabantstraat	Stoofstraat
St. Annastraat	Erembodegemeschestraat	Oude Graanmarkt
Hooge Vesten	Erembodegemstraatje	Vlasmarkt
Varkensmarkt	Scherrestraat	Oude Vischmarkt
Molendries	Korte St. Janstraat	Burcht en Burchtstraat
Moutstraat	St Janstraat	Saskaai
Vaart	Scherreveldstraat	Zweinstraat
Hartshage	Postweg	Eilandstraat
Borluutstraat	Maanstraat	Vischmarkt
Zegepraalstraat	Zonnestraat	Achterstraat
Schutterstraat	Houtmarkt (de Sterrestraat inbegrepen)	Rozemarijnstraat
Weldadigheidstraat	Vrouwstraat	Kappellestraat
Nieuwbrugstraat	Hoogstraat	Graanmarkt
Boudewijnkaai	Windemolenstraat	Vaartstraat
Hertstraat	Klapstraat	Bierstraat
Drie Sleutelstraat	Nazarethstraat	Bisschopstraat
Breedestraat	Sluierstraat	Plein Jolie (vaartkaai)
Ouden	Brusselsche straat (het Begijnhof inbegrepen)	Nijverheidstraat
Dendermondschen		
Steenweg	Kerkstraat	Albert Lienartstraat
Violettestraat	Groote Markt	Esplanandestraat
Gasthuisstraat	Lange Zoutstraat	Esplanadeplein
Hovenierstraat	Korte Zoudstraat	Statiestraat
Kleine Bolleweg	St. Jorisstraat	Vooruitgangstraat
Groten Bolleweg	Korte St. Jorisstraat	Fabriekspein
Binnenstraat	Boterstraat	Fabriekstraat
Rapenstraat	Botermarkt	Cumontsraat
Groenstraat	Hopmarkt	Koophandelstraat
St. Vincentiusstraat	Korte Nieuwstraat	Denderstraat
Moorselbaan	Keizerlijke Plaats	Gheeraerdsstraat
Doolhofstraat	Geeraardsbergschestraat	Veldstraat
Bergenmeerschenstraat	Kalfstraat	Dendermondschen

²⁰² SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 30, f° 108.

²⁰³ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 30, f° 110-111.

Brusselschen steenweg	St. Jobstraat Nieuwebeekstraat Withuisstraat St. Jobsteeg Nieuwstraat Gentschestraat Gentschesteenweg	Steenweg Ledestraat Ledeweg Dirk Martensstraat Koolstraat Meuleschettestraat Schoolstraat Gazometerstraat Vrijheidstraat St. Jozefstraat Leopoldstraat Peperstraat Lange Ridderstraat Korte Ridderstraat Keizerstraat
-----------------------	---	---

Figuur 16: Driedeling stad voor de openbare verpachting van de reinigingsdienst in 1901.²⁰⁴

De openbare aanbesteding zou oorspronkelijk op 14 mei 1910 aflopen. Op 18 april 1910 heeft men de verpachting aan Casiemier De Smedt echter met twee jaar verlengd.²⁰⁵ De verpachting aan Casiemier De Smedt zou aldus de eerste verpachting van de reinigingsdienst zijn die langer dan enkele maanden stand heeft gehouden. Toch kunnen we niet echt spreken van een succes. Tussen 1901 en 1912 werd de onderaannemer Casiemier De Smedt en de voerlui Leo van Hauwermeieren en Modest Coppens regelmatig beboet. De Smedt werd vooral verweten dat hij de vuilnismannen het voorgeschreven minimumloon van vijfentwintig cent per uur niet uitbetaalde. Dit gaat in tegen artikel twaalf van het lastenkohier. Daarnaast werd ook weinig aandacht besteed aan het kuisen van de urinoirs en het leegmaken van de ontvangputten van de stadsgoten. De uitvoering van deze taken liet te wensen over en liep menigmaal vertraging op. Daarnaast zijn ook meerdere boetes terug te vinden voor overtredingen tegen artikel tien van het lastenkohier. Dit artikel bepaalde dat men op zon- en feestdagen niet na acht uur mocht rondrijden.²⁰⁶

²⁰⁴ SAA, MAA, Openbare Werken, Nr. 854.

²⁰⁵ SAA, MAA, Openbare Werken, Nr. 854.

²⁰⁶ Ghysens (J.), *Op. Cit.*, p. 53.

3 Verwerking van vaste afvalstoffen.

3.1 Vuilverbranding

In de 19de eeuw bestonden er drie methoden om vaste afvalstoffen te verwerken: recupereren, storten of verbranden.

Afvalverbranding was in België echter van gering belang. Dit kwam doordat de techniek zich pas ontwikkelde in de laatste decennia van de 19de eeuw. Net zoals vele andere aspecten die te maken hebben met openbare hygiëne, namen de Britten hier het voortouw. In 1876 werd de eerste vuilverbrandingsinstallatie geopend in Manchester. Slechts twaalf jaar later telde Groot-Brittannië al 800 installaties over het hele land. De eerste installatie buiten Groot-Brittannië dateert uit 1892 en was gelegen te Hamburg.²⁰⁷ In België was het enkel Brussel die een verbrandingsinstallatie had opgericht in de 19de eeuw.

Aanvankelijk werd het Brussels stadsvuil op braakliggende gronden gestort, gelegen te Sint-Jans Molenbeek en Laken. Deze gemeenten waren hier echter niet blij mee en dienden een klacht in bij de Conseil Supérieur de l'Hygiène Publique. Het stadsbestuur van Brussel ging hierdoor op zoek naar andere oplossingen. In 1890 zond het stadsbestuur een delegatie naar Leeds, Londen, Birmingham en Manchester met als doel de geschiktheid van afvalverbrandingsovens als mogelijke oplossing voor de Brusselse afvalproblematiek te bestuderen. Deze delegatie kwam terug met een positief rapport. Vervolgens liet het stadsbestuur een vuilverbrandingsoven installeren naar het voorbeeld van die in Leeds. De meningen hierover waren verdeeld. Zo meende minister de Hemptinne dat de verbrandingsoven "*une fumée d'odeur infecte, qui envahit les habitations*" uitstootte. De Conseil Supérieur de l'Hygiène Public oordeelde echter dat de verbrandingsoven veel minder schadelijke uitstoot veroorzaakte dan andere fabrieken.²⁰⁸

In Antwerpen stond huisvuilverbranding ook al sinds 1892 op de politieke agenda. Toch zou het tot de volgende eeuw duren vooraleer ook Antwerpen een vuilverbrandingsoven telde.²⁰⁹ Het oprichten van een dergelijke oven is ook in Aalst besproken.

²⁰⁷ Van Zon (H.), *Op. Cit.*, pp.164-165

²⁰⁸ De Schepper (G.), *Op. Cit.*, p. 59.

²⁰⁹ *Ibidem*

Het stadsbestuur van Aalst werd in maart 1896 benaderd door de ‘Société Générale de Travaux Sanitaires’ met het voorstel om een vuilverbrandingsoven in Aalst op te richten. Dit voorstel werd echter door de tweede sectie van de gemeenteraad verworpen wegens de te hoge kosten die het bouwen van een dergelijke installatie met zich zou meebrengen.²¹⁰

De reden dat in België enkel Brussel een verbrandingsinstallatie telde, heeft ongetwijfeld te maken met de hoge kostprijs van een dergelijke installatie. In de 19de eeuw was de organisatie van afvalverwerking vaak een zaak van de kosten zo veel mogelijk door de opbrengsten te dekken.²¹¹ Het oprichten van een verbrandingsoven vereist, voor die tijd, een groot kapitaal. Dit is zeker zo als we dat vergelijken met de relatief lage kosten van storten van afval. Bovendien worden er bij het verbranden van afval nauwelijks opbrengsten gegenereerd. Het afval wordt immers verbrand en kan dus niet als stadscompost worden doorverkocht. Het residu dat na de verbranding over blijft is wel heel mineraalrijk en bijgevolg zeer geschikt als meststof. De Pandectes Belges uit 1895 laat zich dan ook heel positief uit over het gebruik van het residu van verbrandingsovens in de landbouw: “*fours crémateurs qui donneraient encore des produits utilisables dans l’agriculture et l’industrie*”.²¹² Het geringe volume van het residu dat overblijft na de verbranding zorgde er echter voor dat de opbrengsten van het verbranden van afval beperkt bleef.

Vuilverbrandingsovens waren bijgevolg enkel rendabel in volgende gevallen:

- wanneer het volume van het afval zodanig groot is dat de traditionele verwerkingsmethodes niet volstaan
- wanneer de traditionele methodes voor te veel overlast zouden zorgen
- wanneer men te kampen heeft met plaatsgebrek
- wanneer de kost van de traditionele methodes hoger zou komen te liggen dan die van de huisvuilverbranding.

In de 19de eeuw komen bijgevolg enkel de grotere steden in aanmerking voor huisvuilverbranding. Voor ‘kleinere’ steden zoals Aalst draait de kosten-batenanalyse negatief uit.²¹³

²¹⁰ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 29, f° 16.

²¹¹ *Moniteur d’Hygiène et de Salubrité Publique*, pp. 80-81.

²¹² De Schepper (G.), *Op. Cit.*, p. 51

²¹³ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 29, f° 16.

3.2 Recuperatie/recyclage

Verbranding van huisvuil werd in steden zoals Aalst niet op grote schaal georganiseerd. Wel kunnen we aannemen dat het op kleine schaal een gangbare praktijk was. Organisch afval is immers uitermate geschikt om in de eigen haard te verbranden.²¹⁴

Afval kende in de 19de eeuw nog tal van andere toepassingen. Zo was afval vaak geschikt voor dierlijke consumptie. Ook de industrie toonde in de 19de eeuw interesse voor diverse afvalproducten. De basisgrondstof van de papierindustrie waren toen immers lompen, die grotendeels afkomstig waren van versleten kledingstukken. Andere afvalstoffen waarvoor de industrie belangstelling had, waren ondermeer oud ijzer en beenderen.²¹⁵

In Aalst, hebben we dankzij de bron *commodo et incommodo*, twee ‘magazijnen van vodden en beenderen’ teruggevonden, respectievelijk gelokaliseerd in de Heirstraat²¹⁶ en de Achterstraat.²¹⁷ Deze magazijnen waren beiden eigendom van Germain Levionnois. Als industrieel kocht hij afvalstoffen op van particulieren om door te verkopen als grondstof voor de nijverheid. De aanwezigheid van dergelijke handelaren in vodden, oud ijzer en beenderen was nadelig voor de stedelijke reinigingsdiensten. De opbrengsten van de verkoop kwamen immers deze handelaren ten goede en niet de stedelijke reinigingsdiensten.²¹⁸ Het feit dat Germain Levionnois verschillende magazijnen van lompen en beenderen had, doet vermoeden dat hij grote hoeveelheden wist op te kopen. De stedelijke reinigingsdiensten misten zo vermoedelijk een grote bron van inkomsten.

Vervolgens werd afval ook in tal van steden gebruikt om straten of terreinen op te hopen. In Antwerpen werd hier ook organisch stadsafval, waaronder kadavers van dieren, voor gebruikt. In 1880 kloeg de Provinciale Medische commissie deze praktijk aan omdat het rottend afval het grondwater aantastte.²¹⁹ Ook in Aalst werden afvalstoffen gebruikt om straten op te hopen.

²¹⁴ De Schepper (G.), *Op. Cit.*, p. 51.

²¹⁵ *Ibidem*

²¹⁶ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de schepenbank, Nr. 287, f° 101.

²¹⁷ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de schepenbank, Nr. 286, f° 14.

²¹⁸ Van Zon (H.), *Op. Cit.*, p. 151.

²¹⁹ De Schepper (G.), *Op. Cit.*, p. 52.

Bij de afbraak van de muur van de legerkazerne in 1824 werd immers vermeld dat het *“steengruis en gruis met zeer veel nut kan gebruikt worden tot het verhoogen en verbeteren van verscheide straten”*.²²⁰ Het gaat hier echter om bouw- en sloopafval. We hebben geen directe aanwijzing gevonden dat men organisch stadsafval benutte voor de ophoping van straten, zoals dat in Antwerpen het geval was.

In Aalst gebruikte men in het begin van de 19de eeuw wel organisch stadsafval om grachten te dichtten. In 1818 werd immers melding gemaakt dat men afval gebruikte om de grachten aan de Sterrevesten te dichtten. Deze afvalstoffen werden in de nacht geregeld weggehaald: *“Onderhoord hebbende dat verscheiden zich verstouten van weg te halen de aarde en vuiligheid gekomen van het ruimen van de gracht op de sterre-vest, die aldaar zeer nodig zijn tot het vullen der putten en het effenen van den grond”*.²²¹ Deze werden vermoedelijk ‘s nachts verwijderd om doorverkocht te worden als meststof.

3.3 Storten/composter

3.3.1 Algemeen

Een van de meest gebruikte oplossingen voor het verwerken van vast afval was ongetwijfeld het deponeren van het afval buiten de eigen omgeving. Het is moeilijk om in de 19de eeuw een duidelijke lijn te trekken tussen het storten en het recupereren van vaste afvalstoffen. Er werd destijds immers volgens het ‘Van Maanen’ systeem gestort. Hierbij wordt het huisvuil, eventueel samen met het straatvuil, tijdelijk gestort en na verloop van tijd tot compost verwerkt.²²² Dit stadscompost sleet men vervolgens als meststof voor de landbouw. Doordat de ‘oude’ landbouw te kampen had met een structureel tekort aan bemesting, bestond er een ware markt voor stadscompost.²²³

²²⁰ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 11, f° 113.

²²¹ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de schepenbank, Nr. 168, f° 14.

²²² Buekens (A.), *Op. Cit.*, p. 97.

²²³ Debaenst (B.), *Op. Cit.* in:

<http://www.ethesis.net/faecologie/faecologie_hfst_2.htm#2.1%20De%20Vlaamse%20landbouw%20door%20de%20ogen%20van%20de%20tijdgenoten>

Het ‘Van Maanen’ systeem zou in Aalst tot het einde van de eeuw in gebruik blijven. Het aandeel van stadscompost dat als meststof wordt gesleten, nam wel af naarmate de eeuw vorderde.

Stadscompost verloor immers sterk in aantrek ten nadele van kunstmest (cfr. supra). Daarnaast nam het volume van het huisvuil en stedelijk afval toe door een veranderend consumptiepatroon en demografische groei.

Een andere reden waarom het moeilijk is een duidelijke lijn te trekken tussen recuperatie en storten is dat beide methodes naast elkaar bestonden. Het verzamelde huisvuil werd algemeen eerst handmatig gesorteerd. De afvalstoffen met een directe economische waarde werden uit het afval verwijderd en verkocht. Ook afvalstoffen die niet afbreekbaar waren werden uit het stadsvuil verwijderd. Deze werden gedeponeed op terreinen die de stad hiervoor aanwees.²²⁴ Het overige stadsvuil diende samen met het straatvuil gecomposteerd te worden, om doorverkocht te worden als meststof.²²⁵

Aanvankelijk liet het stadsbestuur het onderhoud der straten en openbare plaatsen over aan de armere klasse die, tot haar voordeel, de vuilnis diende te verwijderen (cfr. supra). De straatmest die men hierbij won vormde een bron van inkomsten voor arme gezinnen. Vele stedelingen hielden hiervoor mesthopen of mestputten bij. Deze bevonden zich niet zelden op openbare plaatsen waar ze vaak geuroverlast veroorzaakten en de doorgang verhinderden.

Zo blijkt uit een brief gericht aan de burgemeester, opgesteld op 9 maart 1932 door politiecommissaris Josse Van de Meersche. Volgens hem “*is het onmogelijk, der vereyschten stand van zuyverhouding te kunnen daerstellen, aengezien men dikwijls in de straeten, en andere ongeoorloofde plaetsen, mesthopen en andere vuyligheid ontmoeten, die niemand en wilt erkennen hem toe te behooren, of den eygenaer aenweysen*”²²⁶. Politiecommissaris Van de Meersche stelde hierop aan burgemeester de Wolf voor dat de stad een ‘stortkarreke’ zou aanschaffen. Twee personen zouden hiermee dagelijks doorheen de stad trekken om vuil dat op de openbare weg wordt bewaard, af te voeren. Na een studie van de commissie van openbare werken werd besloten dat dit een overbodige kost zou zijn.²²⁷ Om deze praktijken van spontane mesthoopjes te vermijden werd in het politiereglement van 1824 de bepaling

²²⁴ SAA, MAA, Recueil des Règlements de la ville d’Alost (1825-1893), Nr. 11, f ° 11.

²²⁵ Van Zon (H.), *Op. Cit.*, p. 157.

²²⁶ Ghysens (J.), *Op. Cit.*, p. 52.

²²⁷ *Ibidem*

opgenomen om “*stiptelijk aan eenieder verboden te maken, te verzamelen ofte leggen, ofte toe te laten ofte gedoogen dan men maakt verzamele of legt voor zijn huis of op eenige plaats van de publieke baan, eenig mest, vuiligheid ofte eenige welkdanige onreinigheden*”²²⁸.

Als alternatief wees de gemeente terreinen aan waar het stadsvuil kon worden gestort. Op deze terreinen mocht ieder vrijelijk mesthopen oprichten. Het is om die reden dat de bronnen niet spreken over belten of storten, maar over ‘mestpleinen’, ‘depot de boues et immondices’, ‘ferme de boues’, ‘plaines à fumier’ of ‘modder en slijkdepots’.

Ondanks de beschikbaarheid van mestpleinen bleef wildstorten een vaak voorkomend fenomeen. Dit blijkt uit een klacht uit 1901 over het illegaal storten van straatvuilnissen op de eigendom van mevrouw Mouton.

Men maakte hier melding dat de “*slechte geuren welke deze mesthoopen verspeiden, zeer nadeelig aan de gezondheid zijn, dat zelfs daar door hun voedsel in geenen goeden staat kan bewaard worden en dat zij veel andere ongemaken ondergaan tot zelfs dat de goede hoedanigheid van hun drinkwater er door beproefd word.*”²²⁹

Een andere aanwijzing vinden we in de Denderbode van 23 juni 1893. Hierin werd de wijk rond de Postweg omschreven als: “*een waar mestplein, het ene mesthoopje ligt bijna neven het ander en verspreidt een onverdraaglijke stank van afval en verrotting*”²³⁰.

3.3.2 Mesthopen en mestputten

Ondanks het feit dat de politiereglementen uit 1824 mesthopen op openbare plaatsen verbood, was het de stedelingen toegestaan om mesthopen en mestputten op de eigen eigendom te blijven houden, mits deze niet voor hinder zorgden. In 1890 verspreidde de Conseil Supérieur d’Hygiène Publique een voorbeeldreglement over beer-, mestgier- en mestputten. Dit voorbeeldreglement diende om te vermijden dat deze een gevaar voor de volksgezondheid zouden vormen. Om de volksgezondheid te waarborgen, dienden de mesthopen en mestputten zo ver mogelijk van watervoorzieningen en bewoning afgelegen te zijn. De afstand zou zo nooit minder dan vijf meter van een waterput en minder dan anderhalve meter van het

²²⁸ SAA, MAA, Recueil des Règlements de la ville d’Alost (1825-1893), Nr. 11, f ° 11.

²²⁹ SAA, Openbare Werken, Nr. 854.

²³⁰ Ghysens (J.), *Op. Cit.*, p. 299.

woonhuis mogen bedragen (artikel 1). Tevens bepaalde men dat ze in open lucht moesten worden opgericht, bij voorkeur in tuinen. Zo, moesten de mesthopen of -putten gelegen zijn op een plaats die een zekere schutting genoot. De schaduw van een gebouw kon hiertoe dienen. Bij blootstelling aan hitte zorgde de mest immers voor enorme geuroverlast. Een afdak was zelfs nog beter, daar het ook bescherming bood tegen regenval (artikel 5).

De mestputten dienden ook waterdicht gemaakt te worden, zodat er geen contact kon zijn tussen bodemwater en het compost. Om dit te verzekeren moest de wand en de bodem van de mestput minimaal dertig centimeter dik zijn en bepleisterd worden met cement (artikel 3.). Tevens moest er een boord in cement worden aanbracht om te voorkomen dat vloeistoffen afkomstig uit het compost, zouden kunnen wegvloeien. Tevens diende een afvoerbuis te worden geïnstalleerd. Deze zou in geval van overstroming door regenval het water naar een beerput, mestgierput of gracht doen aflopen (art.5).²³¹

Alle mestputten dienden te worden nagekeken door een politieagent van de stad. Ten slotte maande de Counsel Supérieur d'Hygiène Publique de gemeentelijke overheden aan om eenieder die zijn mestput aan deze voorschriften zou aanpassen, hiervoor schadeloos te stellen. Deze maatregelen werden ook in het KB van 1 januari 1891 opgenomen.²³²

We dienen hierbij op te merken dat het hier gaat om een voorbeeldreglement. Het diende als leidraad voor de gemeentelijke besturen om een eigen bouwreglementering rond mesthopen en mestputten, op te stellen. In Aalst hebben we een dergelijke bouwreglementering niet aangetroffen.

²³¹ De Schepper (G.), *Op. Cit.*, pp. 86-87.

²³² *Moniteur Belge*, 1 januari 1891, Nr 1.

3.3.3 Mestpleinen

3.3.3.1 *Voordelen/nadelen*

Het deponeren van het huisvuil buiten de omgeving heeft als voordeel dat het minder arbeid vereist dan de meeste vormen van rechtstreekse recuperatie (men diende immers het huisvuil te sorteren omdat verschillende afvalproducten een verschillende eindbestemming hadden) en een lagere kostprijs heeft dan verbranding. De enige grote kost die men in principe heeft is de initiële aankoop- of huurprijs van een vuilnisbelt. In Aalst bleven deze kosten gedurende de hele eeuw relatief constant. De jaarlijkse huurkost van mestpleinen schommelde voor het gemeentebestuur steeds rond de 550 fr.²³³

Ondanks het economische voordeel, zijn er ook heel wat nadelen aan het storten verbonden. Beukens onderscheidde zeven nadelen aan het storten van huisvuil.

- Een eerste nadeel is de nood aan gronden. Het storten van vast afval heeft immers een grote oppervlakte nodig, die dan bovendien jarenlang niet kan worden gebruikt voor andere doelen zoals als ondermeer landbouw, woningbouw, nijverheid en dergelijke.
- Bovendien hebben deze gronden ook een beperkte draagkracht. Naargelang de hoeveelheid afval dat wordt gestort kan een stuk grond slechts enkele jaren dienst doen als mestplein.
- De gisting van afval, brengt een doordringende stank met zich mee. In bewoonde gebieden kan dit zorgen voor geuroverlast.
- Andere nadelen die aan het gistingsproces verbonden zijn, zijn de ontwikkeling van gistingsgassen in de ondergrond.
- Het gistingsproces is vervuilend indien er organische stoffen in het water terecht komen. Ook oppervlakte- en bodemwaters kunnen verontreinigd worden door infiltratie van water vanuit de afvalstoffen. In de 19de eeuw gebeurde het niet zelden dat fecaliën (stadsmest) op mestpleinen terecht kwamen. Het blootstellen van drinkwater hieraan, houdt een risico voor de volksgezondheid in. De ziekte van de 19de eeuw, cholera, wordt bijvoorbeeld door de orale-fecale weg verspreid.
- Tevens vormen vuilnisbelten een aantrekkingspool voor insecten en knaagdieren. Deze kunnen dan weer drager zijn van allerlei ziektes, wat gevaar op epidemieën met

²³³ Jaarverslagen: 1850 0- 1900

zich mee brengt.²³⁴ Bepaalde vogelsoorten zoals meeuwen en raven worden ook door dergelijke mestpleinen aangetrokken.

- Door het gisten van de afvalstoffen bestaat er ook een reële kans op spontane ontbranding. Hierdoor ontstaat een hinderlijke rook, met reëel gevaar van uitbreiding van de brand.²³⁵

Het Aalsterse stadsbestuur nam enkele bescheiden initiatieven om deze nadelen in te perken. Aanvankelijk waren deze vooral gericht op het afschermen van de mestpleinen van waterlopen. Al in de jaren 1850 bepaalde men dat een mestplein op een afstand van minstens 200 meter van een waterloop gelegen moest zijn. Het omwallen van mestpleinen diende om het afval te scheiden van het water in geval van overstroming (cfr. infra). Naar het einde van de 19de eeuw toe, kwam de aandacht te liggen op het ontsmetten van de mestpleinen.

Vanaf 1889 ging men in Aalst mestpleinen systematisch bewerken met kalkpoeder. Dit diende voornamelijk om vliegenplagen tegen te gaan. Het gemeentebestuur trok hiervoor jaarlijks een budget van 500 fr. uit.²³⁶ Tegen 1900 liep dit op tot 800 fr.²³⁷

3.3.3.2 *Locaties van mestpleinen*

Bij het oprichten van een mestplein dient men met verschillende factoren rekening te houden. Essentieel bij de oprichting van een mestplein is de economische transportafstand. Het leeuwendeel van de kosten bij de verwijdering van afvalstoffen gaat immers naar transport en ophaling. Deze kosten hangen voornamelijk af van het transportmiddel en de afstand tot de stortplaats. Hoe korter de afstand tussen de afvalvormer en de stortplaats, hoe lager de transportkosten zullen zijn. Het 'Van Maanen'-systeem creëert een bijkomende moeilijkheid. Na compostering dient de stadsmest immers als meststof naar het platteland te worden afgevoerd. Men dient aldus niet enkel rekening te houden met de afstand van de afvalvormer tot de stortplaats, maar ook met de afstand tot het platteland. Daarnaast spelen ook

²³⁴ Pest, paratyfus, hondsdolheid, ziekte van Weil, modderkoorts, mond-en klauwzeer, enz. kunnen door een drager worden overgebracht worden.

²³⁵ Buekens (A.), *Op. Cit.*, pp. 98-99.

²³⁶ SAA, Jaarverslag, Jaarrekening 1898.

²³⁷ SAA, Jaarverslag, Jaarrekening 1900.

bijkomende factoren, zoals bijvoorbeeld de toegankelijkheid tot het mestplein, een rol bij de bepaling van de economische kost van een mestplein.²³⁸

Een andere factor die meespeelt bij de keuze van een locatie voor een mestplein is de overlast. De hinder van een mestplein is rechtevenredig met de bevolkingsdichtheid. Normaliter zal een mestplein gelegen in een dichtbevolkt gebied, meer hinder veroorzaken dan een afgelegen mestplein. Ook de afstand tot watervoorzieningen moet mee in rekening genomen worden.²³⁹

Voorts dient men bij het oprichten van een mestplein, de capaciteit voor ogen te hebben. De keuze voor grote of kleine mestpleinen heeft belangrijke implicaties. Indien men opteert voor mestpleinen met een kleinere draagkracht, zal men meer mestpleinen moeten in richten om al het afval te kunnen opvangen. Dit heeft als voordeel dat de economische transportafstand kleiner is. Een nadeel echter is dat de hinder die dergelijke terreinen met zich meebrengen, zich meer over de stad verspreid. De keuze voor grotere terreinen, maakt dan weer centralisatie van de afvalverwerking mogelijk. De hinder van stank en ongedierte wordt zo beperkt tot één of enkele delen van de stad. De economische transportkost zal dan weer iets hoger liggen.²⁴⁰

Tot slot vormt de toekomstige bestemming van het terrein een belangrijke factor bij de organisatie van een stort. Mestpleinen richt men in principe op terreinen van een mindere economische waarde. Het oprichten van een mestplein impliceert dat er minimum 25 jaar lang niet meer op gebouwd mag worden. Na de ingebruikname van een grond als mestplein bevinden er zich immers gistingsgassen in de bodem. Door verdere afbraak van de afvalstoffen die zich onder de grond bevinden, kan er tevens geleidelijke verzakking van de bodem ontstaan. Vanaf vijftientig jaar na de opheffing van een mestplein, mogen er terug lichte constructies op gebouwd worden.²⁴¹

De economische waarde van een terrein wordt ondermeer bepaald door de bodemgesteldheid. Het gebruik van meersen en moerasachtige gebieden als stortplaatsen was hierdoor dan ook een gangbare praktijk in de 19de eeuw. Deze gronden konden door hun hoge vochtigheidsgraad vaak niet gebruikt worden voor bebouwing of landbouw. Door er een

²³⁸ Buekens (A.), *Op. Cit.*, p. 98.

²³⁹ *Ibidem*

²⁴⁰ *Ibidem*, p. 99.

²⁴¹ *Ibidem*.

mestplein op in te richten werden zo ook deze gronden, die anders mogelijk onbenut zouden blijven, gebruikt. Bovendien zorgt het storten van afvalstoffen gedurende een lange periode voor ophoping van de grond. Na dienst te hebben gedaan als stortplaats, kunnen moerasachtige gebieden hierdoor terug geschikt bevonden worden voor de landbouw. Daarenboven hebben moerasachtige gronden door inklinking een grotere draagkracht dan normale gronden. Hierdoor kan het mestplein langer in gebruik genomen worden.²⁴²

Naast de bodemkwaliteit, bepaalt ook de locatie de economische waarde van een grond. Gronden gelegen in de nabijheid van economische knooppunten zoals markten of waterlopen, zijn geschikt voor een meer vitale activiteit.²⁴³

Deze vier verschillende factoren hebben vaak tegengestelde belangen. Een mestplein gelegen in het centrum van de stad heeft zo een relatief lage economische afstandskost. Het terrein zal echter een hogere intrinsieke economische waarde hebben en dus meer geschikt zijn voor een andere invulling. Tevens zal door de hogere bevolkingsdichtheid meer hinder van het mestplein ondervonden worden. Een evenwicht vinden tussen bovengenoemde elementen is geen sinecure. Men dient het belang van al deze factoren zorgvuldig tegenover elkaar af te wegen. Het belang dat men aan bepaalde factoren toekent is sterk plaats- en tijdsgebonden. In verschillende periodes kan de nadruk zo op verschillende elementen komen te liggen (cfr. infra).

Voor de casus Aalst is het moeilijk na te gaan waar de vuilnisbelten precies gelokaliseerd waren omdat het bronnenmateriaal hieromtrent grotendeels in gebreke blijft. Dit geldt voornamelijk voor de eerste helft van de 19de eeuw. In het Ancien Régime en in de eerste helft van de 19de eeuw, werd het huisvuil en de straatdrek immers door stedelingen voor eigen profijt verzameld. Deze hielden vaak eigen mesthopen of mestputten bij. Hierdoor was er aanvankelijk voor de stad geen grote noodzaak om veel mestpleinen in te richten. Naarmate de hinder van individuele mesthoopjes toenam (cfr. supra), nam het belang van centrale locaties waar het stadsafval verzameld diende te worden aanzienlijk toe.

²⁴² Van Zon (H.), *Op. Cit.*, p. 158.

²⁴³ Buekens (A.), *Op. Cit.*, p. 100.

Wanneer de stad voor het eerst stedelijk georganiseerde terreinen voorzag om als mestplein te dienen is ons onbekend. Wel weten we dat de stedelijke overheden al van in het begin van de 19de eeuw werk maakten van het inrichten van mestpleinen. Dit blijkt immers uit het politiereglement uit 1824. Hierin stond dat “*iemand onder welkdanig voorwendsel en zal vermogen op de straat of wandeling, op de vesten of mestpleinen, op de wegen of andere publieke plaatsen van deze stad en onderhoorigen te maken eenigen put of gragt daar uit steken of wegnemen de steenen, russchen of gazons, aarde, zavel of andere voorwerpen hoegenaamd*”²⁴⁴. Dit is de vroegste verwijzing naar een mestplein die we hebben teruggevonden. Bovendien bevatten deze politieverordeningen ook het verbod om mest en andere vuiligheden op de openbare baan te verzamelen. Mesthoopjes op de openbare plaatsen, zoals dat vroeger legio was, waren voortaan verboden. Volgens artikel 35. van bovengenoemde regelgeving diende men het verzamelde stadsvuil te deponeren op plaatsen die door het stadsbestuur speciaal hiervoor werden aangewezen²⁴⁵. In de praktijk bleven het gebruik van kleine mesthoopjes door de stedelingen voortbestaan. Klachten van onwettelijke mesthopen op openbare plaatsen zijn immers ook na 1824 legio (cfr. supra).²⁴⁶

Ondanks het feit dat er al veel vroeger mestpleinen bestonden, dateert de eerste verwijzing naar een locatie van dergelijk mestplein pas uit 1837. Hier wordt melding gemaakt van de verplaatsing van een mestplein naar het Pestkerkhof.²⁴⁷

Tot 1784 was er een Pestkerkhof gelegen achter de werf op de plaats waar later respectievelijk de ‘Filature du Canal’ en ‘Post X’ zou komen te staan (cfr. Fig N° 1).²⁴⁸ Het terrein waarop dit kerkhof gelegen was, kwam in het begin van de 19de eeuw in handen van Jan Branteghem. In 1837 werd er een mestplein op opgericht met een oppervlakte van 28 aren en 40 centiaren. De reden achter de oprichting van een nieuw mestplein was dat het oude mestplein zijn draagkracht overschreden had.²⁴⁹ De locatie van het oorspronkelijke mestplein, is ons echter niet bekend. Ook is het niet geweten of het oorspronkelijke mestplein na 1837 verder in gebruik is gebleven.

²⁴⁴ SAA, MAA, Recueil des Règlements de la ville d’Alost (1825-1893), Nr. 11, f° 12.

²⁴⁵ SAA, MAA, Recueil des Règlements de la ville d’Alost (1825-1893), Nr. 11, f° 11.

²⁴⁶ Ghysens (J.), *Op. Cit.*, p. 53.

²⁴⁷ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 15, f° 122.

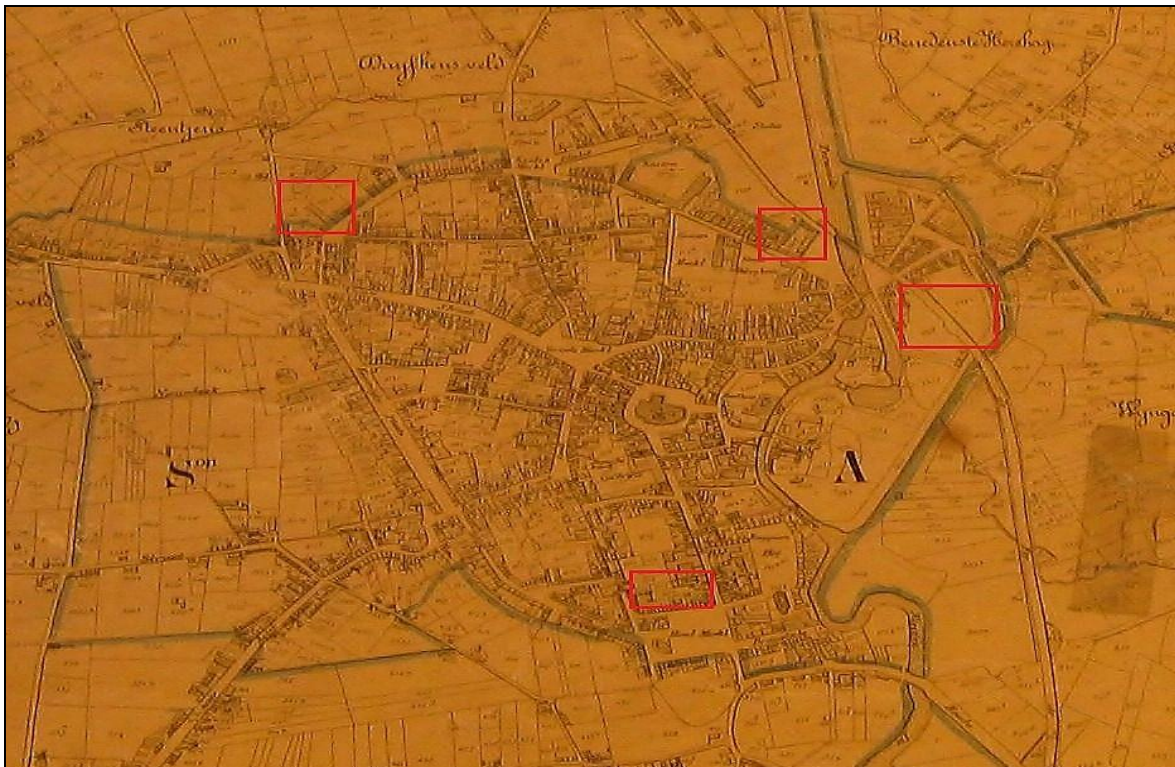
²⁴⁸ Ghysens (J.), *Op. Cit.*, p. 43.

²⁴⁹ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 15, f° 122.

In 1839 werden twee nieuwe mestpleinen opgericht. Een eerste werd opgericht op een terrein van 61 aren en 60 centiaren, gelegen tussen de Vrijheidstraat en Meuleschettestraat (cfr. Fig N° 2). De gemeente moest voor het gebruik van deze grond jaarlijks een som van 88,88 franken betalen. In de overeenkomst werd tevens bepaald dat vanaf 1 juli 1844 de oppervlakte van het mestplein met 5 aren en 8 centiaren in mindering gebracht zou worden. Dit stuk grond zou overgemaakt worden aan de ‘armenschool’ ter uitbreiding van diens tuin.²⁵⁰

Het tweede mestplein werd opgericht op een meers gelegen achter de eigendom van M. Bentem. Het genoemde mestplein kende een oppervlakte van 67 aren en 15 centiaren.²⁵¹ De exacte locatie van deze meers is ons onbekend.

In 1840 werd er nog een klein mestplein ter grootte van 1 are en 40 centiare opgericht tussen de Houtmarkt en de Pontstraat (cfr. Fig N° 3)²⁵². Er bestond ook nog een mestplein in deze periode aan de Hoge Vesten (cfr. Fig N° 4). Dit mestplein had een oppervlakte van 25 aren en 65 centiaren. De precieze oprichtingsdatum is ons niet bekend.²⁵³

Figuur 17: Lokalisatie mestpleinen 1^e helft 19de eeuw

²⁵⁰ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 15, f° 210.

²⁵¹ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 15, f° 210.

²⁵² SAA, Openbare Werken, Nr. 201.8.

²⁵³ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 18, f° 299.

In 1849 kwamen de mestpleinen gelegen aan de Houtmarkt en aan de Hoge Vesten, in opspraak. De 2de sectie van de gemeenteraad stelde voor om deze twee mestpleinen te sluiten. Ter vervanging zou het mestplein in de buurt van Meuleschettestraat met 40 aren worden uitgebreid en dienst doen als centraal mestplein. Dit voorstel lokte heel wat reacties uit in de gemeenteraad. Vrijwel iedereen stemde met de sluiting van de mestpleinen aan de Houtmarkt en de Hoge Vesten, in. Het voorstel om het mestplein aan de Meuleschettestraat als centraal mestplein in te richten, kende echter tegenstand. Gemeenteraadslid Cummont stelde voor dat er, ter vervanging van de twee mestpleinen, twee nieuwe mestpleinen moesten komen. Deze dienden gelegen te zijn respectievelijk buiten de Molenpoort en buiten de Brusselsepoort. Evit achtte dat de oprichting van slechts één depot moest volstaan ter vervanging van de twee andere mestpleinen. De mestpleinen aan de Houtmarkt en Hoge Vesten hadden immers samen slechts een oppervlakte van 27 aren en 5 centiareen. Gemeenteraadslid Dommer stemde dan weer in met het voorstel tot oprichting van één centraal mestplein. Uiteindelijk zou de gemeenteraad het voorstel van Cummont steunen.²⁵⁴

Er werd vermoedelijk geen navolging gegeven aan het genoemde voorstel. We hebben geen enkele aanwijzing terug gevonden dat in die periode twee nieuwe mestpleinen zijn opgericht in bovengenoemde gebieden. Het mestplein aan de houtmarkt werd vermoedelijk wel gesloten. Het mestplein aan de Hooge Vesten echter, zou zeker nog in gebruik zijn gebleven tot in 1852. Toen haalde dit mestplein wederom de politieke agenda in Aalst. Er zou in 1852 een nieuwe spoorlijn Aalst-Dendermonde worden aangelegd. Deze spoorweg zou door het genoemde mestplein lopen. Het mestplein op de Hooge Vesten moest aldus ontruimd worden vóór de werken aan de spoorlijn zouden aanvangen op 31 mei 1852. Men besliste dat er ter vervanging van dit mestplein, een nieuw mestplein moest worden ingericht. Om aan de noden van de stad te kunnen voldoen diende dit plein een oppervlakte van 15 aren te hebben. De praktische invulling van dit mestplein werd verder op de agenda achteruit geschoven.²⁵⁵ In de tussentijd werd al het stedelijk afval op het depot aan de Meuleschettestraat gestort. Uiteindelijk heeft men toch afgezien van het plan om een nieuw mestplein op te richten en

²⁵⁴ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 18, f° 299.

²⁵⁵ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 19, f° 252.

bleef het mestplein aan de Meuleschettestraat dienst doen als centraal depot.²⁵⁶ Vanaf 1854 werd de Meuleschettestraat hierdoor in de volksmond ‘Mestpleynstraet’ genoemd.²⁵⁷

In 1862 werd de initiële verpachting van de straatreiniging beslist. Tegelijkertijd werd door gemeenteraadslid Levionnois voorgesteld om het gebruik van de bestaande mestpleinen te herzien. Op de gemeenteraadszitting van 4 maart 1863 werd beslist om het mestplein aan de Meuleschettestraat te sluiten. Deze beslissing zou van kracht gaan op 1 oktober 1864. Ter vervanging werd een nieuw mestplein ingericht. Het mestplein was gelegen aan het begin van de Osbroekstraat en was eigendom van gemeenteraadslid De Windt. De gemeente moest hiervoor jaarlijks een bedrag van 200 franken aan De Windt betalen.²⁵⁸

Er werd tevens voorgesteld om een tweede mestplein in te richten aan de Gentsepoort. Vanwege de uitgaven verbonden aan het uitbesteden van het reinigen van de straten, heeft men besloten hier toch van af te zien en het op één enkel mestplein te houden: *“mais un presence des fonds que vous avez votés pour le nettoyage des rues, votre section croi à la possibilité de parvenir a faire enduire just une seule plaine toutes les boues de la ville le sarait une question de propreté et de salubrité et une économie en meme temps”*.²⁵⁹ Om de overgangperiode vlotter te doen verlopen werd besloten een tijdelijk mestplein op te richten aan de Molenpoort dat slechts gedurende één jaar in gebruik zou blijven.²⁶⁰

De lokalisatie van de mestpleinen verloopt iets eenvoudiger na 1863 dankzij de bron *commodo et incommodo*. Het decreet van 15 oktober 1810 bepaalde dat voor de oprichting van *“manufactures qui répandent une odeur insalubre et incommode”* voortaan de toestemming van de overheid nodig was. Naargelang de hinder die ze voortbrachten, werden industriële activiteiten in drie klassen onderverdeeld, waarvoor respectievelijk de goedkeuring van de Raad van State, de Bestendige deputatie en het gemeentebestuur nodig waren. Volgens het KB van 29 januari 1863 kon de oprichting van een ‘gevaarlijk, ongezond of ongemakgevend gesticht’ van klasse 1 en 2 enkel geschieden mits de goedkeuring van de bestendige deputatie van de Provincie.²⁶¹

²⁵⁶ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 20, f° 230.

²⁵⁷ Ghysens (J.), *Op. Cit.*, p. 247.

²⁵⁸ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 18, f° 113.

²⁵⁹ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 18, f° 113.

²⁶⁰ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 21, f° 113.

²⁶¹ Pasinomie, 1863, p. 50.

De gemeentelijke overheden waren hier belast met het onderzoek van commodo et incommodo: een openbaar onderzoek naar de eventuele voor- en nadelen van de oprichting, waarbij omwonenden bezwaren kenbaar konden maken.²⁶² Dit onderzoek vormde, samen met het verslag van de provinciale technische dienst, de basis waarop de bestendige deputatie zijn oordeel vormde, Ondanks het feit dat het onderzoek van commodo et incommodo al sinds 1810 een gangbare praktijk was, vinden we onderzoeken naar bewaarplaatsen van slijk en vuilnis pas terug in de tweede helft van de 19de eeuw. Mestpleinen kwamen pas met de Koninklijke Besluiten van 1849 en 1863 in de hoogste categorie ‘der gevaarlijke, ongezonde of ongemakgevende gestichten’ (respectievelijk 1. en 1a.).²⁶³ Op basis van deze bron hebben we drie mestpleinen, die zijn opgericht tussen 1889 en 1890, kunnen lokaliseren.

Figuur 18: Depots voor modder en slijk 1889-1890 op basis van commodo et incommodo.

Op 31 oktober 1888 werd een pachtovereenkomst aangegaan met weduwe Cumont-De Craecke om een stuk meers gelegen aan de Nieuwstraatpoort te Aalst-Schaarbeek (kadaster sectie C, nummers 1143, 1144 en 1134) te huren om als depot voor modder en slijk te gebruiken. Hiervoor zou jaarlijks een som van 200 fr. worden betaald. Deze meers deed

²⁶² Vander Mijnsbrugge (K.), De Aalsterse industriële ontplooiing aan de hand van de bron ‘commodo et incommodo’: een studie van de maatschappelijke perceptie en de historische vervuiling, 2001, p. 22.

²⁶³ SAA, MAA, Commodo et Incommodo, Nr. 300.

vroeger dienst om Canadabomen (euramerikaanse populieren) op te kweken. In de pachtovereenkomst werd een regeling voor deze populieren ingevoegd. De populieren die aan de rand van het terrein stonden mochten niet worden verwijderd en bleven ter beschikking van weduwe Cumont-De Craecke. De stad was vrij om de overige 64 bomen te verwijderen, mits een vergoeding te betalen van 1,50 fr. het stuk. Tevens werd er in de overeenkomst bepaald dat de grondbelastingen van het terrein ten laste zijn van de stad. De pachtovereenkomst ging vanaf 1 januari 1889 in en gold voor een periode van 9 jaar.²⁶⁴

Indien het stadsbestuur vroeger van zijn pacht zou willen afzien, kon dit mits een opzegtermijn van zes maanden. Tevens moest de stad bij het verstrijken van de pachtovereenkomst het mestplein “*zuiveren van alle vuilnisse*”. Schepen van openbare werken Borreman vroeg zich in de gemeenteraad af wat hieronder juist verstaan werd. Na jarenlang gebruik van een stort hoopt de bodem zich immers op. Deze ophoping kan tot wel twee à drie meter oplopen. Sloeg het “*zuiveren van alle vuilnisse*” op al het vuilnis, dus ook de ondergrondse afvalstoffen die deze ophoping veroorzaakte of diende enkel de hoopjes vuilnis die op de oppervlakte lagen weggenomen worden? De gemeenteraad bepaalde dat enkel dit laatste vereist was.²⁶⁵

Een tweede mestplein werd op 7 oktober 1889 opgericht op een terrein van dertig aren meers gelegen aan de Asserendries te Aalst-Schaarbeek (kadaster sectie C. nummer 651). Dit terrein huurde de stad voor 200 fr. van Camiel de Schaepdrijver.²⁶⁶ De provinciegouverneur drong er echter op aan, op aanraden van de hoofdingenieur van de provinciale technische dienst, om het mestplein al vanaf het perceel met kadasternummer 650 sectie C. te laten aanvangen. De gemeente diende hiervoor de nodige regelingen te treffen met De Clippele, die de eigenaar was van dit perceel.²⁶⁷ Op 28 juli 1890 zou dit mestplein worden uitgebreid met het aanpalende terrein met kadasternummer 654 (sectie C.). Hiervoor moest jaarlijks 71 fr. extra betaald worden. De pachtovereenkomst gold voor een termijn van zevenentwintig jaar. Ook hier werd de bepaling toegevoegd dat de stad verplicht was al het vuilnis weg te nemen na beëindiging van de pachtovereenkomst.²⁶⁸

²⁶⁴ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 27, f° 301.

²⁶⁵ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 27, f° 302.

²⁶⁶ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 28, f° 71.

²⁶⁷ SAA, MAA, Commodo et Incommodo, Nr. 300.

²⁶⁸ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 28, f° 143.

Ten slotte werd er een mestplein opgericht op dertig aren meers van Eduard Van den Smissem in de Burgemeesterstraat te Aalst-Mijlbeke (kadaster sectie F. nummer 925). De pachtovereenkomst nam ingang op 1 januari 1990 voor een termijn van 27 jaar. Jaarlijks ontving Eduard Van den Smissem hiervoor 150 fr.²⁶⁹

In de onderzoeken van commodo et incommodo werd klacht ingediend bij twee aanvragen tot oprichting van een modder en slijkdepot. Bij de oprichting van het modder en slijkdepot gelegen aan de Nieuwstraatpoort werd een collectieve klacht in briefvorm neergelegd bij het stadsbestuur die door 183 personen ondertekend was.

De klacht luidde als volgt: *“Mijne heeren, De ondergeteekende nemen de eerbiedige vrijheid te vertonen dat zij even hebben vernomen door het begin der werken, dat een ontwerp door het stadsbestuur zoude genomen zijn om een mestplein te brengen aan de Nieuwstraatpoort, op den eigendom toebehoorende aan Madame weduwe Cumont, geburen de Craecker, bekend ten kadaster C. N° 1145. Daar zij voorzien dat daardoor ziekten zouden kunnen veroorzaakt worden in de talrijke huishoudens zich bevindende in de nabijheid van dit plein, richten zij zich tot ons uw om daaraan geen gevolg te willen geven, zoo wel te meer dat het voorzgd plein zich bevindt in het zuiden der stad, dat door den wind de slechte reuken in de stad zullen overgebracht worden, het welk voor onvermijdelijk gevolg zal hebben gevaarlijke ziekten mede te slijpen. Het is om die gevaarlijke gevolgen te vermijden, dat de ondergetekende uw eerbiedig verzoeken eene ander plaats daar toe te beschikken”*²⁷⁰

De voornaamste argumenten die men aanhaalt tegen de oprichting van een mestplein hebben betrekking tot reukoverlast en besmettingsgevaar voor ziektes. Beiden worden bovendien, geheel in de geest van de miasmentheorie, aan elkaar gekoppeld. De miasmentheorie stelt dat ziektes veroorzaakt worden door dampen (miasma's genoemd) die uit vervuilde waterlopen, bodems of rottend vuil opstegen. Stank werd gezien als een indicator dat dergelijke miasma's aanwezig waren in de lucht.²⁷¹ Met de opkomst van de bacteriologie na 1883 werd deze theorie ontkracht. Men kon aantonen dat het niet miasma's waren maar bacteriën die ziektes verwekten. (cfr. Supra) Opmerkelijk is dat deze klacht werd ingediend in 1888. De nieuwe bevindingen van de bacteriologie waren aldus al bekend. Toch getuigt deze klacht nog van

²⁶⁹ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 28, f° 88.

²⁷⁰ SAA, MAA, Commodo et Incommodo, Nr. 300.

²⁷¹ Bogaert (D.) *Op. Cit.*, p. 20.

een sterke beïnvloeding door de miasmentheorie. Dit wijst op een trage overdracht van informatie en het gebrek aan beschikbaarheid van diezelfde informatie voor alle lagen van de samenleving.

Lucia Wynandt, landbouwster te Aalst, diende een mondelinge klacht in tegen de oprichting van een mestplein op het perceel met kadasternummer 654 sectie C gelegen aan de Asserendries. Haar voornaamste bezorgdheid was dat het mestplein haar eigendom zou verontreinigen en dat bijgevolg de waarde van de grond zou dalen: *“het daarstellen van eene mestplein nevens haren eigendome te Aelst Schaerbeek, den omtrek van het te makene mestplein zal verongezonden, de daaromtrent gelegen landen onreinig maken en bijgevolg de verkoop ene huurwaarde der goederen verminderen.”*²⁷²

Verder werd er een collectieve klacht neergelegd door Lou Loven, Amarris d'Hondt en Egedwin Crauker. *“om rede dat hunne landen er zullen aanpalen en aldus ten gevolge dezer nabijheid vele schaden zullen, te onderstaan hebben, door de vuilnissen, steenen, enz. welke er zich zullen op verspreide, verders heeft de baan welke naar het mestplein zal leiden slechts drie meters en de kruiwagens der landbouwers zullen zich elkanders niet kunnen kruisen, de landen zullen dus noodzakelijk doorkruist worden”*²⁷³. De stad heeft hierop beslist dat enkel wagens die niet groter waren dan kruiwagens, het mestplein mochten betreden.²⁷⁴

Ten slotte heeft ook Lem De Caen, bankier te Aalst, zich verzet tegen de aanleg van een mestplein op het genoemde perceel. Hij had bezwaren tegen de aanleg van een geplaveide weg die noodzakelijk is om het mestplein te kunnen bereiken. Waters die normaal in de grond zouden sijpelen, zouden via deze weg naar zijn eigendom kunnen worden afgeleid. Het ging hier niet alleen om regenwater, maar ook om water afkomstig van het mestplein zelf. Bovendien vreesde hij dat allerlei afvalstoffen op het aanpalend perceel terecht zouden komen.²⁷⁵

Het onderzoek van commodo et incommodo naar de oprichting van het mestplein gelegen aan de Burgemeesterstraat (kadasternummer 925, sectie F.) verliep zonder enige tegenkanting van de omwonenden. Na positief advies van de PMC en de provinciale technische dienst, keurde

²⁷² SAA, MAA, Commodo et Incommodo, Nr. 288, f° 290.

²⁷³ SAA, MAA, Commodo et Incommodo, Nr. 288, f° 291.

²⁷⁴ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de schepenbank, Nr. 190, f° 379.

²⁷⁵ SAA, MAA, Commodo et Incommodo, Nr. 288, f° 303.

de provinciegouverneur het ontwerp van oprichting goed. Wel werden enkele voorwaarden toegevoegd waaraan het mestplein moest voldoen. Deze voorwaarden waren:

- Het mestplein moet volledig afgesloten worden en omringd worden met een gracht. Deze bepaling heeft als doel de bodem droog te maken en zo schadelijke uitwasemingen te verminderen.
- Met hetzelfde doel moet de bodem van het mestplein opgehoopt worden om te vermijden dat in geval van overstromingen, afval in de gracht zou terecht komen en daar uitwasemingen zou veroorzaken.
- De voet van de helling van het mestplein dient ten minste een meter van de reglementaire hoogte van de glooiing van de Wijngaardbeek te worden gehouden.
- Men moet zo veel mogelijk trachten de afvalstoffen als meststof van de hand te doen. Gedurende de zomermaanden dient hiertoe een extra inspanning gedaan te worden.
- Het gemeentebestuur dient de verschillende toegangen naar het mestplein te bewaken waarbij er moet op toegezien worden dat de buurtweg, die daarheen leidt, in goede staat van reinheid verkeert.²⁷⁶

In de eerste twee bepalingen merken we opnieuw een duidelijke beïnvloeding van de miasmentheorie. Men tracht met deze maatregelen immers schadelijke uitwasemingen te beperken. Dit kan er op wijzen dat de nieuwe bevindingen van de bacteriologie mogelijk ook nog geen ingang gevonden hadden bij de bovenste lagen van de bevolking.

Als we kijken naar de locaties van mestpleinen in de 19de eeuw te Aalst merken we twee duidelijke evoluties. Allereerst merken we dat naarmate de eeuw vordert, de mestpleinen steeds meer buiten de stad komen te liggen. In de eerste helft van de 19de eeuw waren de mestpleinen allemaal gelegen binnen de stadskern. Aalst telde mestpleinen aan de Hoge Veste, de Werf, de Houtmarkt en de Meuleschettestraat. Deze locaties bevonden zich naar de

²⁷⁶ SAA, MAA, Commodo et Incommodo, Nr.300.

rand van de stadskern toe, in wat toen de minder gegoede delen van de stad waren. Omstreeks het midden van de 19de eeuw merken we een kleine verschuiving in de richting van de stadsrand. Het centrale mestplein aan de Meuleschettestraat was al een eerste opzet hiertoe. In de jaren 1860 richtte men ook mestpleinen in aan de Osbroekstraat en aan de Molenpoort. De Gentsepoort werd tevens vernoemd als mogelijke locatie voor een mestplein. In een laatste fase die aanvangt op het einde van de jaren 1880, kwamen de mestpleinen dan weer volledig buiten de stadspoorten te liggen.

De verschuiving van mestpleinen naar gebieden buiten het centrum, heeft ongetwijfeld te maken met het statuut van klasse 1 van ‘gevaarlijke, ongezonde of ongemakgevende gestichten’ dat mestpleinen omstreeks het midden van de 19de eeuw toegewezen kregen. Dergelijke gestichten van klasse 1 waren wettelijk verplicht om zich niet in dichtbevolkte gebieden te vestigen.²⁷⁷ In principe voldeed de verschuiving naar de stadsrand rond het midden van de 19de eeuw al aan de wettelijke eisen die gesteld werden.

Toch merken we naar het eind van de 19de eeuw nog een verdere verschuiving naar terreinen gelegen buiten de stad. Over de oorzaken van deze verschuiving kan enkel gespeculeerd worden. Vermoedelijk speelde de hinder die dergelijke mestpleinen veroorzaken een grote rol in de beslissing om ze naar het ommeland te verplaatsen. Een mogelijke verklaring kan gevonden worden in de demografische groei en de stadsuitbreiding die zich in de 19de eeuw voordeed. De demografische groei leidde immers niet enkel tot een stijging van de bevolkingsdichtheid aan de stadsrand, het zorgde er tevens voor dat men aan de terreinen in de stad een meer nuttige invulling kon geven dan een functie als stortplaats. In het zog van de industrialisatie, werden steden immers geplaagd met een sterke demografische toename. Het ging hier vooral om plattelandbouwers die hun geluk in de stad wensten te beproeven. Deze enorme demografische toename creëerde een ware woningnood. Dit gaf dan weer aanleiding tot sterke grondspeculatie. De meeste braakliggende gronden vonden hiermee een nuttigere invulling als bouwgrond voor beluiken.²⁷⁸

Louis Paul Boon schreef hierover: *“huisjesmelkers bouwden in aller haast nog grauwer en afschuwelijker buurten, buiten de stadskern. Het waren de troosteloze wijken van de Geraardsbergse Straat, van de moeraswijken in de Osbroeck, van de door iedereen gemeden*

²⁷⁷ SAA, MAA, Commodo et Incommodo, Nr. 300.

²⁷⁸ Vandeweghe (E.) *Op. Cit.*, p. 52.

*buurten der Hoge Vesten, Moorselbaan, Binnenstraat en Rapenstraat.*²⁷⁹ Niet toevallig waren dit de buurten waar de mestpleinen waren gelegen.

Ook de evolutie van het materiaal van de stedelijke reinigingsdiensten, kan een factor geweest zijn in deze verschuiving. In de tweede helft van de 19de eeuw wint het gebruik van paardenkarren immers op het gebruik van handkarren. Dit zorgt voor een daling in de economische afstandskost, waardoor de mestpleinen verder mochten liggen. We dienen hier wel op te merken dat het hier echter louter om speculaties gaat. Het bronnenmateriaal blijft hierover in gebreke.

Bovendien merken we omstreeks het midden van de 19de eeuw een duidelijke tendens tot centralisatie. Aanvankelijk telde Aalst verschillende mestpleinen die in grootte konden variëren van kleinschalig (vb. Houtmarkt), tot grootschalig (vb. Werf). In de jaren 1850 werd dit alles herleid tot één centraal mestplein aan de Meuleschette. Dit terrein zou dan weer door één enkel terrein in de Osbroekstraat worden opgevolgd. De vraag is echter of het voor de casus Aalst gaat om een bewuste keuze tot centralisering. Aanvankelijk had men immers gepland om een ander mestplein op te richten ter vervanging van die gelegen aan de Houtmarkt en aan de Hoge Vesten. Dit is er echter nooit van gekomen.

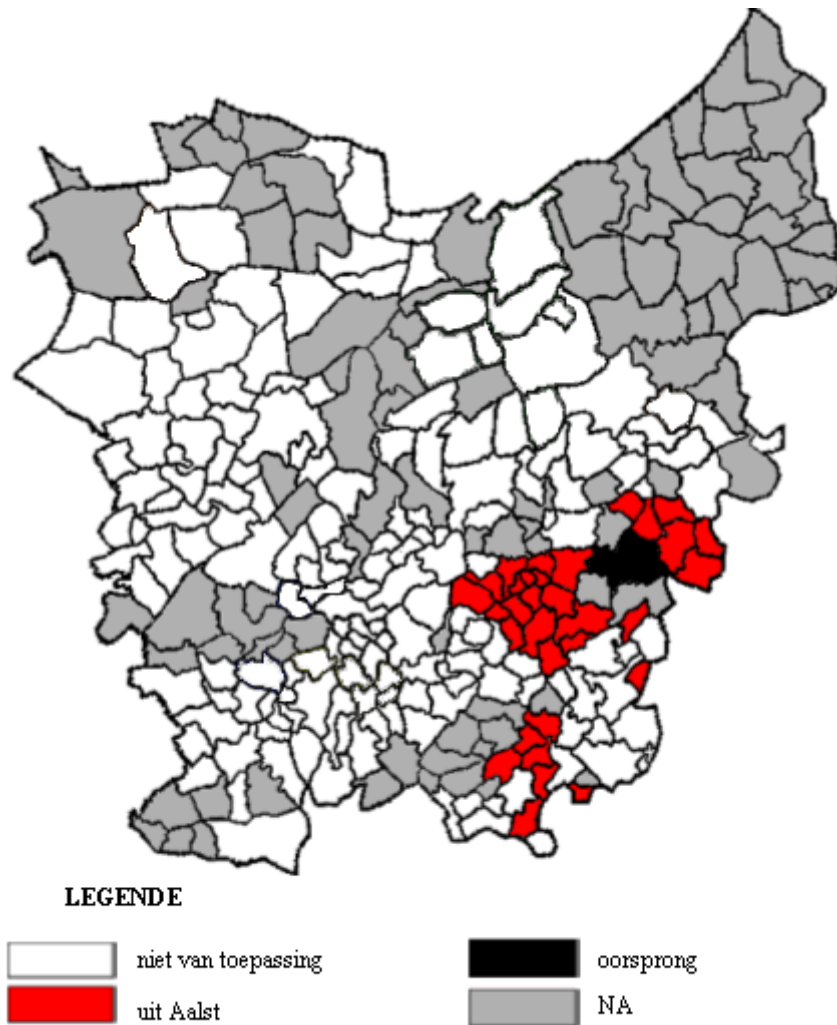
4 Het transport en de verspreiding van de stadsmest.

De stadsmest werd doorverkocht en afgevoerd naar het omliggende platteland om te dienen als bemesting. Debaenst heeft op basis van kadastrale expertises de verspreidingsradius van de belangrijkste Oost-Vlaamse mestproductiecentra in het eerste kwart van de 19 eeuw, bestudeerd. Op basis hiervan weten we ongeveer waar overal in Oost-Vlaanderen men mest uit Aalst aanvoerde.

Voor bepaalde gemeenten waren er geen kadastrale expertises voorhanden. We beschikken voor deze gemeenten dan ook niet over gegevens van de afkomst van de bemesting. In het

²⁷⁹ L.P. Boon, *Pieter Daens of hoe in de negentiende eeuw de arbeiders van Aalst vochten tegen armoede en onrecht*, 1971, p. 40.

arrondissement Aalst betreft het hier Oordegem, Smetlede, Impe, Hofstade, Elene, Nieuwerkerken, Erembodegem en Aspelare.²⁸⁰

Figuur 19: verspreidingsradius van de Aalsterse stadsmest²⁸¹

Allereerst moeten we opmerken dat het hier gaat om alle meststoffen die men in Aalst heeft aangekocht. Stadscompost maakte hier een belangrijk deel van uit. De expertise van de gemeente Herderssem vermeldde zo expliciet dat de door hen uit Aalst aangekochte meststoffen bestonden uit *'fumier de rues'*.²⁸² De stadsmest gaat echter over meer dan stadscompost alleen. Naast het gewone stadscompost was ook de stadsbeer (cfr. infra) een dankbare meststof in de landbouw (cfr. infra). Ook afvalstoffen uit de nijverheidsector vonden gemakkelijk hun weg naar het platteland.

²⁸⁰ Debaenst (B.), *Op. Cit.* in: < http://www.ethesis.net/faecologie/faecologie_hfst_4_3.htm>

²⁸¹ *Ibidem.*, In: < http://www.ethesis.net/faecologie/faecologie_hfst_4_3.htm>

²⁸² *Ibidem.*, In: < http://www.ethesis.net/faecologie/faecologie_hfst_4_3.htm>

In Aalst vormden de brouwers zo één van de voornaamste leveranciers in meststoffen uit de nijverheidssector. Ook slachtafval, vermengd met stro en kruiden was een zeer geliefde meststof. Verder konden tal van afvalproducten uit de nijverheid dienen als bemesting: visafval, lijn, leder, assen, suikersedimenten, enz. Om het met de woorden van de Duitse agronoom Koch te zeggen: “*nichts, was nur immer zur Vermehrung der Fruchtbarkeit der Erde etwas beytragen kann, wird von diesem auf den Ackerbau so erpichten Volke übersehen*”.²⁸³

Een tweede opmerking die gemaakt dient te worden is dat overlappingsen met andere centra's van mestproductie mogelijk zijn. Zo werd in de verspreidingsradius van Aalst ook mest afgezet uit Geeraardsbergen (enkel in Smeerebbe-Vloersegem), Gent (enkel in Vlierzele), Dendermonde (in Wieze en Herdersem), Henegouwen (in Moerbeke, Grimminge, Waarbeke, Voorde en Schendelbeke) en uit Melle/Kwatrecht (in St.-Lievens-Houtem, Borsbeke, Letterhoutem, Ressegem, Vlekkem, Ottergem, Erondegem, Erpe, Bambrugge, Herdergem, Kerksken, Waarbeke, Viane, Smeerbeke- Vloersegem, Voorde en Okegem). Ook uit andere provincies, en zelfs uit Holland, werden meststoffen aangevoerd.²⁸⁴

De berekening van de hoeveelheid stadsmest die er vanuit de stad naar het platteland werd verscheept, is geen sinecure. Verschillende auteurs hebben hier al een schatting van gemaakt. J. Girardin meende zo dat een gemiddelde persoon jaarlijks genoeg mest produceerde om er één are landbouwgrond volledig mee te bemesten. Aalst zou dan aan het begin van de 19de eeuw met haar ca. 11.000 inwoners zo'n 11.000 are grond van mest kunnen voorzien. Men dient weinig waarde te hechten aan deze schatting. Deze is immers volledig gebaseerd op empirische vaststellingen en niet op absolute gegevens.

Bovendien wordt geen rekening gehouden met het feit dat niet al het afval als meststof werd gebruikt. Berekeningen en schattingen van andere auteurs bieden ons evenmin soelaas. Allen zijn ze gebaseerd op te vage beginselen. De Baenst schatte de minimale stedelijke mestproductie op een jaarlijkse productie van zo'n één ton per drie inwoners. Voor Aalst zou dit voor het begin van de 19de eeuw neerkomen op zo'n 3.500 ton stadsmest per jaar. Hij baseerde zich hiervoor op gegevens over de hoeveelheden van over water getransporteerde stadsmest (zowel stadsvuil als beer) uit Brugge. Daar stadsmest ook over land werd

²⁸³ *Ibidem*, in: <http://www.thesis.net/faecologie/faecologie_hfst_2.htm>

²⁸⁴ *Ibidem*, in: <http://www.thesis.net/faecologie/faecologie_hfst_4_3.htm>

getransporteerd gaat het hier over een absoluut minimum.²⁸⁵ Over de totale hoeveel stadsmest blijven we in het ongewisse. Daar geen enkele kwantificering van de stadsmest die we zijn tegengekomen aan een wetenschappelijk karakter voldoet, menen wij dat het verstandig is om dan ook geen uitspraak te doen over de omvang van de productie van stadsmest.

Het stadsbestuur stond niet in voor het transport van de meststoffen naar het platteland. Dit diende door kooplieden in meststoffen of landbouwers zelf georganiseerd te worden. Het transport van de meststoffen gebeurde zowel over het land als over water. De mogelijkheid om relatief grote hoeveelheden in één keer te transporteren maakte van schepen een geliefd en een relatief goedkoop transportmiddel. Vooral voor lange afstanden haalt men een financieel voordeel uit het transport via waterlopen. Ook in Aalst werden boten gebruikt voor het transport van stadsmest. In de kadastrale expertise van Kerksken bevindt zich zo de mededeling “*le fumier d’Alost y arrive pas bateau*”. Het transport over water verklaart dan ook de relatief grote verspreidingsratio van de Aalsterse stadsmest. De verder afgelegen gemeentes zoals Moerbeke, Viane, Grimminge, Voorde, Smeerebbe-Vloersegem, Schendelbeke en Waarbeke, bevinden zich dan ook allen langs de Dender.²⁸⁶

De gemeenten gelegen in de nabijheid van Aalst werden dan weer bevoorrad door paardenkarren. Het nadeel van dit transportmiddel is dat zij slechts een beperkte lading kunnen vervoeren. De draagcapaciteit verschilt natuurlijk van mestkar tot mestkar. F. Coperloos schatte het gewicht van een doorsnee mestkar op een achthonderd tot duizend kilogram, afhankelijk van de velgbreedte. Als gemiddelde nam hij een gewicht van negenhonderd kilogram. Ook de Duitse Agronoom Schwerz raamde het gewicht van de gemiddelde mestkar op zo’n negenhonderd kilogram. B.H Schlicher Van Bath en J. L. Van Aelbroeck namen dan weer zevenhonderdvijftig kilogram als gemiddelde gewicht. Of een mestkar nu zevenhonderd of negenhonderd kilogram weegt, doet er eigenlijk weinig toe. Het punt is dat men via mestkarren slechts beperkte hoeveelheden mest per keer kan vervoeren. Daarenboven was de bevoorrading via landwegen ook sterk afhankelijk van de toestand van de wegen. Dit maakt transport over het land gemiddeld iets duurder dan over het water. Aan

²⁸⁵ *Ibidem*, in: < http://www.thesis.net/faecologie/faecologie_hfst_4_1.htm>

²⁸⁶ *Ibidem*, in: < http://www.thesis.net/faecologie/faecologie_hfst_4_3.htm>

het begin van de 19de eeuw zou de prijs van een mestkar in Oost-Vlaanderen schommelen rond de één à twee frank.²⁸⁷

De mestkarren waren gebonden aan dezelfde voorschriften als het materiaal van de reinigingsdiensten en beerruimers van de stad. Ze moesten aldus waterdicht zijn en in goede staat onderhouden worden. In geen geval mocht mest op de openbare weg terecht komen.²⁸⁸

²⁸⁷ *Ibidem*, in: < http://www.ethesis.net/faecologie/faecologie_hfst_4_2b.htm >

²⁸⁸ SAA, MAA, Recueil des Règlements de la ville d'Alost (1825-1893), Nr. 11, f° 11.

DEEL III: HUISHOUELIJK AFVALWATER EN FECALIËN

1 Inleiding

De meest toonaangevende theorie over de verspreiding van ziektes was de miasmentheorie. Deze theorie ging ervan uit dat ziektes veroorzaakt werden door schadelijke dampen, miasma's genaamd. Deze dampen zouden ondermeer uit fecaliën en vervuild water opstijgen. In 1848 werd Aalst, net als de rest van Vlaanderen, geteisterd door de cholera epidemie. Ook in de jaren 1854, 1866 en 1892 heeft cholera slachtoffers gemaakt in Aalst. De vrees voor de verspreiding van deze en andere ziektes die hiermee gepaard ging, heeft in de tweede helft van de 19de eeuw geleid tot een hele resem aan maatregelen die de vorming van zogenaamde schadelijke dampen moesten beperken. Deze maatregelen varieerden van het overdekken van waterlopen tot het uitbreiden van sanitaire voorzieningen. Veel aandacht ging uit naar de realisatie van een snelle afvoer van fecaliën en huishoudelijk afvalwater, wegens de associatie hiervan met Miasmen.

Met de opkomst van de bacteriologie zou de aandacht voor huishoudelijk afvalwater en fecaliën enkel toe nemen. Robert Koch ontdekte immers dat de Vibrio Cholera bacterie via orale-fecale weg verspreid wordt. De bacterie komt dus via het drinkwater in het lichaam terecht. Via de stoelgang kan de bacterie ander drinkwater besmetten en zo andere slachtoffers maken.²⁸⁹ Ook tyfus wordt op dezelfde wijze verspreid.²⁹⁰ Het afschermen van het drinkwater en het verzekeren van een hygiënische afvoer van fecaliën waren essentieel in de strijd tegen de verspreiding van besmettelijke ziektes zoals cholera en tyfus. De Belgische overheid was zich dan ook goed bewust van de gevaren van besmet drinkwater: *“de verontreiniging van het drinkwater is eene der voornaamste oorzaken van de verschijning en de uitbreiding van zekere aanstekelijke ziekten, die besmettelijk kunnen worden. [...] Het [is] meest altijd genoeg het gebruik van 't verdacht water te staken, om aanstonds de ontwikkeling der ziekte tegen te gaan.”*²⁹¹

²⁸⁹ Speck (R.), “Cholera”, in: Kiple (K.) (ed.). *The Cambridge World History of Human Disease*, 1993, p.643.

²⁹⁰ Lebaron (C.W.), Taylor (D.W.), “Typhoid fever”, in: *The Cambridge World History of Human Disease*, 1993, p. 1072.

²⁹¹ De Schepper (G.), *Op. Cit.*, p. 11.

2 Huishoudelijk afvalwater

*“It was a habitat of stagnant waters and steaming marshes and fetid cesspits, [...] It was, we now can see, a habitat in which the microorganisms of disease thrived”*²⁹²

2.1 Afvoer van het huishoudelijk afvalwater naar diverse afwateringskanalen

De afvoer van huishoudelijk afvalwater naar riolen, waterlopen of zinkputten was in de 19de eeuw vaak een heikel punt. Voor gebouwen gelegen aan de Dender waren er weinig problemen. Deze konden het huishoudelijk afvalwater rechtstreeks in de rivier lozen. Ook grachten werden veelvuldig als afwateringskanaal gebruikt. Door het lozen van het afvalwater raakten deze grachten echter vaak verontreinigd. Zo vonden we een verwijzing naar *“eene gracht die eene ware riool uitmaakt”* terug.²⁹³ Ook verzekerden vele huishoudens de waterafvoer via zinkputten.

Niet alle huizen hadden rechtstreeks toegang tot dergelijke afwateringskanalen. De meerderheid van de inwoners van Aalst lieten aan het begin van de negentiende eeuw het huishoudelijk afvalwater gewoon via de straat weglopen: *“Het vuilwater wordt buiten gegoten en loopt goed weg”*.²⁹⁴ De meeste huizen waren dan ook ten minste twee el van elkaar verwijderd zodoende dat het water vlot door de bijgangen kon stromen.²⁹⁵ In het politiereglement van 1824 werd het lozen van afvalwater uit het venster op straat verboden: *Niemand zal mogen werpen buiten zijne vensters komende ter publieke baan, zoo bij dage als bij nagte eenig water, pis, drek of andere onreinigheden ofte vuiligheden.*

Naarmate de eeuw vorderde zou men gebruik gaan maken van goten om de waterafvoer te verzekeren. In de tweede helft van de 19de eeuw maakte men werk van de uitbouw van een rioleringsstelsel in het stadscentrum. Dankzij deze riolen hoefde de afwatering niet meer via open goten of via de straat te gebeuren. Het water liep voortaan via verbindingsgoten of verbindingsbuizen van de woning naar de riool. Indien dergelijke verbindingsgoten nog niet voorhanden waren, werden de inwoners verplicht om deze aan te leggen. Men was wel zelf

²⁹² Riley (J.), *Op. Cit.*, p. X.

²⁹³ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van het Schepencollege, Nr. 191, f° 264.

²⁹⁴ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van het Schepencollege, Nr. 188, f° 637.

²⁹⁵ Veillefon (S.). *Op. Cit.*, p.57.

verantwoordelijk voor de kosten van de installatie en het onderhoud van deze afwateringsbuizen. Bovendien moesten deze afwateringsbuizen voldoen aan alle voorwaarden die de stadsarchitect zou opleggen.²⁹⁶ Zo werd op 26 juli 1881 een aanvraag ingediend om een onderaardse verbindingsgoot op te richten aan de Burcht.²⁹⁷ De stadsarchitect kende de aanleg van deze goot goed indien de goot aan volgende voorwaarden zou voldoen:

- De goot moest uit metselwerk worden opgebouwd.
- De goot mag voor niets anders dienen dan voor de afvoer van regen- en afvalwater.
- De werken moesten worden uitgevoerd op een manier waarbij de doorgang van de straat niet verhinderd zou worden. In de nacht moeten de werken met een lantaarn verlicht worden en met een beschutting worden afgeschermd.
- Na het plaatsen van de onderaardse goot moet de grond boven de goot aangestampt worden.
- Het deel van de straat en de bijgang, waar de goot zich bevindt, moet opnieuw gekasseid worden. Het onderhoud hiervan viel gedurende twee jaar ten koste van de eigenaar van de goot.²⁹⁸

Ook de Hoge Gezondheidsraad raadde het gebruik van dergelijke ‘door metselwerk gesloten waterleidingen’ aan.²⁹⁹

Deze bepalingen zouden zich herhalen in de bouwreglementering van 1896. In de jaren 1890 heeft men werk gemaakt van de riolering van de buitenwijken. Met de aanleg van de nieuwe riolen moesten ook nieuwe verbindingsgoten worden aangelegd. In Mijlbeek en in mindere mate Schaarbeek, bevonden zich voornamelijk industrie en arbeiderswoningen.³⁰⁰ Artikel twintig van het genoemde reglement richt zich dan ook specifiek op beluiken en zakstegen. Deze zijn kenmerkend voor arbeiderswoningen. *“De eigenaars van zakstegen en vierkantige beluiken, zijn gehouden in den weg, gevende toegang tot de woningen, eene bijzondere goot te stichten, die met de stadsgoot in verbinding zal zijn, alsook eene gedeeltelijke vertakkingsgoot voor ieder der woningen. In wegen gevende toegang tot de woningen moet er door de*

²⁹⁶ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 20, f° 80.

²⁹⁷ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van het Schepencollege, Nr. 188, f° 69.

²⁹⁸ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van het Schepencollege, Nr. 188, f° 183.

²⁹⁹ De Schepper (G.), *Op. Cit.*, p.76.

³⁰⁰ Praet (P.).”Localisatie en huisvesting van de Aalsterse behoeftigen tijdens de 19de eeuw”, in: *Het land van Aalst*, 1887, pp. 326-328.

eigenaars van bouwingen en te hunnen kosten eene goot daargesteld worden met gemetselden ontvanger dienende tot de afloop der regenwateren. De eigenaars van zakstegen en vierkantige beluiken waar er nog geen stadsgoten bestaan, zijn verplicht een of meerdere ontvangputten te stichten, in de voorwaarden door het stadsbestuur te bepalen voor de huiswaters voortkomende van de gebouwen". Indien een stedelijke riool voorhanden was, moest men aldus verbindingsgoten die naar elk van de woningen leidde, installeren. Was er geen riool aanwezig dan moest een ontvangput voor water worden aangelegd.³⁰¹

De aanleg van dergelijke verbindingsgoten kon ook voor overlast zorgen. We hebben een verwijzing gevonden waar een verbindingsgoot voor reukoverlast zorgde: “[*het huis*] heeft eene steene buis welke op het verdiep bovend den planken vloer uitkomt en in direkte gemeenschap is met den stadsontvanger welke in de straat ligt, diensvolgens komen alle slechte gassen en uitwasemingen binnen dit woonhuis.”³⁰² Het goed onderhouden van deze verbindingsbuizen, is dan ook noodzakelijk.

In 1864 werd de bepaling opgenomen dat de goten elke dinsdag en donderdag moesten worden uitgekuist door de inwoners van Aalst. Deze bepaling herhaalde zich in het politiereglement van 1901. Hierin werd bepaald dat de reiniging van de goten in de bijgangen op dagelijkse basis moest gebeuren. Dit diende bovendien voor negen uur in de morgen gedaan te zijn. Desondanks verkeerden deze goten vaak in een erbarmelijke staat. De notulen van de vergaderingen van de schepenbank maakten melding van een kleine overdekte goot waar “*het grootste deel dezer wateren verblijven in deze goot die volgens de verklaringen der inwoners in den zomer of in het warm jaargetij eenen verpestenden en onverdragelijken stank veroorzaakt en verspreidt.*”³⁰³ Bij een andere afwateringsgoot die in slechte toestand verkeerde werd beslist dat “*de waterafloop moet opengebroken en in goede voorwaarden, waterdicht en met lucht afsnijders hermaakt worden, de beerput mag er niet in afleiden het gene thans geschied*”.³⁰⁴

De hinder die deze goten veroorzaakten was ook het Comité voor Openbare Hygiëne niet ontgaan. Het comité had verschillende klachten ontvangen over de toestand van het afwateringsstelsel van Aalst. Hun advies aan de gemeenteraad luidde dat de waterafvoer aan

³⁰¹ SAA, MMA, Recueil des Règlements de la ville d’Alost (1825-1893), Nr. 8, f°10.

³⁰² SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van het Schepencollege, Nr. 188, f° 645.

³⁰³ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van het Schepencollege, Nr. 191, f° 47.

³⁰⁴ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van het Schepencollege, Nr. 191, f° 36.

een nieuwe regelgeving onderworpen moest worden. Deze kwam er ook in 1887. Allereerst werd bepaald dat men, tijdens de maanden april tot en met september, huishoudelijk afvalwater niet voor elf uur 's avonds en na drie uur 's morgens geloosd mocht worden. In de overige maanden was dit verboden tussen vier uur 's morgens en tien uur 's avonds. Enkel met goedkeuring van de stad mocht men tussen deze uren water laten afvoeren. Dit diende dan wel te gebeuren “*sans danger pour les habitants et sans danger pour la Santé Publique*”. Deze bepaling zou enkel gelden in de stadskern. In de buitenwijken Mijlbeek en Schaarbeek was dit wel toegestaan.³⁰⁵

Voorts moesten de afvoergoten en afvoerbuizen steeds in een goede staat verkeren. De controle hierop kwam de stadsarchitect toe. Deze had bovendien het recht om, indien nodig, aanpassingen te eisen, die de eigenaar van de woning binnen een bepaalde termijn moest uitvoeren.

Elke overtreding tegen dit reglement zou worden bestraft met een boete van tien tot vijftientig frank en/of een gevangenisstraf van één tot drie dagen. Wanneer het gaat om een tweede overtreding wordt automatisch de maximale straf uitgesproken. Dit reglement zou van kracht gaan op één januari 1887.³⁰⁶

2.2 Zinkputten of teerputten

Een zinkput, ook wel teerput of verzwelgput genoemd, is een vergaarbak voor afvalwater. Deze is steeds voorzien van een open bodem, waardoor het water in de grond kon wegzakken.

Al van in het Ancien Régime waren zinkputten een veelvoorkomend fenomeen. Een groot deel van hun succes kwam doordat men ze relatief eenvoudig kon aanleggen. Onder invloed van het neo-hyppocratisme en de hygiënisten kwam er echter steeds meer weerstand tegen het gebruik van zinkputten in de 19de eeuw.³⁰⁷ Stilstaand water werd immers als een ware broedplaats voor ziektes beschouwd. Daarbij kwam het ook in de praktijk vaak voor dat ook andere afvalstoffen hun weg naar dergelijke putten vonden. In Aalst werd bij een geïsoleerd geval de teerput zelfs als beerput gebruikt (cfr. infra).³⁰⁸ Vaste afvalstoffen bleven in een staat

³⁰⁵ SAA, MMA, Recueil des Règlements de la ville d'Alost (1825-1893), Nr. 38.

³⁰⁶ SAA, MMA, Recueil des Règlements de la ville d'Alost (1825-1893), Nr. 38.

³⁰⁷ De Schepper (G.), *Op. Cit.*, pp. 79-80.

³⁰⁸ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van het Schepencollege, Nr. 188, f° 653.

van ontbinding achter op de bodem van de put. Naast geuroverlast, zorgde dit ervoor dat het water in deze putten verder vervuild raakte. Bovendien kwam dit water, via de poreuze bodem, in de grond terecht, waardoor de bodem en het grondwater verontreinigd werden.

Rond het midden van de 19de eeuw kwamen er dan ook stemmen op in de Belgische politiek om het gebruik van zinkputten zo veel mogelijk aan banden te leggen. Minister Rogier vroeg zo in 1851 aan de lokale stadsbesturen om de aanleg van zinkputten enkel onder strikte voorwaarden toe te laten. De Hoge Gezondheidsraad kende een gelijkaardig standpunt op het gebied van zinkputten. In het voorbeeldreglement van 1850 werden de steden aangeraden om teerputten zoveel mogelijk uit het stadsbeeld te verwijderen. Enkel in uitzonderlijke omstandigheden zou men het gebruik van teerputten nog mogen toestaan.³⁰⁹

In Aalst heeft het gebruik van teerputten nooit de politieke agenda gehaald. In de Aalsterse canon hebben we geen enkele regelgeving over de aanleg of het gebruik van teerputten teruggevonden.

Ondanks dat het bronnenmateriaal hierover in gebreke blijft, vermoeden we dat teerputten in de eerste helft van de 19de eeuw veelvuldig voorkwamen. Afgaande op de situatie in andere steden, zou het gebruik van teerputten vanaf het midden van de 19de eeuw wel worden afgebouwd. In dezelfde periode werd dan ook werk gemaakt van de stedelijke riolering. Hiermee werd een geschikt alternatief geboden voor de afwatering van huishoudelijk afvalwater (cfr. infra).

Teerputten zouden niet helemaal in onbruik geraken. In de verslagen van de jaarlijkse omgang van de locale medische commissie hebben we aan het eind van de 19de eeuw mogelijks enkele verwijzingen naar zinkputten teruggevonden: “*De regenwateren met de huiswateren gemengeld blijven stilstaan in een verpestenden poel benevens eene opene put.*”³¹⁰ en “*de huiswateren verzamelen zich in eenen kleine teerput van den koer en wasemt een verpestende stank uit.*”³¹¹ Dit zou erop wijzen dat men in Aalst tot op het einde van de 19de eeuw zinkputten bleef gebruiken. Daar we in totaal slechts drie verwijzingen naar teerputten hebben teruggevonden, kunnen we stellen dat dit naar het einde van de 19de eeuw toe waarschijnlijk om een beperkt fenomeen ging.

³⁰⁹ De Schepper (G.), *Op. Cit.*, p. 79.

³¹⁰ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van het Schepencollege, Nr. 191, f° 51

³¹¹ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van het Schepencollege, Nr. 191, f° 54

2.3 Riolering

De realisatie van een degelijke waterafvoer was van groot belang in het 19de-eeuwse streven naar een betere openbare hygiëne. Diverse maatregelen moesten er voor zorgen dat zowel het regen- als het afvalwater snel werden afgevoerd naar waterlopen, zodat er zich geen poelen met stilstaand water konden vormen. Bovendien trachtte men er ook voor te zorgen dat inwoners van de stad zo weinig mogelijk aan het water zouden worden bloot gesteld. Eén van deze maatregelen was het uitkuisen van verschillende grachten en rivieren. Het bekendste voorbeeld hiervan in België is de overwelving van de Zenne tussen 1867 en 1871. Ook in Aalst werden de Meuleschettebeek en de Siesegembeek respectievelijk in 1894 en 1895 overwelfd.

Voor de afvoer van het regen- en afvalwater maakten zowat alle Vlaamse steden in de tweede helft van de 19de eeuw werk van de uitbouw van een stedelijke riolering. In Aalst verliep de waterafvoer voordien meestal via de openbare baan. In bepaalde straten had men al open goten en greppels aangelegd om de afvoer van het water vlotter te doen verlopen. Deze open goten zouden nu worden vervangen door ondergrondse riolen. Het voordeel hiervan was dat de bevolking minder in rechtstreeks contact moest komen met het afvalwater. Bovendien liep men met riolen een kleiner risico op contaminatie van het drinkwater. Riolen waren immers relatief waterdicht.³¹² De eerste riolen waren aan de binnenkant bekleed met verglaasde, aarden tegels en een laag cement. Deze lieten soms nog wel water door, maar in vergelijking met gekasseide goten waren deze eerste riolen een aanzienlijke verbetering. Na verloop van tijd zou men met de gresbuis, een verglaasde aarden buis, de riolen volledig waterdicht kunnen maken.³¹³ Ten slotte liepen riolen ook minder snel over dan open goten.

Door deze positieve eigenschappen, was de overheid laaiend enthousiast over de aanleg van riolen in de stedelijke centra. De Hoge Gezondheidsraad stelde zo *“la nécessité d’établir des égouts dans tous les centres populeux pour en assurer la salubrité publique, avait fixé l’attention du conseil dès son entrée en fonction”*.³¹⁴ Zowel de nationale als de provinciale overheden zouden dan ook via subsidies de aanleg van riolen promoten. Aan het einde van de 19de eeuw zou men wel voorwaarden eisen voor de toekenning van deze toelagen.

³¹² Vat (D.), Snaters (C.), Wiggers (J.B.M.), “Riolering: veilig en zeker”, in: *De Ingenieur*, 1987, p. 41.

³¹³ De Schepper (G.), *Op. Cit.*, p. 92.

³¹⁴ *Ibidem*, p. 92

In vele steden verliep het onderhoud van de riolen immers niet zoals gewenst. Dit zorgde ervoor dat, vooral in periodes van droogte, een doordringende stank uit de roosters van de riolen opsteeg. Om dit te vermijden besloot de overheid om enkel subsidies toe te kennen aan steden en gemeenten die het onderhoud van de riolen konden garanderen.³¹⁵ In Aalst werd de stedelijke reinigingsdienst verantwoordelijk gesteld voor het ruimen en kuisen van de vergaarbakken van de stedelijke riolen. Op 1 mei 1900 kwam het onderhoud van de riool aan de Keizerlijke Plaats in opspraak. Inwoners van de Keizerlijke Plaats hadden hier de stedelijke riool op eigen initiatief verlengd.

De vraag was nu wie er voor het onderhoud van deze riool moest opdraaien; de stad of de eigenaars van de goot. Het stadsbestuur meende dat de kosten aan de eigenaars toekwamen daar het ging om een riool die louter uit privé-initiatief was opgericht.³¹⁶ Uiteindelijk kwam de gemeenteraad op 7 februari 1902 op de proppen met een voorstel. De stad zou een deel van de kosten van de reiniging op zich nemen. Het ander deel van de kosten kwam de eigenaars toe *“wegens de groote van de kosten en als compensatie voor de hinder die hun goot heeft veroorzaakt aan de inwoners van de zonnestraat en keizerlijke plaats”*. Indien de eigenaars van de goot hier niet mee akkoord zouden gaan, zou de stad naar de rechtbank stappen.³¹⁷

Ondanks het feit dat een positieve invloed van een degelijke riolering op de volksgezondheid in de 19de eeuw algemeen aanvaard was, mogen we de aanleg van riolen niet onmiddellijk verklaren vanuit een hernieuwd hygiënisch besef. In hun onderzoek naar de invloed van riolering op de stadsontwikkeling stellen Decoster en Vanommeslaeghe dat de aanleg van rioleringen in de 19de eeuw helemaal niet vanuit hygiënische overwegingen gebeurde. Het had meer te maken met de wil om zich van het overtollig regenwater (en de hinder die hiermee gepaard ging) te ontdoen.³¹⁸

Deze these gaat deels op voor de casus Aalst. De gemeenteraadsverslagen van 1873 gaven de motivering weer voor de aanleg van een riool in de Gentsepoort en voor de verlenging van de riool aan de St. Martinuskerk tot aan het hospitaal. Bij de aanleg van de riool aan de Gentsepoort werd vermeld dat een riool kan vermijden dat regenwater in de winter aanvriest

³¹⁵ *Ibidem*, p. 93.

³¹⁶ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 30, f° 29.

³¹⁷ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 30, f° 111.

³¹⁸ Decoster (P.), Vanommeslaeghe (P.). *Riolen, riolering en de ontwikkeling van de 19de eeuwse, Belgische stad*, 1985, p.336.

en er zich zo een glad wegdek vormt. Riolen werden ook aangelegd om wateraantasting van gebouwen te vermijden. Dit was de reden voor de verlenging van de onderaardse goot aan de St. Martinuskerk kerk. Hiernaast werd vermeld dat deze riool het overstromingsgevaar in de omliggende straten zou verminderen.³¹⁹ Het feit dat beide riolen werden aangelegd vanuit praktische, en niet vanuit hygiënische overwegingen, lijkt de these van Decoster en Vanommeslaeghe te steunen.

Toch kan men hygiënische overwegingen niet helemaal wegcijferen. Dit blijkt uit de motivering achter de aanleg van een riool in de Erembodegemstraat in 1872. Deze riool is er gekomen om het water uit de Scherrestraat en de Postweg naar de Dender te kunnen laten afvloeien. Voorheen verzamelde al het water uit de Scherrestraat en de Postweg zich achter het eigendom van Govaert. Dit zorgde ervoor dat er zich steeds een grote plas stilstaand water achter het eigendom van Govaert bevond.³²⁰ Het hoeft niet meer gezegd te worden dat dit in de 19de eeuw als een infectiehaard aanzien werd. De aanleg van de riool in de Erembodegemstraat zou verhinderen dat dergelijke schadelijke plassen zich zouden vormen. Ook merken we dat de aanleg van riolen in Aalst in de jaren 1890 een sterke impuls gekregen hebben. De invloed van de cholera epidemie van 1892 en de nieuwe bevindingen van de bacteriologie zijn hier niet uit weg te denken. (cfr. infra).

Al van in de oudheid werden onderaardse goten gebruikt om regen- en afvalwater af te voeren. Het transport van fecaliën door riolen is echter een recenter fenomeen. Pas in de 19de eeuw zouden fecaliën in de riolering terecht komen.

Dit kon op twee manieren gebeuren. Enerzijds bestond er een gescheiden stelsel (stelsel van Waring) waarbij water en fecaliën in twee onafhankelijke rioolnetten werden afgevoerd. Meer populair echter was het spoelstelsel (système unitaire of tout-a-l'égout systeem) waar beiden in één en dezelfde riool terecht komen. In België was Brussel de eerste stad die dergelijk spoelsysteem installeerde. Al van in 1853 was het hier toegestaan, mits een toestemming van het stadsbestuur, om uitwerpselen in de riolen te laten wegvloeien. In 1857 had men deze toestemming zelfs niet meer nodig. Ook in andere grote steden won het lozen van fecaliën in de riolen geleidelijk aan populariteit. Vooral de welgestelde bevolking was hiervoor te

³¹⁹ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 25, f° 22.

³²⁰ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 25, f° 22.

vinden. Door de aansluiting van moderne toiletten op de riool, werd men immers niet meer geconfronteerd met de vuiligheden die gepaard gingen met het ruimen van beerputten.³²¹

Voor de meeste kleinere steden zoals Aalst zou het echter wachten zijn tot in de 20ste eeuw vooraleer uitwerpselen in de riolen terecht mochten komen.

Om fecaliën te kunnen afvoeren, moet een riool immers een constante aanvoer van spoelwater hebben. Daar kleinere steden in de 19de eeuw vaak nog niet over een waterdistributienet beschikten, kon men deze constante aanvoer niet garanderen. De Hoge Gezondheidsraad was om deze reden dan ook sterk gekant tegen het spoelsysteem.

Daarbij kwam nog dat stadsbeer doorheen de 19de eeuw een zeer gegeerde meststof was. Bij het spoelsysteem zouden veel van deze uitwerpselen verloren gaan. Men heeft wel getracht om toch deze zoveel mogelijk te recupereren. Zo legde men op geregelde afstanden zinkputten aan waar de uitwerpselen konden beslaan. Brussel zou in de jaren 1870 zelfs geëxperimenteerd hebben met de irrigatie van landbouwgronden met rioolwater. Toch bleef de impact van dergelijke maatregelen beperkt. De hygiënist Versluys spreekt van een recuperatie van maximaal tien procent van de hoeveelheid beer die men anders uit een beerput zou hebben gewonnen.³²² Ook in Aalst werden de riolen op geregelde afstanden voorzien van zinkputten waarin het afval kon bezinken. *“Quant aux égouts, les nôtres sont généralement construits de manière à ce que toutes les matières qu’ils recèlent, puissent être utlisés; il existe une puisard en dessous de chaque grille d’ouverture; à peu d’interval les balayeurs, en enlèvent le contenu.”*³²³

Naar de twintigste eeuw toe zou het argument van de economische waarde van fecaliën wel in betekenis moeten inboeten. Door een demografische groei nam het aanbod van fecaliën immers toe, terwijl de toepassingsmogelijkheden van stadsbeer afnamen.³²⁴

³²¹ De Schepper (G.), *Op. Cit.*, pp 90-91.

³²² *Ibidem*, p. 91.

³²³ RAG, PAOV, Stukken en correspondentie betreffende maatregelen ten voordele van de openbare gezondheidszorg, Nr. 4399/2.

³²⁴ *Ibidem*, pp. 90-94

Figuur 20: De 'riooluithaalter' (puttjesschepper) anno 1868³²⁵

Aalst kende zijn eerste rudimentaire riolering al in het Ancien Régime. Vanaf het middel van de 18de eeuw heeft men in Aalst verschillende grachten aan de stadsvesten overwelfd. Eeuwenlang werden deze grachten gebruikt om afval- en regenwater af te voeren. Ook na de overwelving bleven deze dienst doen om water naar de Dender te voeren. In 1790 werd, bij de overwelving van de Karmelietenvesten, de benaming riool voor het eerst gebruikt om dergelijke ondergrondse afwateringsgrachten te omschrijven. Het ging hier om een eerste, rudimentaire riolering.

Hiernaast is het mogelijk dat Aalst al van in de 18de eeuw over 'echte', riolen beschikte. In 1766 heeft het stadsbestuur een aanvraag ontvangen van de nering van de hoveniers met de vraag om een onderaardse goot aan te leggen onder de straat die liep tussen de St. Annabrug en een andere, niet nadergenoemde brug. Bij hevige regenval werd de doorgang naar de groentemarkt verhinderd, waardoor de hoveniers hun koopwaren niet meer van de hand konden doen. Of deze riool er ook is gekomen, is ons onbekend.³²⁶

In het Ancien Régime beperkte het riolenstelsel zich tot enkele rudimentaire riolen aan de stadsvesten. De eerste riolen in het stadscentrum dateren uit de eerste helft van de 19de eeuw. In de notulen van de vergaderingen van de regentieraad is er in 1826 sprake van de aanleg van een "onderaardsche goot".³²⁷ Deze riool zou onder de Koolmarkt komen te liggen. In 1845 zou dit plein omgedoopt worden tot het Esplanadeplein.³²⁸ De volgende verwijzing naar de aanleg van een riool zouden we pas vijftien jaar later tegenkomen. In 1841 zou er een riool onder de Grote Markt worden aangelegd die liep van de St. Martinuskerk tot aan het begin van de Zoutstraat.

³²⁵ Van Zon (H.), "Openbare Hygiëne", in: H.W. Lintsen, *Geschiedenis van de techniek in Nederland. De wording van een moderne samenleving 1800-1890*, p. 55.

³²⁶ Veillefon (S.). *Op. Cit.*, pp. 56-57.

³²⁷ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de Regentieraad. Nr. 11. f° 206.

³²⁸ SAA, MAA, Reglementen en verordeningen, Nr. 259, f° 109.

De oude inventaris van het archief van Gemeenteraad en Schepencollege van Aalst maakt melding van twee stadsaktes uit 1844 die handelen over de aanbesteding van de constructie van een riool. Daar de meeste stadaktes zoek geraakt zijn, weten we ook hier niet waar deze riolen juist gelegen waren.³²⁹

Ten slotte zou er in 1849 een vijfde onderaardse goot aan de Brusselsepoort worden aangelegd.³³⁰

De aanleg van deze vijf riolen was niet voldoende om van een stedelijk rioleringsnet te kunnen spreken. Pas in de tweede helft van de 19de eeuw zou men werk maken van de uitbouw van degelijk rioleringsnet.

In 1856 stelde de tweede sectie voor, om het stadscentrum van Aalst te voorzien van onderaardse goten. Het voorstel werd voorgelegd aan de medische commissie en het comité voor openbare hygiëne, die het voorstel positief beoordeelden. Op voorstel van Evit werd ook de toestemming van het college van burgemeester en schepenen gevraagd.³³¹

In 1857 ging men dan uiteindelijk over tot de aanleg van een riool in de stadskern van Aalst. Deze vertrok ter hoogte van de Werf aan de Dender, en liep via de Molenstraat naar de Grote markt. Hieruit splitste de riool zich op in drie delen. Een deel zou de Lange Zoutstraat volgen, terwijl een ander deel via de Nieuwstraat naar de Hopmarkt zou lopen. Een derde vertakking zou doorheen het begin van de Pontstraat lopen. In totaal zou de riool uit zo'n driehonderdvijfenveertig meter cementen buizen bestaan. Het totale kostenplaatje van de riolering en het kasseien van deze straten samen, kwam neer op zo'n 37.484 fr.³³²

De reden voor de aanleg van deze riool was dat *“les émanations actuelles sont nuisibles et en outre afin de prévenir les inondations des maisons”*.³³³ De riool diende aanvankelijk dus niet om er huishoudelijk afvalwater in weg te laten vloeien, maar om hinder door regenwater te vermijden. Al snel kreeg het gemeentebestuur aanvragen van inwoners om hun afvalwater in de stedelijke riool te laten afvloeien. Dit werd toegestaan.

Wel moesten hiervoor aan enkele voorwaarden voldaan worden. Om het water te laten afvloeien moest men zoveel mogelijk gebruik maken van bestaande afwateringsgoten die men dan op de riool zou aansluiten. Indien deze niet voorhanden waren, moest men zelf opdraaien

³²⁹ Baert (K.), *Inventaris van het archief van Gemeenteraad en Schepencollege van Aalst en Deelgemeenten*, 1979, p. 66.

³³⁰ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 18, f° 255.

³³¹ Vandeweghe (E.), *Op. Cit*, p.66.

³³² SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 20, f° 8.

³³³ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 20, f° 8.

voor de aanleg van dergelijke afvoergoten. Deze moesten in goede staat worden onderhouden. De stadsarchitect was bovendien gemachtigd om specifieke voorwaarden te stellen voor de aansluiting van de afvoergoten op de stedelijke riolering.³³⁴

In hetzelfde jaar zou ook de Stationstraat werden voorzien van een onderaardse goot. Dit heeft de stad zo'n 1.357,02 fr. gekost.³³⁵

Het deel van de Pontstraat dat grensde aan de Grote Markt was al in 1857 van riolering voorzien. In 1858 zou men een nieuwe riool aanleggen die door de rest van de Pontstraat liep. De nieuwe '*onderaardsche goot*' liep van de Dender naar de Pontstraat. Van het einde van de Pontstraat liep de riool door over de Zonnestraat naar het Keizerlijk plein. Een bedrag van 1.035 fr. werd vrijgemaakt voor de aanleg van deze riool.³³⁶ In hetzelfde jaar werd ook een bijkomend budget van 5.000 fr. goedgekeurd om een tweede riool aan te leggen. Deze begon in de Brabantsstraat, passeerde langsheen de Houtmarkt en eindigde ten slotte aan de fabriek van Boone die gelegen was aan het begin van de Leopoldstraat. In totaal zou deze riool een afstand van zo'n honderd meter overbruggen. Deze riool was er gekomen op aanvraag van De Craecker om het regenwater bij hevige regenval uit het oostelijk kwartier te doen weglopen.³³⁷

Nog geen drie jaar na de aanleg van de eerste riool, had men al voor 43.787,50 fr. aan rioleringswerken uitgevoerd. Geen enkele andere maatregel ter bevordering van de openbare hygiëne heeft in Aalst zoveel gekost. Deze kosten kwamen wel niet volledig ten laste van de stad. De staat en de provincie zouden ongeveer een derde van deze rioleringskosten op zich nemen (cfr. Supra).

In de jaren 1860 zouden er nog tal van riolen bijkomen. Zo werd in 1860 een riool in de stationsbuurt aangelegd. Dit heeft de stad 5.475 fr. gekost. De Houtmarkt, Korte Nieuwstraat, Keizerlijk Plein, Graanmarkt en de stationsbuurt werden allen in 1862 voorzien van riolen. In 1864 zou men voor 700 fr. een korte onderaardse goot aanleggen aan de Gentse Poort. Het volgende jaar werd een riool aangelegd in de Veldstraat, die via de Kattestraat doorliep tot

³³⁴ MAA, SAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 20, f° 80.

³³⁵ MAA, SAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 20, f° 96.

³³⁶ MAA, SAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 20, f° 143.

³³⁷ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 20, f° 179.

aan het einde van de Zoutstraat. De stad zou 3.109,70 fr. voor deze werken opzij hebben gezet.³³⁸

Tevens werd in 1865 beslist om de nieuw aangelegde Cumontstraat van een onderaardse goot te voorzien. Tegen 1867 waren de werken nog steeds niet begonnen. Het zag er naar uit dat de aanleg van de riool er nooit van zou komen. Op 30 september 1867 werd een petitie bij de gemeenteraad ingediend om de riool in de Cumontstraat er toch te laten komen. Vanuit katholieke hoek klonk het dat de uitvoer van de werken, wegens budgettaire redenen niet mogelijk was. De petitie was opgesteld door voormalig liberaal gemeenteraadslid De Windt. Van Wambeke merkte op dat het taalgebruik waarmee de petitie was opgesteld, zich scherp tegen de katholieke meerderheid richtte. Hij stelde voor om de petitie terug te sturen naar De Windt met als reactie “*dat wij onze plichten en taken kennen en dat ze beter de vorigen zouden aanvallen die deze werken hebben stopgezet in plaats van ons te beschuldigen*”.³³⁹ Hiermee duidde hij op het voormalige liberale stadsbestuur onder leiding van voormalig burgemeester Van Langenhove.

Deze uitspraak van Van Wambeke verwekte hevige reacties aan de liberale zijde. De Rijk reageerde dat de aanleg van de riool in het budget van 1866 was ingecalculeerd. Het argument dat de werken er om budgettaire redenen niet konden gebeuren, was aldus ongeldig. Van Wambeke en Liénart verdedigden zich door erop te wijzen dat in de kostenraming van de wegenwerken uit 1866 er geen straatnamen werden gespecificeerd. Deze budgetten waren al voor andere wegenwerken gebruikt. Voormalig liberaal burgemeester Van Langenhove antwoordde hierop dat de nieuwe gemeenteraad in het budget voor 1867 opnieuw uitgaven voor straatwerken had voorzien. De aanleg van de riool in de Cumontstraat zou men hiermee kunnen financieren. Uiteindelijk moesten de katholieken toegeven en werd het college van burgemeester en schepenen gemachtigd om de rioleringswerken aan de Cumontstraat uit te voeren.³⁴⁰

De rivaliteit tussen liberalen en katholieken komt hier duidelijk naar boven drijven. Beide partijen waren in de periode 1867-1872 ongeveer even sterk vertegenwoordigd in de gemeenteraad. Dit maakte de onderlinge rivaliteit tussen beide partijen sterk zichtbaar.

³³⁸ Vandeweghe (E.), *Op. Cit.*, pp. 66-67.

³³⁹ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 23, f° 15.

³⁴⁰ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 23, f° 16.

In deze kwestie konden katholieken en liberalen niet meer tegenover elkaar staan. Enkel Martinus Gheeraerds gaf kritiek op de eigen partij. Hij zegde dat de werken al lang door het vorige, liberale stadsbestuur moesten zijn uitgevoerd. Gheeraerds zou dan ook twee jaar later naar de katholieke zijde overlopen.³⁴¹

Eind 1867 begon men met de rioleringswerken in Cumontstraat. De werken zouden echter snel worden neergelegd. Het stadsbestuur had beslist om de werken uit te stellen omdat er discussies waren om de noodzaak van een riool in de Cumontstraat. Er waren immers andere straten waar de nood voor een riolering veel hoger was.³⁴² Eerst zouden de Koophandelstraat, de Dendermondsesteenweg en de Denderstraat van riolen moeten worden voorzien, vooraleer men werk zou maken van de riool in de Cumontstraat. Ook zouden er eerst nieuwe riolen bijkomen in de Achterstraat en de Nieuwstraat.³⁴³ Begin juli zouden de werken aan de Cumontstraat hervat worden. Charles Michiels, de aannemer verantwoordelijk voor de aanleg van de riool, weigerde echter om de werken te hervatten. Michiels verweet het stadsbestuur dat ze het contract niet waren nagekomen door de werken uit te stellen.³⁴⁴ Deze zaak bleef tot in de jaren 1870 aanslepen. Michiels eiste 596,80 fr. als vergoeding voor de werken die hij al had uitgevoerd. Het stadsbestuur weigerde dit bedrag uit te betalen.³⁴⁵ Uiteindelijk werd de zaak in 1871 aan de provinciegouverneur voorgelegd.³⁴⁶ Wat de uitspraak van de gouverneur was, is ons onbekend.

Zowat alle riolen die tot nu toe waren aangelegd, waren gelegen in de binnenstad of in stationsbuurt. De armere buitenwijken zoals Schaarbeek en Mijlbeek moesten het nog steeds zonder enige riolering stellen. Hier zou vanaf de jaren 1870 verandering in komen. Met de riolering van de Oude Dendermondsesteenweg en de Hooge Vesten in 1871 zou Mijlbeek zijn eerste riolen tellen. Twee jaar later zouden ook de Molendries en de Fortsteeg in Mijlbeek van een riool worden voorzien. Voor Schaarbeek was het wachten tot 1873 vooraleer er de eerste riolen werden aangelegd.

Deze waren gelegen in de Geraardbergsestraat, de Gentsestraat en de Erembodegemstraat. Daarnaast kwamen er in 1873 ook riolen bij in de stationswijk en in het stadscentrum. In de stationswijk werden er riolen in de Esplanadestraat en in de Albert-Liénartstraat aangelegd en

³⁴¹ Vandeweghe (E.), *Op.Cit.*, p. 67.

³⁴² SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 23, f° 102.

³⁴³ Vandeweghe (E.), *Op.Cit.*, p. 67.

³⁴⁴ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 23, f° 102.

³⁴⁵ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 24, f° 124.

³⁴⁶ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 24, f° 127.

in het stadscentrum achter de St. Martinuskerk (cfr. Supra), in de Kapellestraat, en in de Lange Ridderstraat.³⁴⁷

Sinds 1865 heeft men meer twintig straten van riolering voorzien. Al deze werken hebben samen 81.000 fr. gekost. Piekjaren waren 1868 met 14.000 fr. en 1873 met 46.000 fr.³⁴⁸ Het gaat hier echter niet om uitgaven voor de riolering alleen. Vele van bovengenoemde straten heeft men, nadat men de riool had gelegd, ook gekasseid. De kosten hiervan zijn in de uitgaven voor riolering meegerekend.

Figuur 21: straten van Aalst die gerioleerd waren (1857-1873)

Tegen 1874 waren de voornaamste straten van Aalst van riolen voorzien. In straten waar geen stedelijk riool voorhanden was, werd het regen- en afvalwater via verbindingsgoten naar de dichtstbijzijnde riolen geleid.

Daar Aalst al tegen het eind van 1873 een relatief goede afwatering kende, was er geen noodzaak om nog nieuwe riolen aan te leggen. Tot in de jaren 1890 zou er dan ook maar één nieuwe riool bijkomen. Dit was in 1876. Op aanvraag van Vanderhaegen zou er een riool in de St. Jorisstraat worden aangelegd. Hiernaast werd in hetzelfde jaar ook de riool in de Albert-Liéartstraat heraangelegd. Dit gebeurde op vraag van Martinus Gheeraerds.³⁴⁹

³⁴⁷ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 25, f° 518.

³⁴⁸ Jaarverslag, jaarekeningen, 1868, 1873.

³⁴⁹ Vandeweghe (E.), *Op.Cit.*, p. 67.

Het zou duren tot 1890 vooraleer de stedelijke riolen terug op de politieke agenda zouden komen. Volgens Decoster en Van Ommeslaeghe had de ontwikkeling van de bacteriologie ertoe geleid dat er de laatste decennia van de 19de eeuw meer aandacht kwam voor de kwaliteit van de rioolbuizen. Vooral de waterdichtheid, de vlotte doorstroming en een eenvoudige reiniging stonden centraal.³⁵⁰

Het probleem is dat de eerste riolen uit metselwerk waren opgebouwd. Deze werden wel langs de binnenkant met grèstegels en cement bekleed. Desondanks waren veel van de oude riolen helemaal niet waterdicht. Bovendien vertoonden ze door een gebrek aan technische kennis, tal van constructiefouten. Veel voorkomende fouten waren ondermeer tegengestelde richtingen van verval, T-verbindingen, foute aansluitingen, kruisende riolen, enz. Al deze constructie fouten konden de vlotte doorstroming van het water hinderen. Een slechte doorstroming brengt reukoverlast met zich mee. Bovendien kon slibophoping verstoppen veroorzaken, die dan weer tot overstromingen leidden.³⁵¹ Op dertien mei 1890 werd in Aalst beslist om aanpassings- en herstellingswerken aan de oude riolen te laten uitvoeren om deze constructiefouten recht te zetten. De totale kosten van de uitbesteding van deze werken, liepen op tot 23.289 fr.³⁵²

Pas in 1894 zou er een nieuwe riool in Aalst bijkomen. Het stadsbestuur had immers beslist om ook die straten, die nog niet over een riool beschikte, te rioleren. Deze beslissing viel nog geen twee jaar na de cholera-epidemie van 1892, wat een mogelijke correlatie doet vermoeden.

Ook de nieuwe bevindingen van de bacteriologie zouden een rol in deze beslissing kunnen hebben gespeeld. Voor het jaar om was, zou er nog een nieuwe riool in de St. Jozefstraat worden aangelegd.³⁵³ In 1895 werden ondermeer riolen aangelegd in de Binnenstraat, de Raapstraat en de Groenstraat. Baron de Bethune vermeldde hier uitdrukkelijk dat deze riolen er kwamen om een goede “*afloop der huiswateren*” te verzekeren.³⁵⁴ De afvoer van afvalwater wordt nu als de voornaamste reden voor de aanleg van riolen gezien. Tot in 1873 was dit slechts een bijkomend voordeel. Riolen werden toen in de eerste plaats opgericht om regenwater uit de straten weg te laten wegvloeien.

³⁵⁰ Decoster (P.), Vanommeslaeghe (P.), *Op. Cit.* pp. 59-66.

³⁵¹ De Schepper (G.), *Op. Cit.*, pp. 90-92.

³⁵² SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 28, f° 129.

³⁵³ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 28, f° 413

³⁵⁴ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 28, f° 579

Michiel Gheeraerds beklagde zich in 1896 over de trage en fragmentarische aanpak waarmee het Aalsters riolenstelsel werd uitgebouwd. Elk jaar werden slechts enkele straten van riolen voorzien. Gheeraerdt klaagde dat, indien men het tempo van de laatste veertig jaar zou aanhouden, het rioolstelsel pas binnen vijftig jaar voltooid zou zijn. Bauwens en Geeroms deelden dezelfde mening als Gheeraerds. De gemeenteraad besliste hierop om meer geld voor de rioleringswerken vrij te maken.³⁵⁵ Op 20 april 1896 werd zo maar liefst 78.559 fr. uitgetrokken voor de aanleg van riolen. Ook in de volgende jaren was de aanleg van riolen een grote uitgavenpost. In 1897 en 1899 werd respectievelijk 84.664,5 fr. en 76.541 fr. aan riolering en het kasseien besteed. Het stadsbestuur ontving hiervoor wel toelagen van de staat en van de provincie.³⁵⁶ In totaal zouden in zo'n drieënvijftig straten riolen zijn aangelegd. Meer dan tachtig procent bevond zich in de buitenwijken Mijlbeek of Schaarbeek.³⁵⁷

3 Fecaliën

“les matières fécales d'un individu s'élèvent par jour à 750 g, soit 275kg par an. Un fermier qui traiterait pour l'enlèvement de ces matières à raison de 10 F pour 1000 kg, ferait une fortune rapide en quelques années”

(H. Du Roselle, 1867)³⁵⁸

Het gebruik van menselijke uitwerpselen als meststof was al in het oude China en Japan een gangbare praktijk. In Europa kende dit gebruik een minder grote verspreiding. Volgens Heiden zouden enkel die landen met een hoge bevolkingsdichtheid en een intensieve landbouw, menselijke uitwerpselen bewust verzameld hebben om als meststof in de landbouw te gebruiken. Tot deze landen behoren ondermeer Frankrijk, België en Nederland.

Heiden stelde dat *“sich in der allgemeinen Verwendung derselben vor Allem Belgien auszeichnete”*. Fecaliën van menselijke oorsprong waren al van in het Ancien Régime een zeer begeerde meststof in de Vlaamse landbouw. Belgische landbouwers spraken dan ook vol

³⁵⁵ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 29, f° 96.

³⁵⁶ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 29, f° 142.

³⁵⁷ Vandeweghe (E.), *Op.Cit.*, p 143.

³⁵⁸ Lamarcq (D.), *Het latrinaire gebeuren : de geschiedenis van het W.C.*, 1993, p. 105.

lof over de positieve eigenschappen van de beer op de plantengroei: ‘*Nul cultivateur, dans le Nord, n’a remarqué que l’engrais flamand communiquait un mauvais goût aux plantes qui s’en nourrissent; tous, au contraire, se louent de son emploi*’.³⁵⁹

Het gebruik van fecaliën in de landbouw bleef heel erg in trek doorheen de 19de eeuw. Hier verschilt de geschiedenis van de stadsbeer sterk van die van het stadscompost. Stadscompost had een sterk onregelmatige samenstelling. Bovendien belanden ook materialen in het stadscompost die niet biologisch afbreekbaar waren. Dit alles maakte stadscompost tot een meststof van een relatief lage kwaliteit.³⁶⁰ Niet zelden trachtte men het stadscompost op te waarderen door er fecaliën in te vermengen. Deze kende wel een regelmatige samenstelling. Bovendien bevatten uitwerpselen, en in het bijzonder urine, grote hoeveelheden magnesium, kalium, fosfor en stikstoffen. De totale voedingswaarde van stadsbeer ligt hierdoor veel hoger dan bij het stadscompost.

We zullen dan ook zien dat de verkoop van stadsbeer veel minder te lijden zal hebben onder de introductie van nieuwe meststoffen zoals guano en kunstmest, dan de verkoop van stadscompost. Urine kende naast het gebruik als meststof ook andere economische toepassingen. Zo werd urine ook gebruikt om er ammoniak uit te winnen. Ammoniak was dan weer een geliefd ontvettingsmiddel voor de lakenindustrie.³⁶¹

Er waren echter ook nadelen aan de beer verbonden. In openlucht, produceren menselijke uitwerpselen een doordringende geur: ‘*L’engrais flamand répand au loin une odeur infecte qui persiste pendant plusieurs jours*’³⁶². Zoals vermeld werd stank in de 19de eeuw stevast geassocieerd met een potentieel gevaar voor ziektes. De organisatie van een snelle en hygiënische afvoer van de fecaliën uit het stadscentrum werd dan ook als een elementair aspect gezien in het vrijwaren van de volksgezondheid. Met de ontwikkeling van de bacteriologie werd de aandacht hierop enkel versterkt. De taak van de lokale overheden

³⁵⁹Debaenst (B.), *Op. Cit.*, in:

<http://www.ethesis.net/faecologie/faecologie_hfst_2.htm#2.1%20De%20Vlaamse%20landbouw%20door%20de%20ogen%20van%20de%20tijdgenoten>

³⁶⁰*Ibidem*

³⁶¹ Billen (Cl.), Decroly (J.M.), *De kleinste kamertjes in de grootstad: openbaar sanitair in Brussel van de Middeleeuwen tot vandaag*, 2003, p.7.

³⁶² Debaenst (B.), *Op. Cit.*, in:

<http://www.ethesis.net/faecologie/faecologie_hfst_2.htm#2.1%20De%20Vlaamse%20landbouw%20door%20de%20ogen%20van%20de%20tijdgenoten>

bestond erin de afvoer van de stadsbeer zo te organiseren dat dit zowel de belangen van de landbouw als de belangen van de volksgezondheid ten goede kwam.

3.1 latrines en urinoirs

In de 19de eeuw ontbrak het de arbeidersklasse vaak aan degelijke sanitaire voorzieningen. Niet zelden kwam het voor dat verschillende gezinnen eenzelfde latrine moesten delen. Deze bevonden zich bovendien vaak niet altijd in een even goede toestand. De verslagen van de vergaderingen van de schepenbank maken zo melding dat *“het kot dat een gemakhuisje zoude moeten zijn, valt morgen in met den persoon die er zal opzitten om eene behoefte te voldoen”*.³⁶³

Verder worden er verschillende huizen vermeld waar de deur en/of bril van het gemak ontbreekt.³⁶⁴ Sommige huizen hadden zelf helemaal geen sanitaire voorzieningen: *“ook is er geen pomp voor water noch gemak, hieruit volgt dat alles aan de straat moet gebeuren”*.³⁶⁵ Het gaat hier niet om geïsoleerde gevallen. We hebben tientallen gevallen terug gevonden waar sanitaire voorzieningen van ondermaatse kwaliteit waren.

De stedelijke overheden namen een groot belang in het verbeteren van de kwaliteit van de latrines. De Windt noemde in 1850 het verbeteren van de sanitaire voorzieningen als één van de drie voornaamste maatregelen om de leefomstandigheden van de arbeidersklasse te verbeteren. De andere twee waren het witten van de muren en het plaveien van de binnenkoer waar water op terecht kwam.³⁶⁶

Men heeft dan ook op verschillende manieren getracht om de sanitaire situatie te verbeteren. Zo spoorde men eigenaars van arbeidershuizen aan om degelijk sanitair te voorzien. Hiernaast werden ook de gebruikers verzocht om deze voorzieningen ook beter te onderhouden. Het ging hier niet om vrijblijvende aansporingen. In 1849 kondigde de Aalsterse gemeenteraad de

³⁶³ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van het Schepencollege, Nr. 190, f° 683.

³⁶⁴ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van het Schepencollege, Nr. 191, f° 47.

³⁶⁵ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van het Schepencollege, Nr. 191, f° 177.

³⁶⁶ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van het Schepencollege, Nr. 183, f° 39.

mogelijkheid af om zowel de huurders als de eigenaars te bestraffen wanneer zij in het onderhoud van de latrines en urinoirs verzaakten. De specifieke vereisten waaraan de sanitaire voorzieningen moesten voldoen werden in het politiereglement van 16 juni 1849 vastgelegd: *“ceux dont les lieux d’aisance ne sont pas disposés et ventilés de manière à ne pas donner d’odeur, et dans un état constant de propreté à l’extérieur, et dont les tuyaux de chute ne seraient pas maintenus en bon état, ceux don’t l’intérieur ne serait pas imperméable sans donner lieu à aucune fuite seront punis”*.³⁶⁷

Een goede verluchting van het gemak was noodzakelijk om enige geuroverlast te vermijden. De associatie tussen stank en ziekte zou de achterliggende motivatie geweest kunnen zijn om dit in de Aalsterse legislatie vast te leggen.

Verder ging de aandacht ook uit naar het onderhoud van de valbuis die de latrine met de beerput verbond. Deze moest ondoordringbaar zijn zodat er geen lekken zouden kunnen optreden³⁶⁸. In de realiteit merken we dat dit niet altijd het geval was. In de woning van De Weert was dergelijke valbuis niet eens aanwezig. De uitwerpselen liepen langs de muur in een open beerput. De muren waren hierdoor doortrokken van de urine, wat een doordringende ammoniakgeur verspreide.³⁶⁹

De straf voor een overtreding tegen één van de genoemde reglementen werd vast gelegd op een geldelijke boete die kon variëren van één tot vijftien frank of een gevangenisstraf van één tot vijf dagen. In geval van hervat zou deze straf verdubbeld worden. Zowel de huurder als de eigenaar kwamen in aanmerking voor deze straf naar gelang de aard van de overtreding.³⁷⁰

Tevens bepaalde het politiereglement van 16 juni 1849 dat het college van burgemeester en schepenen gemachtigd is de ingebruikname van een woning te verbieden indien deze niet in orde is met de regels van de openbare reinheid. Slechte sanitaire voorzieningen kunnen hier ook toe behoren.³⁷¹

Een woning onbewoonbaar verklaren kon enkel bij een negatief advies van het plaatselijk comité van openbare hygiëne aan het schepencollege. Jaarlijks maakte deze een verslag op over de hygiënische toestand van de arbeiderswoningen in de stad. Indien een woning

³⁶⁷ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 18, f° 109.

³⁶⁸ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 18, f° 109.

³⁶⁹ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van het Schepencollege, Nr. 190, f° 634.

³⁷⁰ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 18, f° 109.

³⁷¹ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 18, f° 108-109.

on gezond werd bevonden, gaf het comité een advies over de maatregelen die genomen diende te worden om de woonst in een goede en gezonde staat te brengen. De eigenaars van de woning hadden hierop één maand de tijd om de nodige aanpassingen te verrichten. Indien de toestand van de woning na deze termijn van één maand nog steeds aan de wensen overliet, was het stadsbestuur gemachtigd om het gebruik van die woning verbieden.³⁷²

In uitzonderlijke gevallen was de woning in dergelijke slechte staat dat de afbraak ervan bevolen werd. Dit werd enkel gedaan indien de problemen niet met enkele aanpassingen konden worden opgelost.³⁷³ Voor een slecht onderhouden sanitair alleen, zou men dergelijke maatregel aldus niet toepassen.

Heel wat steden plaatsten in de 19de eeuw ook openbare urinoirs. Ook in Aalst was dit het geval. Begin 1850 stelde de tweede sectie van de gemeenteraad voor om openbare urinoirs te plaatsen. Deze zouden komen te liggen aan de basisschool, het klein begijnhof, de Grote Markt, de Korte Zoutstraat, de Zonnestraat, de Bierstraat, de Vrijheidstraat, de Grammontstraat en aan de tuin van M. Nouy. De keuze van deze locaties werd beïnvloed door drie aspecten:

- Allereerst diende er een onderaardse goot aanwezig te zijn waarop men deze urinoirs kan aansluiten.³⁷⁴ In 1875 kwam het aansluiten van de afvoer van de urinoirs op de stedelijke riolering in opspraak. Volgens Monfils zou dit nadelig zijn voor de openbare gezondheid. Hij stelde hierop voor om de openbare urinoirs te voorzien van beerputten. Dankzij de steun van ondermeer Joseph De Geheest en Martinus Gheeraerdts werd het voorstel aangenomen.³⁷⁵
- Naast de mogelijkheid om de afvoer van de urinoirs te voorzien, werd ook gekeken naar de spreiding van de verschillende locaties. De bedoeling was om in alle wijken van de stad urinoirs te voorzien. Deze zouden gelijk over de verschillende wijken verspreid moeten zijn.
- Ten slotte werd er ook op gewezen dat men rekening had gehouden met de kostprijs van de locaties. Zoals steeds genoten de goedkoopste locaties de voorkeur.³⁷⁶ Door

³⁷² SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 18, f° 109.

³⁷³ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 18, f° 109.

³⁷⁴ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 19, f° 13.

³⁷⁵ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 25, f° 77.

³⁷⁶ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 19, f° 13.

problemen met de aanbesteding van de constructie zou de effectieve oprichting van deze openbare urinoirs enkele jaren op zich laten wachten.³⁷⁷

Hoe het aantal openbare urinoirs na 1850 is geëvolueerd, is ons onbekend. We weten enkel dat er in 1875, op vraag van Martinus Gheeraerds, twee nieuwe urinoirs aan de St. Jozefskerk werden opgericht. Rond de eeuwwisseling kende Aalst openbare urinoirs op volgende plaatsen: aan het oude stadhuis, de Grote Markt, de schouwburg aan de Botermarkt, de Korte Nieuwstraat, de ‘Meiboom’, de Zoutstraatpoort, het Keizerlijk Plein, de Houtmarkt, de Oude Vismarkt, de Vaartkaai, de Dam, de Graanmarkt, de St. Annastraat, de Koophandelstraat, het station, het slachthuis, de Moorselbaan en aan de St. Jozefskerk. Door postkaartonderzoek heeft Ghysens ook het bestaan van urinoirs aan de Werfkapel, het Neerhof, de St. Martinuskerk en de St. Annabrug weten te lokaliseren. Meestal ging het gewoon om een bak die aan muur of gevel was bevestigd. Aalst kende echter ook enkele sierlijke urinoirs. Het urinoir aan de Houtmarkt was er zo één.³⁷⁸

De vraag blijft, in hoe verre deze maatregel ook daadwerkelijk effectief bleek. Lis stelde dat het oprichten van een openbaar urinoir voor Antwerpen een druppel op een hete plaat was. De meeste mensen verkozen immers de private sanitaire voorzieningen boven openbare urinoirs.³⁷⁹ Wij menen echter dat deze maatregel niet diende als oplossing voor de slechte private sanitaire voorzieningen, maar als maatregel om wildplassen tegen te gaan. In Aalst was wildplassen verboden sinds 16 juni 1849. Een overtreding hierop zou met een boete van één tot vijftien frank of een gevangenisstraf van één tot vijf dagen bestraft worden. Vooral wanneer iemand zijn behoefte zou doen tegen een kerk of een gebouw van de stedelijke administratie, zou men zwaar bestraft worden.³⁸⁰ De aanleg van openbare urinoirs diende aldus om een alternatief aan wildplassen te bieden.

Ondanks het feit dat openbare urinoirs werden opgericht om overlast te verminderen, zouden ze echter zelf voor behoorlijk wat overlast kunnen zorgen. Niet zelden werd afval in de urinoirs gegooid waardoor ze verstopt raakte. Het urinoir liep hierdoor over waardoor de urine op de straat terecht kwam. Op basis hiervan was de Luikse medicus Lombard zwaar tegen deze maatregel gekant. Op het congres over openbare hygiëne in 1851 te Brussel wees hij op

³⁷⁷ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 25, f° 245.

³⁷⁸ Ghysens (J.), *Op. Cit.*, p.54.

³⁷⁹ De Schepper (G.), *Op. Cit.*, p. 85.

³⁸⁰ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 18, f° 109.

het gevaar dat “*un foyer d’infection qui répand des miasmes délétères*”. De overige aanwezigen vonden echter dat de publieke urinoirs in het algemeen er veel hygiënischer bij lagen dan de private sanitaire voorzieningen.³⁸¹ De overlast van openbare urinoirs kwam bovendien niet enkel van de urinoirs zelf. Openbare pompen en urinoirs vormden immers ook een ware aantrekkingspool voor allerhande afvalstoffen. Martinus Gheeraerds liet hierdoor in 1873 blijken dat hij openbare sanitaire voorzieningen overbodig vond “*want men vindt er altijd vuiligheid die ik niet noemen wil*”.³⁸²

Het onderhoud van de openbare urinoirs kwam normaliter de stedelijke reinigingsdienst toe. Deze moesten op dagelijkse basis de urinoirs kuisen. Dit gebeurde niet altijd even grondig. De hinder die hier het direct gevolg van was, maakte dat de openbare urinoirs tegenstand kregen van de omwonenden. In 1877 werd het gemeentebestuur benaderd met een verzoek van buurtbewoners om de waterpomp en het openbare urinoir aan de Molenstraat weg te nemen. Deze zouden “*een zeker ongemak te weeg brengen*”.³⁸³ Monfils tekende protest aan tegen de verwijdering van dit openbare urinoir. In plaats van een vermindering, pleite Monfils juist voor een toename van het aantal openbare urinoirs. De gemeenteraad dacht hier anders over en keurde het voorstel goed. Wel werd op verzoek van baron de Bethune bepaald dat indien de nood zich zou voordoen, de stad het recht zou hebben om een nieuwe pomp en urinoir op dezelfde plek op te richten.³⁸⁴ Bij deze beslissing was er een duidelijke tweespalt in de gemeenteraad merkbaar. Aan de ene zijde had men Gheeraerds, de Bethune en Eyerman. Deze waren voorstanders om de openbare urinoirs en pompen te verwijderen waar deze voor overlast zorgden. Vanderhaegen en vooral Monfils, beiden geneesheren, vreesden echter dat dit de toestand juist zou verergeren.

Vanaf het begin van de jaren 1890 schakelde de stedelijke reinigingsdiensten over tot het gebruik van ontsmettingsmiddelen bij het reinigen van de urinoirs. Dit is vermoedelijk een rechtstreeks gevolg van de cholera-epidemie die Aalst in 1892 aandeed.

Het onderhoud van de urinoirs zou echter nog steeds niet altijd even grondig gebeuren. Vooral onder Casimier De Smedt zou de reinigingsdienst vaak aan haar plicht van het onderhoud van de urinoirs hebben verzaakt.³⁸⁵

³⁸¹ De Schepper (G.), *Op. Cit.*, p. 81.

³⁸² SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 25, f° 77

³⁸³ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 25, f° 999.

³⁸⁴ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 28, f° 153.

³⁸⁵ Ghysens (J.), *Op. Cit.*, p. 53.

3.2 Aal- of beerputten

Een beer- of aalput is een onderaardse vergaarbak voor uitwerpselen. Het gebruik van beerputten is in Aalst al eeuwenoud. De oudste beerputten die men in Aalst heeft opgegraven, dateren uit de tweede helft van de twaalfde eeuw.³⁸⁶

Naast fecaliën kwamen hier ook tal van andere afvalstoffen in terecht. Dit maakt van beerputten een belangrijke bron voor archeologisch onderzoek naar de toenmalige leefomstandigheden. Naast beerputten kwamen menselijke uitwerpselen in het Ancien Régime even vaak op straat, op mesthopen of in waterlopen terecht.³⁸⁷ Pas van in de 19de eeuw was het verplicht om elke latrine te laten afvoeren naar dergelijke opvangputten.

De beerputten in Aalst bevonden zich vaak in een erbarmelijke staat. In menig arbeiderswoning was de beerput niet eens afgesloten, wat geuroverlast tot gevolg had.³⁸⁸ We hebben zelf een woning teruggevonden waar men een teerput als beerput gebruikte. De put had aldus geen bodem waardoor de urine de bodem indrong.³⁸⁹

Volgens Van Zon, kwamen beerputten met een open bodem regelmatig voor aan het begin van de 19de eeuw.³⁹⁰ De verwijzing die wij hebben teruggevonden dateert echter uit de jaren 1890. Bij andere aalputten had de ammoniak van de urine dan weer het metselwerk aangetast waardoor de fecaliën via de wand de grond in sijpelden.³⁹¹ Aalputten verontreinigden hierdoor niet enkel de bodem, maar ook het grond- en drinkwater.

Slecht onderhouden beerputten vormden hierdoor een gevaar voor de verspreiding van allerlei ziektes zoals cholera en tyfus (cfr. supra).

Om dit te vermijden werd de aanleg van beerputten in de 19de eeuw aan bouwreguleringen onderworpen. De politieverordeningen van 1824 schreven voor “aan ieder verboden te maken ofte hebben op hun eigen grond eenige vuil of beerputten, de gene van de straet of publieke baan niet afgelegen zijn ter wijder ten minsten van een el vier palmen”³⁹² Sinds de invoering

³⁸⁶ Archeologisch onderzoek in Aalst, in: <<http://www.aalst.be/?siteid=13&rubriekid=810>>

³⁸⁷ Billen (Cl.), Decroly (J.M.), *Op. Cit.*, p. 9.

³⁸⁸ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van het Schepencollege, Nr. 191, f° 523-526.

³⁸⁹ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van het Schepencollege, Nr. 188, f° 653.

³⁹⁰ Van Zon (H.), *Op. Cit.*, p. 76.

³⁹¹ *Ibidem*, p. 77.

³⁹² SAA, MAA, Recueil des Règlements de la ville d’Alost (1825-1893), Nr. 11, f° 12.

van het Nederlands Metriek Stelsel in 1820 komt dit ongeveer overeen met één meter en veertig centimeter. Fecaliën mochten dan ook in geen enkel geval op de straat terecht komen.³⁹³

Een tweede stap naar een strenge bouwreglementering werd gezet met het politiereglement van 16 juni 1849. Dit reglement schreef dat geen enkele aanpassing aan een gebouw mocht worden gedaan zonder goedkeuring van het stadsbestuur. Indien men in Aalst een nieuwe beerput wenste te plaatsen moest hiervoor eerst een aanvraag worden ingediend. Bij het goedkeuren van de aanvraag is het stadsbestuur gemachtigd om bepaalde voorwaarden te stellen waaraan de bouw van een nieuwe beerput moet voldoen.³⁹⁴

Dit artikel sloeg enkel op putten die in de toekomst aangelegd zouden worden. Over de kwaliteit van de al bestaande beerputten had het niets te zeggen. Om toch te kunnen garanderen dat alle beerputten van Aalst in een hygiënische staat verkeerden, werd in het genoemde reglement ook een algemene bepalingen over beerputten opgenomen. Zo werd ook benadrukt dat alle plaatsen waar urine terecht kwamen volledig ondoordringbaar moesten zijn: *“ceux qui n’auraient pas rendu imperméable dans la partie qui recoit les urines [...] seront punis”*³⁹⁵. Dit artikel slaat zowel op de bodems van stallen als op aalputten. In de eerste helft van de 19de eeuw zou de bouwreglementering voor beerputten zich hiertoe beperken. Beerputten moesten ondoordringbaar zijn. Hoe dit gerealiseerd moest worden was niet vastgelegd maar werden bij elke bouwaanvraag afzonderlijk door het stadsbestuur of de stadsarchitect bepaald.

In 1850 liet de Hoge Gezondheidsraad een voorbeeldreglement circuleren. Hierin waren ook bepalingen over beerputten opgenomen. Zo werd aangeraden om dergelijke putten zo veel mogelijk op onoverdekte locaties te plaatsen. Indien hier niet genoeg ruimte voor voorhanden was, kon de beerput ook in een kelder geplaatst worden. Een goede verluchting en de aanwezigheid van voldoende ruimte om de beerput te ruimen, waren hiervoor noodzakelijk. Om te verzekeren dat de beerput ondoordringbaar was schreef het voorbeeldreglement een dikte van achtentwintig centimeter voor de wand en achttien centimeter voor de gewelven voor. Daarenboven werd aangeraden om de put uit metselwerk, tichels of kareelstenen op te bouwen en de binnenkant te bekleden met een laag watermortel. De opening zou ten minste

³⁹³ SAA, MAA, Recueil des Règlements de la ville d’Alost (1825-1893), Nr. 11, f° 7.

³⁹⁴ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 18, f° 108.

³⁹⁵ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 18, f° 109.

een meter op zestig centimeter moeten meten. Verder bevatte het reglement ook bepalingen aangaande ventilatieschachten en valpijpen. Deze moesten loodrecht geplaatst worden om spatten zoveel mogelijk te vermijden. De stad moest aanpassingswerken eisen voor alle beerputten die op een of andere manier een gevaar voor de volksgezondheid vormde. Indien de negatieve effecten na deze aanpassingen bleven aanhouden, rade men het stadsbestuur aan om de beerputten te vernielen of te herbouwen.³⁹⁶

In 1890 werd een nieuw voorbeeldreglement verspreid. Deze hield een striktere aanpassing in van de bouwvoorschriften uit 1850. Waar de wand van de beerput in 1850 nog een dikte van achtentwintig centimeter moest hebben, werd dit nu vastgelegd op een dikte van minstens dertig centimeter. De beerput moest bovendien afgedekt worden met een cirkelvormige arduinen of ijzeren deksel. Dit voorbeeldreglement richtte zich tevens op de afstand van een beerput tot waterputten en woningen. Er werd aangeraden om de afstand hiertussen zo groot mogelijk te houden. De minimumafstand varieerde afhankelijk van de bodemgesteldheid. Wel werd voorgeschreven om nooit een beerput te plaatsen op minder dan vijf meter van een waterput of andere vorm van water reservoir. De minimale afstand tot een woning werd op anderhalve meter vastgesteld. Tevens raad men aan dat alle beerputten door politieagenten gekeurd moesten worden. Ten slotte drong het voorbeeldreglement bij de gemeenten aan om eenieder die hun beerput aan de voorschriften zou aanpassen schadeloos te stellen.³⁹⁷

Hier dient opgemerkt te worden dat het slechts ging om voorbeeldreglementen. Men was dus niet gehouden deze op te volgen. De publicatie van dit voorbeeldreglementen zou voor Aalst dan ook niet tot een onmiddellijke uitbreiding van de bouwreglementering op beerputten resulteren. Deze bleef de hele 19de eeuw in Aalst beperkt tot de bepaling dat de beerputten ondoordringbaar moesten zijn. Deze bepaling werd in de politiereglementen van 1886 en 1893 enkel herverwoord. Welke specifieke vereisten hiervoor nodig waren, werden niet vastgelegd. Er was dan ook geen enkele noodzaak om deze vereisten te standaardiseren. Het stadsbestuur van Aalst had immers sinds 1849 de bevoegdheid om bij elke individuele bouwaanvraag voor een beerput de nodige bouwnormen te bepalen. Wel is het mogelijk dat het stadsbestuur deze voorbeeldreglementen zou hebben gehanteerd als leidraad bij het bepalen van deze bouwnormen.

³⁹⁶ De Schepper (G.), *Op. Cit.*, pp 86-87.

³⁹⁷ *Ibidem*, p 87.

In Aalst beperkte de controle op de goede staat van de beerputten zich tot een jaarlijkse inspectie van het locale comité van openbare hygiëne. Deze beperkte zich echter enkel tot de arbeiderswoningen. “*Overwegende dat nalatigheid in de geregelde kuisching der putten aanleiding kan geven tot besmettelijke ziekten*”³⁹⁸ besloot het college van burgemeester en schepenen in 1901 om het toezicht op de beer- en waterputten te verstrengen. Er werd beslist om een ambtenaar van de politie te belasten met de inspectie van alle beer- en waterputten die zich op Aalsters grondgebied bevonden. In geval van nalatigheid of van een overtreding op het politiereglement moest de verantwoordelijke persoon, hetzij de huurder of de eigenaar, hiervan op de hoogte worden gesteld. Deze moest dan de nodige aanpassingen in orde brengen. In geval van weigering, verzuiming of tegenstand werden, naast een geldelijke boete of een celstraf, de nodige aanpassingen ambtshalve door het stadsbestuur uitgevoerd. De kosten werden uiteraard doorgerekend aan degene die in gebreke is gebleven.³⁹⁹

3.3 Het ruimen en transport van beer

Het spreekt voor zich dat beerputten op tijd en stond geledigd en uitgekuist dienden te worden. Indien dit niet op tijd gebeurd leidde dit tot zeer onhygiënische omstandigheden. Dit was ondermeer regelmatig het geval in de Sterrestraat nummer twee. De verslagen van de vergaderingen van de schepenbank maken hier melding dat zich hier een slecht onderhouden beerput bevond die regelmatig overstroomde.⁴⁰⁰

Eenieder kan zich voorstellen dat dit geen prettig zicht geweest moest zijn. Ondanks dat het ruimen van beer noodzakelijk is, zou het gedurende de hele 19de eeuw in de Aalsterse wetgeving nooit expliciet als een verplichting worden vastgelegd. Wel zou het politiereglement uit 1824 ten strengste verbieden dat fecaliën uit beerputten en secreetstoelen op de openbare weg terecht zouden komen.⁴⁰¹ De politiereglementen van 16 juni 1849 bevatten tal van artikels die diende ter bescherming van de volksgezondheid en de openbare hygiëne. Zo kon het stadsbestuur ondermeer een woning onbewoonbaar verklaren indien het

³⁹⁸ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van het Schepencollege, Nr. 191, f° 434.

³⁹⁹ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van het Schepencollege, Nr. 191, f° 434.

⁴⁰⁰ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van het Schepencollege, Nr. 191, f° 438.

⁴⁰¹ SAA, MAA, Recueil des Règlements de la ville d’Alost (1825-1893), Nr. 11, f° 7-8.

in een onhygiënische toestand bevond.⁴⁰² Indirect kan men het ruimen van beer aldus wel als een plicht beschouwen. Het zou tot in 1901 duren vooraleer de Aalsterse uitdrukkelijk melding maakt van een verplichting tot het ruimen van beerputten: *“tenminste eens ’s jaar, of meermaals, indien de te kleine omvattingen zulks vereischen, de beerputten of pisbakken te doen ledigen, en, in alle geval, de vereischte voorzorgen te nemen om de vuile uitwasemingen er van te beletten.”*⁴⁰³

Het ledigen van beerputten gebeurde in Aalst in de 19de eeuw nog manueel. Met behulp van emmers en tonnen ledigden beerruimers de beerputten. De fecaliën werden voor transport in tonnen opgeborgen of in open beerbakken uitgegoten die zich op paardenkarren bevonden. Vervolgens werd de beer naar het achterliggende platteland verscheept om het daar als meststof te slijten.

We merken hier grote gelijkenissen met de straatreiniging. Net zoals bij de straatreiniging zorgden de opbrengsten van de verkoop van beer er immers ook voor dat de beerruiming niet door stedelijke diensten diende te worden georganiseerd. Er waren immers genoeg inwoners van de stad Aalst die de functie van beerruimer op zich wilden nemen. De opbrengsten uit de verkoop van de beer vormde hun vergoeding. Het betrof hier ook vaak landbouwers en hoveniers. In plaats van stadsmest aan te kopen van beerruimers en mestrapers, verkozen zij vaak om de mest rechtstreeks bij de bron te halen.⁴⁰⁴

Ondanks de vele gelijkenissen met de organisatie van de straatreiniging en afvalophaling zijn er ook wezenlijke verschillen merkbaar. Uitwerpselen hebben in vergelijking met stadscompost hogere fosfor- en kalium gehalten. Dit maakt dat fecaliën zich veel beter lenen tot meststof. De introductie van nieuwe meststoffen zoals guano en kunstmest zou dan ook minder effect hebben op de handel in de stadsbeer. Stadsbeer zou hierdoor doorheen de hele 19de eeuw een veelgevraagde meststof blijven (cfr. Supra).

De stad Aalst zou zich niet inlaten met de organisatie van de stedelijke beerruiming. Daar het handhaven van de openbare hygiëne en de volksgezondheid tot de stedelijke voorrechten behoorden, diende het stadsbestuur wel op de goede uitvoering van de beerruiming toezicht te houden. Deze mocht immers niet voor overlast zorgen. De gemeenteraad had hiervoor met het

⁴⁰² SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 18, f° 109.

⁴⁰³ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 30, f° 100.

⁴⁰⁴ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 27, f° 140.

politierglement van 1924 al gezorgd voor een beperkt regulerend kader voor het ruimen van beer. Zo werd bepaald dat het ruimen van beerputten enkel tijdens de nacht plaats zou mogen vinden. In de maanden april tot en met september moest het ruimen van beer geschieden tussen elf uur 's avonds en drie uur in de morgen. In de overige maanden zou de beerruimer zijn taken niet mogen uitvoeren voor tien uur 's avonds en na vier uur 's morgens.⁴⁰⁵ Overdag zou het ledigen van aalputten en het transport van fecaliën immers voor teveel geuroverlast zorgen.

In het politierglement van 1824 werd een tweede set van regels opgenomen die moesten garanderen dat de beerruiming proper en hygiënisch verliep.

Zo bepaalde artikel 41 dat *“het wordt bevolen, dat de ruimers aleer zij hun werk staken, zullen opvagen, zelfs wasschen en rijnigen den grond, die zij op de strate of andere publieke plaatse gebruikt hebben.”* Verder mocht onder geen geval fecaliën afkomstig uit de beerputten op de openbare weg terecht komen.⁴⁰⁶

De beerruimers mochten ook enkel uitwerpselen uit beerputten verwijderen. Elk ander voorwerp dat men in een beerput of een privaat zou aantreffen, zou moeten worden teruggegeven aan de eigenaar. Indien men beenderen of andere menselijke overblijfselen in de beerput zou aantreffen, moest de commissaris van de politie hiervan op de hoogte worden gesteld. In afwachting van diens oordeel zouden beerruimers hun werkzaamheden moeten staken.⁴⁰⁷

Het genoemde politierglement van 1824 zou voor een periode van meer dan zestig jaar de enige regelgeving vormen op het ruimen van beer. Het politierglement van zestien juni 1849 bevatte nog enkele artikels die de goede volksgezondheid moesten bewaren. Deze gingen ondermeer in tegen reukoverlast en het storten van hinderlijke stoffen op de openbare weg.⁴⁰⁸ Deze artikels waren echter niet specifiek gericht op het ruimen van beer.

Op vijftien december 1857 zou de beerruiming in verpachting worden gesteld.⁴⁰⁹ Vermoedelijk was dit een gevolg van de grote opbrengsten die uit de verkoop van stadsbeer

⁴⁰⁵ SAA, MAA, Recueil des Règlements de la ville d’Alost (1825-1893), Nr. 11, f° 11.

⁴⁰⁶ SAA, MAA, Recueil des Règlements de la ville d’Alost (1825-1893), Nr. 11, f° 12.

⁴⁰⁷ SAA, MAA, Recueil des Règlements de la ville d’Alost (1825-1893), Nr. 11, f° 12.

⁴⁰⁸ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 18, f° 108-109.

⁴⁰⁹ Baert (J.) *Op. Cit.*, p. 73.

werden gegeneerd. Het stadsbestuur wou, door de beerruiming te verpachten, een graantje van deze opbrengsten meepikken.

Daar de akte van deze aanbesteding, niet meer raadpleegbaar is, is er slechts weinig over deze aanbesteding bekend. Zo weten we niet aan wie, voor welk bedrag en onder welke specifieke voorwaarden, de beerruiming is besteed. Wel weten we dat de beerruiming niet aan één ondernemer verpacht was, maar over verschillende beerruimers werd verdeeld. Vermoedelijk kon iedereen die het beroep van beerruimer wou uitoefenen hiervoor de toelating bekomen, mits het betalen van een toelage aan de stad. Enkel officieel erkende beerruimers mochten vanaf 1857 hun diensten in de stad aanbieden.

Wel werd het nog iedere inwoner van Aalst toegestaan, om de eigen beerput te lichten en de beer voor eigen profijt te gebruiken.⁴¹⁰

In tegenstelling tot de verpachting van de stedelijke reinigingsdienst hield de verpachting van de beerruiming wel stand. Dit had uiteraard te maken met de relatieve hoge economische waarde van fecaliën. Om de zoveel jaar zou de beerruiming wel opnieuw in verpachting worden gesteld. Vermoedelijk was dit om nieuwe beerruimers de kans te geven om hun diensten aan te bieden. We weten van het bestaan af van akten van de verpachting van beerruiming uit 5 april 1859, 27 november 1868, 5 december 1871, 3 december 1877 en 6 december 1880. Wederom waren deze akten niet raadpleegbaar doordat zij zoek zijn geraakt.⁴¹¹

Naar het einde van de 19de eeuw daalde het gebruik van beerputten in heel wat steden. Deze trend moet worden toegeschreven aan modernere toiletten die rechtstreeks op de riolering waren aangesloten. Vooral de rijkere stadsbewoners verkozen dit boven een latrine met een beerput omdat men zo niet meer wordt geconfronteerd met de ongemakken van het ledigen van de aalput. Vooral in grotere steden als Brussel wond dit snel aan populariteit. De lokale overheden stimuleerden bovendien deze trend. Zo werd vanaf acht januari 1883 de aanbouw van nieuwe beerputten in Brussel verboden.⁴¹² De situatie in Aalst is echter niet te vergelijken met die van Brussel. Hier zouden beerputten tot in de volgende eeuw populair blijven. In 1885 had het stadsbestuur zich wel geïnformeerd om sanitair op het rioleringstelsel aan te

⁴¹⁰ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 27, f° 139.

⁴¹¹ Baert (J.) *Op. Cit.*, pp. 73-74.

⁴¹² De Schepper (G.), *Op. Cit.*, pp. 91-92.

sluiten. De lokale medische commissie raadde echter af om de woning, op welke manier dan ook, met de onderaardse goten te verbinden.⁴¹³

Het legaal lozen van fecaliën in de stadsriool mocht er dan wel niet komen, wel werd de beerruiming kort nadien op punt gesteld. Op zes maart 1886 werd er door De Coninck en De Windt een voorstel ingediend om het ledigen van beerputten aan slechts één ondernemer in openbare verpachting te stellen.

Dit voorstel werd kort na een uitbraak van tyfus rond de Graanmarkt en de Keizerlijke plaats ingediend. De Coninck en De Windt waren van mening dat blootstelling aan menselijke fecaliën een rol in deze uitbraken had gespeeld: *“de drek geeft voorsprong van organieke ontstekingstoffen, welke dikwijls gevaarlijk en in gezondheid de typhoide koorts veroorzaken”*. Het voorstel van een openbare aanbesteding was aldus gericht op het handhaven van de openbare gezondheid. Indien men een monopolie op het ruimen van beer zou toekennen aan een beperkt aantal ruimers, zou slechts een beperkt aantal mensen worden blootgesteld aan de gevaren van fecaliën. Bovendien zou de controle op de beerruiming veel vlotter kunnen gebeuren, wat tot een betere ruiming van beerputten zou moeten leiden.⁴¹⁴

De Coninck stelde voor om de beerruiming volgen het stelsel Cornet-Coppée te laten verlopen. Concreet betekend dit dat een onderneming zou worden opgericht die een monopolie heeft op het ruimen van beer. Deze onderneming zou de stadsbeer verzamelen buiten de stad en ze daar te koop aanbieden aan de landbouwers. Specifiek aan het stelsel Cornet-Coppée is dat men in plaats van ‘s nachts, de beerruiming overdag zou organiseren. Beerruimers zouden bij daglicht immers hun taken grondiger en ook veiliger kunnen uitoefenen. Een ander voordeel van het Cornet-Coppée stelsel is dat de lonen die de ondernemer aan zijn werklieden moet uitbetalen lager zouden zijn dan wanneer het werk ‘s nachts diende te gebeuren. De Coninck wees erop dat andere steden, waaronder Brussel en Parijs ook over dergelijke maatschappijen beschikten.⁴¹⁵

Het voorstel om de beerruiming te hervormen kende hevige tegenstand van de Aalsterse landbouwers. Deze hadden immers vroeger altijd zelf het recht gehad om zelf hun beer te

⁴¹³ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 27, f° 139.

⁴¹⁴ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 27, f° 140.

⁴¹⁵ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 27, f° 140.

ruimen. Hun voornaamste vrees was dat door de monopoliepositie de prijzen van de stadsbeer de hoogte zouden inschieten.

De Coninck weerlegde deze kritiek door te stellen dat de prijs van stadsbeer bepaald wordt door het spel van vraag en aanbod. Daar de ondernemer over grotere volumes beer zal beschikken, en daar fecaliën niet lang kan bewaren, zal deze genoodzaakt zijn om zich aan gematigde prijzen van de beer te ontdoen.⁴¹⁶

De tweede sectie van de gemeenteraad stemde op twee augustus 1886 in met het genoemde voorstel. De Coninck en De Windt kregen hierop het alleenrecht op het ruimen van beerputten toegewezen voor een termijn van tien jaar. Elke inwoner van Aalst die zijn beerput wenste te ledigen moest zich voor ten minste acht dagen op voorhand aanmelden bij een van de twee ondernemers. De eigenaars of huurders van een woonst hadden wel het recht om de eigen beer te gebruiken zover men hiervoor de straat niet moest oversteken.

In bepaalde delen van de stad werd het de inwoners wel toegestaan om de eigen beer te benutten in de landbouw, zelfs al diende men hiervoor de straat over te steken. Het gaat hier om de Brusselsestraat, de Erembodegemeschestraat, de St. Janstraat, de twee steegjes zonder naam die uitkwamen op de St. Janstraat, de Geeraardsbergschestraat tot aan de Postweg, de St. Jobstraat tot aan het Kalfstraatje, de Schoolstraat tot aan het stadsmagazijn, de Gazemeterstraat, de Gentschestraat tot aan het huis van Leopold Andaert, De Dendermondschesteenweg aan den linkerkant tot aan het huis van Coppens en aan den rechten kant tot aan de Veldstraat en de Denderstraat en ten slotte in de Hovenierstraat tot aan de herberg van Boomen. Het gaat hier om delen van de stad waar veel landbouwers en hoveniers woonachtig waren. Deze maatregel diende om toch ten dele aan de eisen van de landbouwers tegemoet te komen.⁴¹⁷

De Coninck en De Windt zouden voor dit monopolie een jaarlijkse pachtsom van vijfduizend frank aan de stad Aalst moeten betalen.⁴¹⁸ We merken hier een duidelijk verschil met de uitbesteding van de openbare reinigingsdienst. Waar de straatreiniging een uitgavenpost was, bracht de aanbesteding van de beerruiming juist geld in de stadskast.

⁴¹⁶ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 27, f° 141.

⁴¹⁷ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 27, f° 142.

⁴¹⁸ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 27, f° 141.

Dit komt doordat de ondernemers van de beerruiming zowel kwalitatief als kwantitatief met betere meststoffen handelden. De prijzen van stadsbeer waren voordeliger dan die van stadscompost. Bovendien hadden de verantwoordelijken van de beerruiming geen verplichte nevenactiviteiten.

Het nieuwe systeem voor het ruimen van beer diende in een nieuw regelgevend kader geplaatst te worden. De bepalingen inzake beerruiming uit het politiereglement van 1824 en de algemene bepalingen voor de bewaring van de volksgezondheid uit 1849 zouden nog steeds van kracht blijven. Enkel artikel 37 van het politiereglement uit 1824, dat stelde dat “*de ruiming binnen de maanden april mei juni, juli augusti en septemper zal slechts plaatshebben van 11 ure’s avonds tot 3 ure’s smorgends*”⁴¹⁹, zou niet meer van kracht blijven. Vanaf 1886 zou de beerruiming immers overdag plaats vinden. Men zou deze bestaande bepalingen echter met zo’n twintig nieuwe artikels aanvullen.

Een eerste reeks van reguleringen werd afgekondigd met als doel de hinder van de beerruiming te beperken. Zo bepaalde de tweede sectie dat na het ledigen van een beerput, de beer rechtstreeks naar de landbouwers of naar een vergaarput moest worden afgevoerd. Dit diende te gebeuren “*zonder eenigen last voor de inwoners der stad*”. Om dit te kunnen garanderen moest het materiaal om de beer te transporteren volledig afgesloten zijn. Het stond de ondernemer niet vrij om zelf te kiezen welk transportmiddel en materiaal men hiervoor zou hanteren. Het recht om te bepalen met welk stelsel en met welk materiaal de beerruiming gedaan moest worden kwam immers het stadsbestuur toe. De ondernemer moest echter wel zelf opdraaien voor de kosten van de aankoop van het materiaal. Dit materiaal moest bovendien “*in goeden staat van reinigheid, dichtheid en sterkte*” onderhouden worden. Ook voor deze kosten draaide de ondernemer op. Dit materiaal diende bovendien als borg voor de goede uitoefening van de beerruiming van de onderneming. Indien de onderneming veelvuldig in overtreding was met de politiereglementen kon de verpachting worden opgezegd en het materiaal worden aangeslagen. De ondernemer mocht hiervoor zich niet van het aangekochte materiaal ontdoen. Jaarlijks moest de ondernemer daarom een staat van goed bij de politie moeten neerleggen.⁴²⁰

⁴¹⁹ SAA, MAA, Recueil des Règlements de la ville d’Alost (1825-1893), Nr. 11, f° 11.

⁴²⁰ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 27, f° 142.

Verder legde de gemeenteraad ook de prijs van stadsbeer vast. De prijs van beer mocht maximaal zestig centiemen bedragen per hectoliter per kilometer. Indien de ondernemer de stadsbeer verder dan vijf kilometer buiten de stad diende te leveren was een verhoging van vijf centiemen per kilometer toegestaan. Hiermee verzekerde de tweede sectie de landbouwers dat de prijzen van stadsbeer door het monopolie niet de hoogte in zouden schieten.⁴²¹

Ten slotte werd uitdrukkelijk vermeld dat de onderneming zich zou “*moeten onderwerpen aan alle maatregelen van orde en van openbare gezondheid, welke het gemeentebestuur zou goed oordeelen in het toekomstige ingeval van besmettelijke ziekten zoals cholera*”.⁴²² Dit zou zich niet enkel beperken tot gevallen van besmettelijke ziekten zoals cholera. Artikel drie bepaalde immers dat het gemeentebestuur altijd het recht zou hebben om naar eigen goeddunken vrij aanpassingen aan te brengen aan de aanbesteding van welke aard dan ook.⁴²³

In 1893 wou men, als een rechtstreeks gevolg van de cholera-epidemie, het ruimen en het transport van beer aan een strengere regelgeving onderwerpen. De gemeenteraad stelde hierop een bijzondere commissie aan die een nieuw reglement voor het ruimen van beer moest ontwerpen. Hierin zetelden gemeenteraadsleden Gheeraerds en Verbruggen, Schepen Vervaers, de politiecommissaris en gemeentesecretaris Scheerlincken.⁴²⁴ Tegen negentien juni 1893 was het nieuwe politiereglement op het ruimen van beerputten en stadsriolen een feit. Dit reglement artikels herbevestigde voornamelijk de bepalingen die al sinds 1886 in gebruik waren. Daarnaast werd de bestaande regelgeving aangevuld met enkele nieuwe artikels.

Allereerst bepaalde de nieuwe politieverordening dat de ruiming en transport van beer weer 's nachts diende te gebeuren: *Het is verboden beer te ruimen of te vervoeren, beerkannen of beerkuipen op den openbare weg te laten staan, voor 10 ure 's avonds en na 4 ure 's morgens, gedurende de maanden april, mei, juni, juli, augusti eb septembre, en voor 9 ure 's avonds en na 5 ure 'smorgends, gedurende de maanden october, novembre, decembre, Januari, Ferbruari en Maart*”. Ook de ontvangputten van de stadsriolen diende in deze periode te worden leeggemaakt.⁴²⁵ Met deze bepaling keert men eigenlijk terug naar de politieverordening van 1824 en wordt een eind gesteld aan het stelsel Cumont-Copée dat

⁴²¹ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 27, f° 142.

⁴²² SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 27, f° 142.

⁴²³ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 27, f° 142.

⁴²⁴ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 28, f° 445.

⁴²⁵ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 28, f° 450.

sinds 1886 in gebruik was. Vermoedelijk zou de beerruiming bij klaarlichte dag voor meer veel geuroverlast hebben geleid.

Door de cholera-epidemie van 1892 zou mogelijk ook de aandacht meer op het ziekteverwerkend karakter van fecaliën zijn komen te liggen. Ondanks de nieuwe bevindingen van de bacteriologie, stond stank immers nog altijd synoniem voor gevaar voor ziektes. In deze optiek zou door de grotere geuroverlast er overdag meer mensen aan de vermeende gevaren van de uitwerpselen worden blootgesteld. Het gaat hier echter louter om speculatie. In het bronnenmateriaal hebben we geen rechtstreekse verwijzing teruggevonden. Artikel zeven van het genoemde reglement lijkt deze these te bevestigen. In dit artikel stond immers vermeld dat de burgemeester gemachtigd was om het ruimen van beerputten overdag toe te staan indien de beerruimers een stelsel hanteerden dat volledig geurloos was. De ondernemer zou hiervoor het stelsel aan de stedelijke overheid moeten voorleggen om te worden gekeurd. Indien deze een positief oordeel velde, kon de burgemeester beslissen om het transport en de ruiming van beer overdag te laten geschieden.⁴²⁶

Ook de vereisten voor het materiaal werden in dit nieuwe reglement verzwaaard. In 1886 werd al bepaald dat de ondernemer al het materiaal in een goede staat diende te onderhouden. In het nieuwe reglement werd dit herbevestigd: *“De daarvoor van ale en pis van bestialen of van bedorven geslachtig of stinkend nat of meststoffen zal slechts mogen geschieden in richte wel gesloten en afgewassene wagens, karren, termen, vaten of kuipen”*.⁴²⁷ Het nieuwe reglement schreef echter voor dat de ruimers verplicht waren om het materiaal dagelijks te laten inspecteren bij de politie vooraleer men aan hun werkzaamheden begon.⁴²⁸

Een overtreding tegen een van deze artikels zou worden gestraft met een geldboete van één tot vijf frank en bij hervalling binnen de twaalf maanden met een geldboete van vijf tot tien franken. Een alternatieve straf zou in beide gevallen een gevangenzetting van één tot drie dagen kunnen zijn. Daarenboven zal de politie onmiddellijk het ruimen doen staken. Opmerkelijk is dat deze straffen niet enkel toepasbaar zijn op de beerruimers. Ook degene die

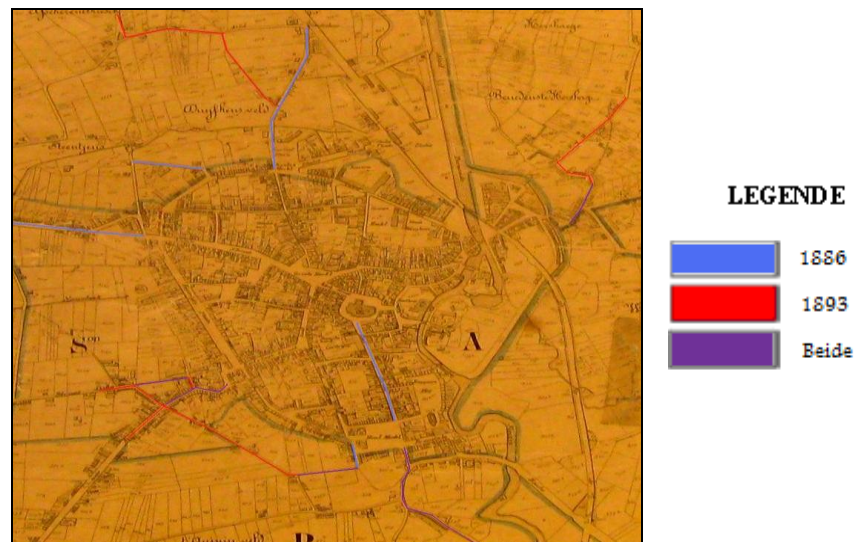
⁴²⁶ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 28, f° 451.

⁴²⁷ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 27, f° 142.

⁴²⁸ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 28, f° 451.

de opdracht hebben gegeven om de beerputten te ledigen, zouden in aanmerking voor deze straffen kunnen komen.⁴²⁹

Ook is er een wijziging gekomen in het aantal straten in Aalst waar het wel toegestaan was aan de bewoners om de eigen beer te ruimen en te transporteren. Vanaf 1893 mocht dit nog enkel in de Erembodegemstraat, de Scherrestraat, de Postweg, de Geeraerdsbergsestraat, het deel begrepen tussen de St. Jacobstraat en den Kerkhofdreef, St. Jobstraat, het deel begrepen tussen de Geeraerdsbergschestraat en het Kalfstraatje, de Ledestraat, den ouden Dendermondschen Steenweg en het deel tussen de Hovenierstraat en de Violettestraat.⁴³⁰

Figuur 22: Overzicht van de straten van Aalst waar men beer voor eigen profijt mocht gebruiken 1886/1893

Aan het einde van de 19de eeuw was de beerruiming aan vernieuwing toe. Stemmen in de gemeenteraad gingen op om zowel de reinigingsdienst als de beerruiming te moderniseren. Brunelle stelde hierop voor om beide aanbestedingen samen te voegen. De reinigingsdienst zou zo ook de taak van het ruimen en transporteren van de stadsbeer op zich nemen. Naar eigen schatting stelde Brunelle dat de totale kost van de reinigingsdienst dan zou neerkomen op zo'n 20.000 frank. Doordat men niet tweemaal nieuw materiaal zou moeten aankopen zou de stad Aalst hierdoor geld besparen.⁴³¹ De tweede sectie van de gemeenteraad was niet

⁴²⁹ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 28, f° 452.

⁴³⁰ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 28, f° 452-453.

⁴³¹ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 30, f° 109.

overtuigd. Het voorstel van Brunelle zou volgens hen de genoemde voordelen niet kunnen garanderen. Bijgevolg werd het voorstel dan ook niet aanvaard.⁴³²

Wel besloot men in 1899 om zowel de beerruiming als de reinigingsdienst te moderniseren. Voor de beerruiming werd een bijzondere commissie aangesteld die moest onderzoeken op welke manier dit het beste zou gebeuren.⁴³³ Deze bijzondere commissie werd hierop benaderd door tal van bedrijven die in machines voor het ruimen van beer, handelden.

Zo ontving de commissie prijsoffertes van ondermeer Timmermans de Nil, Louis Ohrnbergerohr, G. Willemys, Paul de la croix & Co, Emile Charles, Poncin & Co en Beduwé. De concurrentiestrijd ging er soms hevig aan toe. Zo stuurde firma Poncin & Co krantenknipsels over een brand in het atelier van de concurrentie Timmermans de Nil naar het stadsbestuur van Aalst op.⁴³⁴

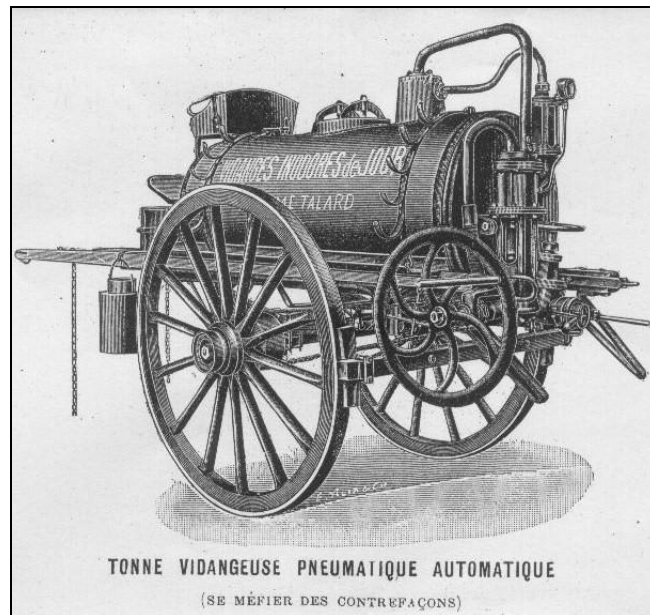
Op zes juli 1899 besliste de gemeenteraad uiteindelijk om een machine voor beerruimingen van M. Désiré Poncin van het systeem Talard aan te kopen. Dezelfde machine werd al met succes in Oostende gebruikt. Een bezoek van de bijzondere commissie aan Oostende had uiteindelijk de doorslag gegeven. Het systeem Talard stelde op een dubbel hydraulisch pompsysteem. Men liet de pomp neer in de beerput waarop deze volautomatisch leeg werd gepompt. De beer kwam hierop terecht in twee tonnen die een gezamenlijke inhoud van tweeduizend liter hadden. Het voordeel van het systeem Talard is dat de beerruimers niet meer rechtstreeks in contact diende te komen met de fecaliën. De pomp deed al het werk. Bovendien was dit alles opgebouwd uit gegalvaniseerd staal. Het hele toestel was dus hermetisch afgesloten waardoor lekken en geuroverlast zo goed als onbestaande waren. Dit pompsysteem bevond zich op een vierwielig onderstel dat door één paard kon worden voortgetrokken. Het prijskaartje zou 16.110 frank bedragen. Ook Dendermonde zou een dergelijke machine aanschaffen.⁴³⁵

⁴³² SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 30, f° 142.

⁴³³ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 30, f° 118.

⁴³⁴ SAA, Openbare werken, Nr° 854.

⁴³⁵ SAA, Openbare werken, Nr° 854.

Figuur 23: Machine voor de beerruiming van het systeem Talard⁴³⁶

Voorts stelde men het ruimen van de stadsbeer opnieuw in openbare verpachting. Het stadsbestuur had twee aanbiedingen ontvangen. Pilate Camiel, landbouwer van beroep, wou het monopolie op het beerruimen opkopen voor een som van 1.474 frank. Frans Podewijn, hovenier, en Modest Coppens, voermannen te Aalst, hadden dan weer 1.500 franken over voor de aanbesteding.⁴³⁷ Zoals steeds won het hoogste bod. Podewijn en Coppens kregen de aanbesteding. Deze zouden de beerruiming op zich nemen voor een periode van negen jaar.⁴³⁸

⁴³⁶ SAA, Openbare werken, Nr° 854.

⁴³⁷ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van de gemeenteraad, Nr. 30, f° 142.

⁴³⁸ SAA, MAA, Notulen van de vergaderingen van het Schepencollege, Nr. 191, f° 385.

ALGEMEEN BESLUIT

Het is onmogelijk om een exhaustief overzicht te geven van alle factoren die de Aalsterse beleidsvorming rond afval in haar breedste zin, hebben beïnvloed. Ideologische overtuigingen, industrialisatie, demografische groei, stadsontwikkeling, economische welvaart en het consumptiepatroon, zijn slechts enkele van de verschillende factoren die op één of andere manier, de organisatie van een stedelijk beleid rond afval mee vorm hebben gegeven. Wel kunnen we twee externe factoren onderscheiden die, meer dan alle andere, het Aalsterse beleid rond afval en afvalverwerking doorheen de 19de eeuw hebben bepaald: de evolutie van het medisch denken en de evolutie van de bemesting.

Invloed van de evolutie van de bemesting

Allereerst heeft de evolutie van de landbouwtechniek, en dan meer specifiek van de bemesting, een grote impact gehad op de straatreiniging en de beerruiming. De oude Vlaamse landbouw had te kampen met een structureel mesttekort. Daar stalmest niet volstond, ging men alternatieve meststoffen zoals afval en menselijke fecaliën gebruiken om de velden te bemesten. In de steden ging men hierop het stadsafval en de stadsbeer verzamelen om aan landbouwers als meststof te slijten. Heel wat inwoners van Aalst vonden hierin een bijkomend inkomen. Omdat stadsafval een relatief hoge economische waarde had, lagen de straten er proper bij. Er was dan ook geen noodzaak voor het liberale stadsbestuur om zelf regelingen in verband met de straatreiniging of beerruiming te treffen. Het probleem van dat systeem is dat het enkel werkt, wanneer de mestrapers voldoende vergoed worden voor hun arbeid. Rond het midden van de 19de eeuw werden de inkomsten uit de verkoop van stadscompost gehypothekeerd door nieuwe ontwikkelingen in de landbouw. De ontwikkeling van nieuwe bemestingsvormen zoals guano en kunstmest, heeft de vraag naar stadscompost sterk doen dalen. Deze nieuwe meststoffen waren immers goedkoper en vruchtbaarder dan stadscompost. Hierbij kwam dat Aalst sinds 1845 een sterke demografische groei heeft gekend. Dit zorgde voor een toename in de hoeveelheid stadsafval. Volgens de economische principes van vraag en aanbod, zal bij een stijgend aanbod en een dalende vraag, de economische waarde van het product sterk dalen.

De daling van de economische waarde van stadscompost weerspiegelde zich in de properheid van het Aalsterse straatbeeld. Het stadsbestuur was hierdoor genoodzaakt om in te grijpen. Aanvankelijk wou men de straatreiniging via een openbare verpachting organiseren. Om dit te laten werken, moest men kunnen verzekeren dat de pachter voldoende inkomsten uit de straatreiniging kon halen. Hiervoor zou men een monopolie op de straatreiniging aan de pachter moeten toekennen. Dit zou een inkomstenverlies betekenen voor tal van arbeidersgezinnen die in de straatreiniging een bijkomend inkomen vonden. Vanwege de sociale problematiek dat deze maatregel met zich mee zou brengen, is deze maatregel niet door de gemeenteraad geraakt. Het gebrek aan inkomenszekerheid zou er voor zorgen dat men moeite had om pachters voor de straatreinigingsdienst te vinden. Bij de weinigen die men vond, werd de pachtovereenkomst vrij snel verbroken. In de tussentijd moest de stad zelf de straatreiniging waarnemen. Dit woog zwaar op de stadskas. Pas op het einde van de 19de eeuw zou men er in slagen om de openbare verpachting van de straatreinigingsdienst gedurende een langere periode in stand te houden. De pachter kreeg het alleenrecht op de straatreiniging en de afvalophaling. Bovendien was de vergoeding die de pachter kreeg, ook een veelvoud van wat men bij de eerste poging tot verpachting aangeboden had.

Men kan de evolutie van de straatreiniging in Aalst atypisch noemen voor Vlaanderen. In de meeste steden van Vlaanderen werd de straatreiniging immers al sinds het midden van de 19de eeuw met succes in openbare verpachting gesteld. Het was de sterke sociale verwevenheid van de straatreiniging in Aalst, die ervoor zorgde dat men achterop liep in vergelijking met andere Vlaamse steden.

Stadsbeer had, door haar regelmatige samenstelling, minder te lijden onder de opkomst van de nieuwe meststoffen. De hoge opbrengsten die de verkoop van beer zouden blijven genereren, hebben er in de jaren 1850 zelfs toe geleid dat men de beerruiming in verpachting ging stellen. Het stadsbestuur wou, door de beerruimers te laten betalen voor het recht op het ruimen van beer, meegenieten van deze opbrengsten. De verdere evolutie van de beerruiming zou sterk beïnvloed worden door hygiënische overwegingen.

Invloed van het medisch denken

Ook de evolutie van het medisch denken, heeft het Aalsterse afvalbeleid mee vorm gegeven. De gangbare theorie over de verspreiding van ziektes was rond het midden van de 19de eeuw de miasmentheorie. Deze theorie stelde dat dampen die opstegen uit stilstaand water en rottend organisch materiaal, ziektes veroorzaakten. Vanuit deze optiek ging er in het debat over openbare hygiëne steeds een bijzondere aandacht uit naar de goede afvoer van afvalwater en fecaliën uit de stad. Men had immers als doel de vorming van dergelijke miasmen zoveel mogelijk te vermijden. In de laatste decennia van de 19de eeuw werd met de ontwikkeling van de bacteriologie de kennis over ziekten gevoelig uitgebreid. Niet langer schadelijke dampen, maar bacteriën zouden de oorzaak zijn van ziektes. Deze nieuwe bevindingen zouden de aandacht op de afvoer van fecaliën en water enkel doen toenemen. Koch ontdekte immers dat cholera, via water dat in contact gekomen is met fecaliën, wordt verspreid. We dienen hier wel op te merken dat deze nieuwe bevindingen niet overal onmiddellijk ingang vonden. Tot op het einde van de 19de eeuw hebben we immers nog verwijzingen naar de miasmentheorie terug gevonden.

Vooraf de evolutie van de opslag en afvoer van fecaliën werd sterk door hygiënische overwegingen, bepaald. Als reactie op de cholera-epidemie van 1848 werd er werk gemaakt van een bouwreglementering voor de aanleg van beerputten. Deze moesten volledig ondoordringbaar zijn. Bovendien moest de aanleg van elke nieuwe beerput worden goedgekeurd door het stadsbestuur. In dezelfde periode ging men ook werk maken van de aanleg van openbare urinoirs doorheen de stad. Deze maatregelen zouden het risico op de verspreiding van cholera moeten helpen tegengaan.

Ook bij de organisatie van de beerruiming speelden gezondheidsaspecten een belangrijke rol. Zo kwam de overschakeling op het stelsel Cornet-Coppée in 1886 er, omdat men zo weinig mogelijk mensen bloot wou stellen aan de gevaren van de fecaliën. Door het werk overdag te laten geschieden zouden de beerruimers hun taak zorgvuldiger kunnen uitvoeren. Enkele jaren later, na de cholera-epidemie van 1892, stapte men hier terug van af omdat de beerruiming overdag voor teveel hinder zorgde voor de inwoners van Aalst. In het belang van de volksgezondheid moest de ruiming opnieuw 's nachts gebeuren. De aankoop van een wagen, uitgerust met een hydraulische pomp, zou er vanaf 1901 voor zorgen dat de beerruimers niet meer rechtstreeks in contact moesten komen met de uitwerpselen. Enkel de initiële beslissing

om de beerruiming te verpachten, kwam er eerder uit economische dan uit hygiënische overwegingen (cfr. infra).

Het debat over ziekten en openbare hygiëne zou ook de evolutie van de afvoer van huishoudelijk afvalwater beïnvloed hebben. Zo werd het gebruik van zinkputten, vermoedelijk vanaf het midden van de 19de eeuw, ontmoedigd. Deze waren immers sterk vervuilend. In dezelfde periode zou men werk maken van de aanleg van riolen. De invloed van hygiënische overwegingen mogen we hier echter niet overschatten. Aanvankelijk werden de meeste van deze riolen immers opgericht om overlast van regenwater tegen te gaan. Pas in de jaren 1890 zou men riolen aanleggen met als primaire doelstelling de afwatering van huishoudelijk afvalwater te verzekeren.

Ook de straatreiniging is, hetzij in mindere mate dan de afvoer van water en fecaliën, door het debat over ziektes en hygiëne beïnvloed. Zo schoten de stedelijke uitgaven voor de straatreiniging steevast de hoogte in, nadat de cholera Aalst aandeed. Bovendien werden er in de jaren 1890, bij de aanleg van mestpleinen, maatregelen afgekondigd die moesten verhinderen dat vloeistoffen van het mestplein konden wegvloeien. Mogelijks waren deze maatregelen beïnvloed door de nieuwe bevindingen van de bacteriologie.

We moeten hier ook opmerken dat het debat rond openbare hygiëne vooral levendig was na periodes waarin infectieziekten als cholera en tyfus de stad hadden geteisterd. Het zichtbare leed dat deze ziektes veroorzaken gaf een impuls aan de wil om de openbare hygiëne te verbeteren om toekomstige uitbraken te vermijden. Vooral de cholera-uitbraak van 1848 zou zowel op nationaal, provinciaal als het lokale niveau, het licht op het nut van een goede openbare hygiëne hebben geworpen. Het is niet toevallig dat verschillende adviesorganen zoals de lokale comités voor openbare hygiëne en de Hoge Gezondheidsraad, kort na 1848 het levenslicht zagen. Ook de uitbraak van de cholera in 1892 heeft, vooral op het vlak van de afvoer van fecaliën en afvalwater, tal van maatregelen met zich meegebracht.

Nuancering

We kunnen besluiten dat er zich vanaf het midden van de 19de eeuw in Aalst een bewustzijn heeft gevormd over de noodzaak van een goede openbare hygiëne. Dit bewustzijn zou leiden tot tal van maatregelen gaande van het rioleren van de straten tot het aanleggen van openbare urinoirs. We moeten er ons echter voor hoeden niet te veel in een positivistisch discours te

vervallen. De evolutie naar een beter leefmilieu is immers zeer traag verlopen. Zo zou het bijvoorbeeld tot in 1892 duren vooraleer men werk maakte van een algemene riolering van de straten van Aalst. Van Zon spreekt dan ook over de paradox van een trage ontwikkeling voor een urgent probleem, wanneer hij het heeft over de 19de-eeuwse strijd voor een betere openbare hygiëne. Men was zich bewust over de noodzaak van een beter leefmilieu. Ook de verschillende manieren om dit te realiseren, waren al bekend. Toch zou de openbare hygiëne in vele steden nog lange tijd ondermaats zijn. De oorzaak van deze trage ontwikkeling, ligt volgens Velle bij de decentralisatie van de bevoegdheden inzake openbare hygiëne. De lokale overheden hadden, omwille van talrijke redenen, gaande van ideologische belangen tot budgettaire problemen, maar al te vaak een afwachtende houding tegenover het nemen van daadwerkelijke beslissingen. De Swaan wijst ook op het feit dat heel wat van de genomen maatregelen enkel werden nageleefd en gecontroleerd wanneer er een direct gevaar was voor de volksgezondheid. Van zodra het gevaar geweken was, zou de naleving van deze maatregelen sterk verwateren.⁴³⁹

Aan de vooravond van de 20ste eeuw was de afvoer van afval en fecaliën nog niet optimaal. Dit blijkt immers uit de verslagen van de jaarlijkse inspectie van de arbeiderswoningen door de Medische Commissie. De straatreiniging gebeurde nog steeds niet naar behoren, de afvoer van afvalwater beperkte zich tot de afvoer van het water naar riolen, beerputten waren in de praktijk vaak niet in orde met de regels van de openbare hygiëne, enz. In grote steden als Gent, Brussel, Antwerpen en Luik hanteerde men rond de eeuwwisseling tal van moderne technieken. Zo had men al waterdistributienetten, spoelsystemen, en verbrandingovens. Dit terwijl Aalst nog steeds werkte met technieken die sinds het begin van de 19de eeuw gekend waren. Met de aankoop van de machines voor de beerruiming en de straatreiniging in 1901 werd wel al een eerste stap naar de modernisering gelegd. Hoe dit zich verder ontwikkelde, moet toekomstig onderzoek uitwijzen.

⁴³⁹ De Schepper (G.), *Op. Cit.*, pp. 13-14.

BRONNEN

Niet-uitgegeven bronnen.

Aalst

Stadsarchief Aalst

Modern Archief Aalst

Archief van de Gemeenteraad en Schepencollege van Aalst en deelgemeenten

Gemeenteraad Aalst

Verslagen der vergaderingen van de Regentieraad, 1817 – 1830

Verslagen van de vergaderingen van de Administratieve Commissie, 1830 – 1831

Verslagen van de vergaderingen van de Regentieraad, 1831 – 1835

Notulen van de vergaderingen van de Gemeenteraad, 1836 – 1901

Schepencollege Aalst

Verslagen van de vergaderingen van het schepencollege van de stad Aalst, 1800-1901

Reglementen en verordeningen.

Afkondigingen van reglementen en verordeningen

Dossier met minuten en losse stukken in verband met reglementen en verordeningen.

(1824, 1825, 1842, 1872 – 1878, 1882 – 1893, 1898 – 1901)

„Register van Reglementen, Proclamatien en waerschouwingen, gemaekt ende gedaen bij Burgemeester en Schepenen der stad Aalst”

“Commodo et Incommodo”

Afkondiging en onderzoeken commodo et incommodo, 1840 –1901

Dossiers met losse stukken inzake onderzoeken commodo et incommodo en oprichting van gevaarlijke, ongezonde en ongemakgevende gestichten Gevaarlijke, ongezonde en ongemakgevende gestichten, Voorwaarden der machtiging, 1891-1901

Uitgaande briefwisseling in verband met onderzoeken commodo et incommodo

Openbare werken.

Afvalwaters in stadsriolen 1901

Oude archieven 1752-1860

Vuilnisophaaldienst gemeenschappen 1891-1900

Vuilnisophaaldienst en reinigingsdienst 1891-1906

Receuil des Règlements de la ville d'Alost (1825-1893)

Ordonantien van Politiën 1824

Politieverordering op het ruimen en vervoeren van beer en op het ruimen der Stadsriolen 1893

Politieverordering over de Bouwwerken 1896

Reglement van politie voor de stad Aalst 1896

Règlement de police sur les vidanges 1887

Reinigingsdienst: Kahier van lasten voor de onderneming 1901

Kaarten en plannen

Kadasterkaart van Aalst nr. 066 A

Gent

Rijksarchief Gent

Provinciearchief Oost-Vlaanderen

Openbare gezondheid

Stukken en correspondentie betreffende maatregelen ten voordele van de openbare gezondheidszorg

Uitgegeven bronnen.

Jaarverslagen Aalst 1800-1901, Aalst

Moniteur Belge, Brussel, Belgisch Staatsblad.

Moniteur d'Hygiène et de Salubrité Publique, Parijs, Pénaud, 1866.

Pasinomie : collection complète des lois, décrets, arrêtés et règlements généraux qui peuvent être invoqués en Belgique. Brussel, Bruylant

LELIAERT (S), SIFFER (A.). *Verzameling der provinciale verordeningen van Oost Vlaanderen voorafgegaan door de grondwet, de gemeentewet en de provinciale wet 1822-1887*. Gent, 1888, CCCXII- 246 p.

BIBLIOGRAFIE

BAERT (K.). *Inventaris van het archief van Gemeenteraad en Schepencollege van Aalst en Deelgemeenten*. Aalst, Stad Aalst, 1979, 78 p.

BARENTS (R.). “Afvalstoffen” in: *EU-wetgeving, rechtspraak en documentatie*. Deventer, Kluwer, 2001, 444 p.

BAUDET (H.). “Mensen en dingen. Inleiding tot een historisch onderzoek van consumentengedrag”, in: *Tijdschrift voor Geschiedenis*. Groningen, Wolters-Noordhof, 1969, pp. 250-269.

BUEKENS (A.). *Ontstaan, verwerking en beheer van vaste afvalstoffen*. Antwerpen, Nederlandsche boekhandel, 1975, 362 p.

BILLEN (Cl.), DECROLY (J.M.). “De kleinste kamertjes in de grootstad: openbaar sanitair” in: *Brussel van de Middeleeuwen tot vandaag, Brussel, Museum van de stad Brussel, 2003, 63 p.*

BOGAERT (D.). “Stedelijke milieuhinder in de pre-industriële tijd (18de en begin 19de eeuw)”, in: “*Tijdschrift voor Industriële Cultuur*”. Gent, Vereniging voor industriële archeologie en textiel, 1995, pp.18-35.

BOON (L.P.). *Pieter Daens of hoe in de negentiende eeuw de arbeiders van Aalst vochten tegen armoede en onrecht*. Amsterdam, Querido, 1971, 661 p.

DEBAENST (B.). *Historische grond op Vlaamsche grond: een inleidende studie in de historische faecologie*, in: <http://www.thesis.net/faecologie/faecologie_inhoud.htm>. (onuitgegeven licentiaatverhandeling RUG), Gent, 1999. (laatst geraadpleegd op 12/07/2009)

DECOSTER (P.), VANOMMESLAEGHE (P.). *Riolen, riolering en de ontwikkeling van de 19de eeuwse, Belgische stad.* (onuitgegeven licentiaatverhandeling KUL), Leuven, 1985, 367 p.

DE SCHEPPER (G.). *Openbare hygiëne in de 19de eeuw : casus: het lokerse stadscentrum 1850-1899.* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling RUG), Gent, 2004, 182 p.

DE SMET (J.). “Stadmest en mestrapers”, in: *Volkskundig Jaarboek 't Beertje.* Brugge, Bond van de Westvlaamse volkskundigen, 1978, pp. 95-107.

DEVOS (I.). *Allemaal beestjes : mortaliteit en morbiditeit in Vlaanderen, 18de-20ste eeuw.* Gent, Academia Press, 2006, 262 p.

DICKENS (Ch). *Oliver Twist or the parish boy's progress.* Londen, Pearson Education Limited, 2000, 118 p.

GEERTS (G.), HEESTERMANS (H.), eds. *Van Dale Groot woordenboek der Nederlandse taal,* Van Dale Lexicografie, 12 (1992), 1308 p.

GHYSENS (J.). *Geschiedenis der straten van Aalst.* Aalst, Genootschap voor Aalsterse geschiedenis, 1986, 416 p.

KUBORN (H.). *Aperçu historique sur l'hygiène publique en Belgique depuis 1830.* Brussel, Hayez, 1897, 284 p.

LAMARCQ (D.), *Het latrinaire gebeuren: de geschiedenis van het W.C.* Gent, Stichting Mens en Cultuur, 1993, 307 p.

LEBARON (C.W.), TAYLOR (D.W.). “Typhoid fever” in: *The Cambridge World History of Human Disease.* K. Kiple ed., Cambridge, 1993, pp. 1071-1077.

LIEBAUT (H.). *De evolutie der politieke partijen in het arrondissement Aalst, 1830-1893,* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling RUG), Gent, 1963, 456 p.

POULUSSEN (P.). *Van burenlust tot milieuhinder: het stedelijk leefmilieu van 1500-1800*. Kapellen, DNB/Pelckmans, 1987, 207 p.

PRAET (P.). "Armoede te Aalst tijdens de 19de eeuw", in: *Het land van Aalst*. Aalst, Heemkundige vereniging Het land van Aalst, 41, 1989, pp.33-64.

PRAET (P.). "Localisatie en huisvesting van de Aalsterse behoeftigen tijdens de 19de eeuw", in: *Het land van Aalst*. Aalst, Heemkundige vereniging Het land van Aalst, 38, 1987, pp.324-336.

RILEY (J), *The eighteenth-century campaign to avoid disease*, New York, St. Martin's Press, 1987, 154 p.

ROGIERS (F.). *De localisatie van de recuperatiebedrijven van afval van particulieren : afvalverwerking en de situatie in Vlaanderen*. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling RUG), Gent, 1983, 105 p.

ROSEN (G.). *A history of public health*, New York, MD Publications inc., 1958. 551 p.

SPECK (R.). "Cholera". in: Kiple (K.) (ed.). *The Cambridge World History of Human Disease*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993, pp. 642-649.

TACKENS (C. J.). *Hygiène et assainissement urbain : le tout au feu, le tout à l'égout: étude sur l'hygiène des villes procédés nouveaux pour l'incinération des immondices, la destruction des animaux infectés, les vidanges et l'épuration des eaux d'égout*. Brussel, Crols-Pirmez, 1889, 37 p.

VAN DEN EECKHOUT (P.). "De arrondissementscommissariaten", in: Van den Eeckhout (P.), Vanthemsche (G.), eds., *Bronnen voor de studie van het hedendaagse België, 19de-20ste eeuw*, Brussel, VUBPRESS, 2005, pp. 125-131.

VAN DEN EECKHOUT (P.). "De gemeente en de lokale openbare instellingen", in: Van den Eeckhout (P.), Vanthemsche (G.), eds., *Bronnen voor de studie van het hedendaagse België, 19de-20ste eeuw*. Brussel, VUBPRESS, 2005, pp. 49-114.

VAN DEN EECKHOUT (P.). “De Provincies”, in: Van den Eeckhout (P.), Vanthemsche (G.), eds., *Bronnen voor de studie van het hedendaagse België, 19de-20ste eeuw.*, Brussel, VUBPRESS, 2005, pp. 133-164.

VAN DEN EECKHOUT (P.). “Het Ministerie van binnenlandse zaken”, in: Van den Eeckhout (P.), Vanthemsche (G.), eds., *Bronnen voor de studie van het hedendaagse België, 19de-20ste eeuw.*, Brussel, VUBPRESS, 2005, pp. 349-359.

VANDER MIJNSBRUGGE (K.). *De Aalsterse industriële ontplooiing aan de hand van de bron ‘commodo et incommodo’: een studie van de maatschappelijke perceptie en die historische vervuiling.* (onuitgegeven licentiaatverhandeling RUG), Gent, 2 (2001).

VANDEWEGHE (E.). *Urbanisatiepolitiek te Aalst, 1856-1839.* (onuitgegeven licentiaatverhandeling RUG), Gent, 2001, 246 p.

VAN ISTERDAEL (H.). “Aalst: een reine stad!”, in: *Het land van Aalst.* Aalst, Heemkundige vereniging Het land van Aalst, 35 (1983), 250 p.

VAN ZON (H.). *Een zeer onfrisse geschiedenis: studies over niet-industriële vervuiling in Nederland, 1850-1920.* Groningen, Universiteit van Groningen, 1986, 344 p.

VAN ZON (H.). “Openbare Hygiëne”, in: H.W. Lintsen, *Geschiedenis van de techniek in Nederland. De wording van een moderne samenleving 1800-1890.* Zutphen, Walburg Press, 2(1992), pp. 47-81.

VAT (D.), SNATERS (C.), WIGGERS (J.B.M.). “Riolering: veilig en zeker”, in: *De Ingenieur.* Doetinchem, Misset, 4(1987), pp. 41-47.

VEILLEFON (S.). *Het stedelijk leefmilieu te Aalst, 1600-1800.* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling RUG), Gent, 2001, 110 p.

VELLE (K.). “De rol van de gemeente in het ontstaan en de evolutie van de belgische gezondheidssector, een inleiding”, in: *L’initiative publique des communes en Belgique 1795-1940*. Spa, Gemeentekrediet, I(1984), pp. 415-435.

VELLE (K.). “Het voormalige Ministerie van volksgezondheid [en gezin]”, in: Van den Eeckhout (P.), Vanthemsche (G.), eds., *Bronnen voor de studie van het hedendaagse België, 19de-20ste eeuw.*, Brussel, VUBPRESS, 2005, pp. 413-426.

VELLE (K.). *Hygiëne en preventieve gezondheidszorg in België (ca.1830-1914): bewustwording, integratie en acceptatie*, (onuitgegeven licentiaatsverhandeling RUG), Gent, 1981, 276 p.